Fundația Soros România

Barometrul de Opinie Publică

Octombrie 2007

- BOP 1998-2007 -

Gabriel Bădescu
Mircea Comşa
Dumitru Sandu
Manuela Stănculescu

2007

© 2007 Fundația Soros România (FSR)
Toate drepturile sunt rezervate Fundației Soros România. Nici publicația şi nici fragmente din ea nu pot fi reproduse fără permisiunea Fundației Soros România.
Bucureşti, decembrie 2007

Fundația Soros România
Str. Căderea Bastiliei nr. 33, sector 1, Bucureşti
Telefon: (021) 212.11.01
Fax: (021) 212.10.32
Web: www.soros.ro
E-mail: info@soros.ro

Cuprins

Introducere 5
Barometrul de Opinie Publică™ 5
Ediția octombrie 2007: BOP 1998-2007 6
Raportul de cercetare 8
Drumul *Barometrului de opinie publică (Dumitru Sandu)* 15
De la barometru la cercetare socială 16
Experimentul Fețele schimbării 16
Juriile de experți. 17
Metodă. 18
Teme. 20
Impact. 21
Încotro ne îndreptăm *(Mircea Comşa)* 22
Direcția acum. De ce spun oamenii că direcția este bună/greşită? 22
Ciclurile electorale şi starea de spirit a populației. 22
Mulțumiți şi nemulțumiți. Cine şi de ce? 27
Deloc mulțumit 27
Avatarurile nemulțumirii sociale 30
în România anilor 1998-2007 *(Dumitru Sandu)*
Obiectiv. 30
Metodă. 31
În context european, nemulțumiți, dar optimişti. 32
În context național, nemulțumiți şi polarizați. 34
Nemulțumire durabilă față de guvernare. 41
(Ne)fericire şi (in)satisfacții de viață cotidiană. 44
Consecințe sociale ale stărilor de mulțumire/nemulțumire 45
Proiecte de viață pe termen scurt. 45
Reconstrucția imaginilor despre liderii politici cu rol istoric 46
De unde vine bunăstarea subiectivă 48
Rolul satisfacțiilor pe domenii specifice. 50
Nemulțumiții nu cred în instituții. 52
Concluzii şi discuții 54
Anexe 57
Structura socială şi strategii de viață, ... 63
România 1997-2007 *(Manuela Stănculescu)*
Contextul: Să începem cu câteva fapte. 63
Sub-clasa socială din zonele de tip ghetou din oraşele româneşti 64
Structura socială percepută. 66
Profilul claselor sociale autoidentificate, în 1997 şi 2007 69
Portretul robot al reprezentanților tipici pentru clasele sociale autoidentificate. 71
Strategiile de viață ale gospodăriilor. 74
Localizarea spațială a claselor sociale autoidentificate. 75

Atitudini, aşteptări, temeri. 76
Anexă 77
Democratizare, valori şi educație şcolară *(Gabriel Bădescu)* 78
Încrederea socială în România. 79
Relațiile utile. 83
Toleranța față de grupuri de oameni diferiți. 85
Implicarea voluntară în asociații. 86
Corupția şi consecințele sale asupra culturii politice. 87
Concluzii 89
Reforma electorală *(Mircea Comşa)* 91
Relația cu politicul. 91
Reforma cantitativă a politicului. 95
Reforma calitativă a politicului. 96
Anexe 99
Note 152

Introducere

Barometrul de Opinie Publică™

Barometrul de Opinie Publică (BOP) este un program de cercetare şi analiză a opiniei publice din România, a cărui misiune este de a contribui la consolidarea legăturilor dintre structurile puterii şi societate în ansamblul său, clarificând temele cheie care trebuie să se regăsească pe agenda ONG-urilor şi instituțiilor publice, punând la dispoziția celor interesați datele necesare pentru elaborarea profesionistă a politicilor publice şi oferind analize riguroase ale rezultatelor, în beneficiul publicului. Barometrul este cel mai longeviv dintre programele derulate în prezent de Fundația Soros România, fiind inițiat în 1994. La 13 ani de la prima cercetare, Barometrul continuă să ofere regulat tuturor celor interesați date cantitative credibile privind percepțiile şi opiniile cetățenilor.

Programul are în centrul său cercetarea cantitativă (sondaj de opinie) bianuală Barometrul de Opinie Publică, la care se adaugă cercetări dedicate focalizate pe anumite segmente ale societății: ***Barometrul Rural***, ***România Urbană***, ***Barometrul de Gen***. BOP are la bază o serie de sondaje reprezentative pentru populația adultă neinstituționalizată a României, realizate de două ori pe an (în mai şi octombrie), cu un eşantion mare (1800-2200 persoane), folosind o schemă de eşantionare probabilistă, cu control extern al culegerii datelor. Începând cu anul 1998 Barometrul de Opinie Publică foloseşte o schemă standard de eşantionare care permite compararea rezultatelor din valuri diferite de cercetare. Acest lucru a făcut posibilă unificarea bazelor de date din perioada 1998-2004, proiect realizat în cursul anului 2005.

Chestionarul BOP cuprinde un modul standard, acelaşi în fiecare an, şi unul sau mai multe module tematice, care urmăresc temele de interes pentru anul în curs. Printre temele specifice analizate în anii precedenți se numără:

- muncă şi antreprenoriat
- sistemul de educație
- corupția
- sistemul politic
- starea de spirit
- bunăstare şi sărăcie
- locuire
- valori şi mentalități
- percepții despre mass-media

Urmând schema tradițională, în anul 2007 Barometrul a realizat două valuri de cercetare, primul în luna mai şi al doilea în luna octombrie. Pentru fiecare val, instrumentele de cercetare – eşantionul şi chestionarul – sunt realizate de echipa proiectului, iar culegerea, introducerea şi controlul culegerii datelor sunt subcontractate unor firme specializate.

Rezultatele cercetărilor (chestionarele, bazele de date, caietele de prezentare ale sondajelor şi analizele) sunt disponibile gratuit în pagina de Internet a Fundației Soros (www.soros.ro). Plecând de la aceste rezultate, au fost scrise numeroase analize, articole, studii şi cărți. O parte dintre acestea sunt disponibile în aceeaşi pagină.

Ediția octombrie 2007: BOP 1998-2007

Prin ediția din octombrie 2007 Barometrul de Opinie Publică a ajuns la apariția cu numărul 32 şi, în acelaşi timp, la un sfârşit de drum. Este ultima ediție a BOP, programul nu a mai fost inclus în strategia Fundației Soros pentru anii următori. Această decizie a ținut cont de diversificare surselor de date de cercetare socială, de dezvoltarea domeniului din punct de vedere academic, dar şi din punct de vedere al pieței de profil, dar şi de alte considerente de ordin strategic. Nu excludem cu totul posibilitatea ca ediții speciale ale BOP, în colaborare cu alte instituții, să apară în anii următori, iar cercetarea socială nu va lipsi din portofoliul de programe al Fundației Soros.

Această ediție marchează şi un alt eveniment important în seria BOP: este a douăzecia de la standardizarea schemei de eşantionare începând cu ediția mai 1998. Practic se împlinesc zece ani de când Barometrul sondează opiniile românilor de două ori pe an, folosind de fiecare dată aceeaşi metodologie şi repetând întocmai pachete de întrebări sau întrebări. Aceasta a fost principalul reper ales la realizarea ediției octombrie 2007. Autorii au selectat întrebările din anii anteriori care încheie unele serii şi astfel a fost întocmit chestionarul.

Datele au fost culese în luna octombrie 2007 pentru a evita suprapunerea cu campania electorală (de regulă campania influențează opiniile respondenților). Am aşteptat trecerea alegerilor pentru a le face publice, din nou pentru a evita coliziunea cu dezbaterea politică. După cum se poate observa din conținutul raportului, temele abordate țin mai degrabă de importante aspecte ale structurii sociale decât de politic.

Cercetarea are următoarele repere metodologice:

- Volumul eşantionului: 2000 persoane de 18 ani şi peste
- Reprezentativitate: eşantionul este reprezentativ pentru populația adultă neinstituționalizată a României, cu o eroare de reprezentativitate de ±2,2%, pentru un nivel de încredere de 95% .
- Ancheta de teren (perioada de culegere a datelor): 10-22 octombrie 2007
- Tipul eşantionului: eşantion probabilist, bistadial, cu stratificare în primul stadiu
- Criterii de stratificare: arii culturale în cadrul regiunilor istorice (Moldova de vest, Moldova de est săracă, GL-IS, Muntenia de Nord, Muntenia de Sud, Muntenia de Vest, Oltenia de Nord, Oltenia de Sud, Dobrogea, Banat, Crişana, Maramureş, BV-SB, CV-HG, CJ-MS, BN-SJ, AB-HD, Bucureşti) şi tip de localitate (comune sărace, comune mediu dezvoltate, comune dezvoltate, oraşe sub 30 mii locuitori, oraşe de 30-100 mii locuitori, oraşe de 100-200 mii locuitori şi oraşe mai mari de 200 mii locuitori).
- Eşantionare: selecție probabilistă a secții lor de votare în cadrul straturilor şi a persoanelor, în cadrul secțiilor de votare. Pentru selecția persoanelor au fost utilizate în principal ultimele liste electorale. Eşantionul menține principiile de proiectare ale eşantioanelor BOP din anii anteriori (1998-2007):
    - stratificare în funcție de aria culturală şi tipul de localitate (18*7=126 straturi teoretic posibile);
    - definirea a cel puțin două tipuri de unități de eşantionare: localități, secții de votare, persoane adulte;

  - selecție aleatorie în toate stadiile de eşantionare,
  - folosirea listelor electorale drept cadru de eşantionare în stadiul final.
- Validare: eşantionul a fost validat pe baza datelor INS şi a recensământului populației din 2002.
- Interviurile s-au desfăşurat la domiciliile subiecților.
- În prelucrarea datelor a fost folosită o variabilă de ponderare care ia în calcul raportul dintre populație şi eşantion sub aspectul distribuțiilor de gen-vârstă-mediu rezidențial.

Baza de date va fi publicată pe site-ul Fundației Soros, la începutul anului 2008, astfel încât oricine este interesat poate obține uşor informații detaliate privind percepția diferitelor aspecte în zona urbană şi cea rurală sau în funcție de caracteristicile socio-demografice ale respondenților (sex, vârstă, nivel de educație, ocupație etc.).

Culegerea şi introducerea datelor a fost asigurată de *The Gallup Organization România*. Controlul culegerii datelor a fost coordonat de *AB Research Group*.

Echipa care a proiectat instrumentele metodologice (eşantionul, chestionarul) şi a realizat raportul este alcătuită din: Gabriel Bădescu, Mircea Comşa, Dumitru Sandu, Manuela Stănculescu, Ovidiu Voicu (manager de proiect).

Raportul de cercetare

Volumul de față prezintă raportul de cercetare întocmit de echipa de proiect în colaborare cu *The Gallup Organization România*. Conținutul raportului se doreşte a fi o introducere în cercetarea temei propuse de Barometru. Textul merge mai departe de simpla prezentare a ponderilor răspunsurilor şi deschide drumul pentru studierea aprofundată a mai multor subiecte legate de evoluția opiniilor românilor în perioada 1998-2007.

A fost necesară o selecție din multitudinea de teme abordate de BOP de-a lungul timpului din cauza limitelor impuse de o dimensiune rezonabilă a chestionarului. Opțiunile autorilor au mers către elemente care definesc structura socială în defavoarea temelor electorale. Astfel, au fost abordate elemente care țin de evoluția stării de spirit în ultimii zece ani, analiza nemulțumirii sociale (optimism si pesimism social), structura de venituri şi strategii de viață, democrație şi valori, iar din domeniul politic o temă importantă aflată în dezbatere, reforma electorală. Vă prezentăm mai jos un rezumat al raportului, preluând din text concluziile şi cele mai importante observații ale autorilor.

Primul capitol este o foarte interesantă retrospectivă a istoriei Barometrului scrisă de profesorul *Dumitru Sandu*, unul dintre cercetătorii care au fost permanent în contact cu programul. De altfel, profesorul Sandu este autorul schemei standard de eşantionare utilizată de Barometru (şi în general în cercetarea socială din România). Lectura textului este edificatoare pentru a înțelege unicitatea şi impactul programului în societatea românească.

Cel de-al doilea capitol valorifică un pachet de întrebări care a fost repetat aproape identic în toate cele 32 de ediții ale Barometrului, denumit generic „Direcția" sau „Încotro ne îndreptăm". Autorul, domnul *Mircea Comşa*, pleacă de la întrebarea „De ce spun oamenii că ne îndreptăm într-o direcție bună sau greşită?" pentru a analiza starea de spirit a populației şi a ajunge la o tipologie a românilor după aprecierea modului în care trăiesc/au trăit/vor trăi. Sunt identificate şase tipuri (A-F) dominante. Tipul A (5%) este cel mai nemulțumit. Indivizii care formează acest tip consideră că în prezent trăiesc mai prost comparativ cu anul trecut, sunt total nemulțumiți de traiul din prezent şi cred că anul viitor vor trăi şi mai prost. Tipul B (5%) diferă de tipul A doar prin faptul că aprecierile cu privire la traiul din prezent sunt mai puțin negative. Tipul C (13%) consideră că trăieşte la fel ca anul trecut, că nimic nu se va schimba într-un an şi apreciază că nu este prea mulțumit de traiul din prezent. Tipul D (7%) este compus din cei care apreciază că trăiesc la fel comparativ cu anul trecut, nu prea sunt mulțumiți de cum trăiesc dar cred că vor trăi mai bine anul viitor. Tipul E (10%) este mulțumit de cum trăieşte în prezent, trăieşte la fel de bine ca anul trecut şi se aşteaptă la acelaşi trai şi pentru anul viitor. Tipul F (15%, cei mai mulțumiți) trăieşte mai bine comparativ cu anul trecut, crede că va trăi mai bine anul viitor şi este mulțumit de cum trăieşte în prezent. Autorul arată că, în comparație cu începutul ciclului electoral (2004), ponderea unora dintre tipurile dominante s-a schimbat semnificativ. Astfel, ponderea tipurilor A şi B a scăzut uşor în timp (-3 puncte cumulat), iar ponderea tipului F a crescut destul de mult (+6 puncte). În concluzie, în prezent asistăm la o mutație dinspre tipurile „negative" spre cele „pozitive".

Tipul A este compus din oameni cu puține resurse (vârstnici, educație scăzută, venituri mici, nemulțumiți de starea de sănătate, fără relații, mai puțin informați), cu încredere scăzută în oameni, nemulțumiți de puterea actuală (încredere mai mică în Guvern, preşedinte, primul-ministru, nemulțumire față de activitatea Guvernului), nemulțumiți de modul în care funcționează democrația şi economia de piață, în general cu puțină încredere în principalii actori politici (lideri şi partide, cu excepția PRM şi Vadim), nostalgici după comunism. La cealaltă extremă se situează indivizii din tipul F, caracterizați prin resurse ridicate (mai tineri, mai educați, cu venituri mai mari, stare de sănătate bună, cu relații, bine informați), cu încredere mai mare în oameni, cu încredere în puterea politică actuală (încredere în Guvern, preşedinte, primul-ministru, mulțumire față de activitatea Guvernului), mai mulțumiți de modul în care funcționează democrația şi economia de piață, în general cu încredere relativ mai mare în principalii actori politici (lideri şi partide, cu excepția PRM şi Vadim), relativ mai puțin nostalgici după comunism. Celelalte tipuri se situează pe majoritatea dimensiunilor analizate pe o poziție intermediară între tipurile A şi F.

Al treilea capitol, scris de domnul *Dumitru Sandu*, abordează exploratoriu problematica (ne)mulțumirii în ultimii zece ani, încercând identificarea principalelor schimbări care au intervenit în decurs de 10 ani, în perioada 1998-2007, la nivelul stării de spirit sociale din România (satisfacția generală față traiul propriu sau cea de viață cotidiană şi cea relativă la viața proprie în prezent comparativ cu cea din anul anterior, optimismul, fericirea şi satisfacția în viața cotidiană, satisfacția față de guvern ca instituție centrală a vieții publice). Autorul identifică şase lumi sociale aflate la intersecția caracteristicilor de vârstă şi mediu rezidențial, fiecare cu propria dinamică a indicilor satisfacției sociale. Urmărind evoluția optimismului şi a pesimismului social, autorul ajunge la concluzia că societatea românească a ieşit decis din sfera stărilor de spirit negative numai la nivel de optimism şi de satisfacție relativă, dată de raportarea vieții în prezent față de cea din trecutul imediat. Prima *străpungere* a plafonului de societate tradițional-săracă se produce la nivel social prin optimismul afirmat în primăvara anului 2001. Urmează ezitări ale optimismului social , în zona liniei de stare de spirit neutră, pentru ca din 2003 până în 2005 să se mențină dominanta de societate optimistă. Procesul continuă pe pantă ascendentă, după o scurtă sincopă în primăvara lui 2006, pentru ca în toamna anului 2007 să atingă cel mai înalt nivel din perioada analizată. Cea mai proastă stare de spirit este înregistrată în 1999, constatare consistentă cu cea rezultată din analiza satisfacției de durată. Satisfacția față de viață a fost sistematic mai mare în rural decât în urban până în 2002-2003. Ulterior, raportul se inversează. Orăşenii devin mai mulțumiți decât sătenii. Deşi de intensitate mai mică, schimbările se regăsesc şi la nivelul satisfacției relative şi a optimismului.

Ca şi în sfera privată, în legătură cu propria viață, pentru sfera publică sentimentul dominant este unul de insatisfacție, de intensitate covârşitoare la nivel social. Nemulțumirea față de guvern este unul dintre cei mai puternici indicatori ai stării de spirit pe care populația o manifestă față de instituțiile publice. În ultimii 10 ani de zile s-a înregistrat constant o pondere foarte mare a nemulțumiților în legătură cu activitățile guvernului în diferite domenii. Dacă la nivelul sferei private nemulțumirea tinde să se

redică în ritm semnificativ, în sfera publică tendințele de reducere a nemulțumirii sunt firave. Perioada 1999-2000 a fost una de maximă nemulțumire şi în raport cu guvernul, nu numai în sfera privată. În anul 2001 are loc prima mare reducere a stării de nemulțumire față de activitatea guvernului, cu aproximativ 37 puncte procentuale. Ulterior, rămâne dominantă insatisfacția şi manifestă valori oscilante de la un moment la altul al sondajelor. Reduceri puternice, de mare amplitudine nu se mai înregistrează. Ciclurile electorale se regăsesc, parțial, în variația stării de satisfacție față de guvern. După alegerile din 1996 are loc un declin rapid al satisfacției față de guvernele CDR, cu maximul de nemulțumiri atins în 1999-2000; la începutul guvernării PSD, în 2001 are loc redresarea satisfacției față de guvern, în sensul că revine la nivelul de insatisfacție din 1997; schimbarea de guvernare din 2004 nu aduce imediat o modificare a stării de spirit a populație față de guvern. La aproximativ jumătate de an, în a doua parte a anului, se produce o consistentă accentuare a nemulțumirii față de guvern, cu aproximativ 10 puncte procentuale.

Următorul capitol, al patrulea, al cărei autoare este doamna *Manuela Stănculescu*, ne introduce în problematica structurii sociale şi a strategiilor de viață în România. Autoarea pleacă de la evoluția ratei sărăciei în România, o problemă constantă a ultimilor ani. Sărăcia a „explodat" încă din primii ani ai tranziției, de la 4% în 1989 la 20% în 1993. În anul 2000, a atins 35.9% din populația țării. Începând din anul 2000, România a devenit o „poveste de succes". Între 2000 şi 2006, s-a înregistrat un proces de creştere economică solidă, produsul intern brut a crescut cu o medie de 5-6% pe an. Sărăcia, care a crescut pe măsură ce PIB-ul scădea, a scăzut sensibil odată cu creşterea economică de după 2000. Rata sărăciei absolute s-a redus la 13.8% din populație în anul 2006. Adică, de la „recordul" de 8 milioane persoane în sărăcie absolută în 2000, România a reuşit să ajungă la aproximativ 3 milioane în 2006. Totuşi, în 2007, România are o rată a sărăciei (absolute) încă deosebit de mare în context european, comparabilă doar cu unele țări din fosta Uniune Sovietică. În acelaşi timp, inegalitatea veniturilor a avut o dinamică opusă sărăciei (absolute). Inegalitatea veniturilor a scăzut în perioadele de recesiune economică şi a început să crească odată cu revitalizarea economiei. Adică, pe măsură ce am sărăcit, am fost tot „mai egali", în timp ce, după revenirea economică de după 2000, societatea românească a început să se diferențieze, distanța între cei mai bogați şi cei mai săraci fiind din ce în ce mai accentuată. În prezent, inegalitatea veniturilor băneşti în România este printre cele mai ridicate în Uniunea Europeană. Câştigătorii transformărilor postcomuniste sunt persoanele mai tinere, cu educație înaltă sau cu o calificare care are căutare pe piață, în special din mediul urban. Perdanții, pe de altă parte, sunt în special persoanele cu nivel redus de educație, lipsite de calificare, în special din mediul rural. Copiii, tinerii, romii, persoanele cu nivel redus de educație, şomerii şi persoanele ocupate în sectorul informal au avut de-a lungul întregii perioade şi încă mai au un risc semnificativ de sărăcie.

Structura socială percepută diferă sensibil de structura socială descrisă de specialiştii în ştiințe sociale. Ea este înalt stabilă între 1997 şi 2007, de parcă nimic nu s-ar fi schimbat. Societatea românească în percepția populației seamănă cu societatea americană – o societate a clasei de mijloc. Piramida socială reconstituită pe baza autoidentificării clasei sociale are aproape 30% din populație poziționată la bază, 62-64% din populație situată la mijloc şi o minoritate sub 2% în vârf; 4-7% din populație nu răspund la întrebare.

Percepțiile populației sunt contradictorii: datele arată că majoritatea populației consideră că situația din România este descrisă de (60%) „o mică elită la vârf, foarte puțini oameni la mijloc şi cea mai mare parte a oamenilor la bază" sau de (24%) „o societate ca o piramidă, cu o elită mică la vârf, mai mulți oameni la mijloc şi cei mai mulți la bază", dar când vine vorba despre autoidentificare, majoritatea (74%) se poziționează pe straturile sociale de mijloc (inclusiv mijloc-sus şi mijloc-jos). Clasa de mijloc este semnificativ mai numeroasă în mediul urban, cu precădere în oraşele mari (peste 200 mii locuitori), în timp ce clasa de jos este semnificativ mai bine reprezentată în mediul rural. Persoanele care se autoidentifică în clasa de jos, sunt predominant localizate în zonele sărace şi în zonele rău-famate, în special în cele de la marginea localităților. Prezentarea grafică a profilurilor fiecărei clase sociale este edificatoare.

În toate cele trei clase sociale autoidentificate se găsesc gospodării de toate dimensiunile atât cu, cât şi fără copii. Există însă diferențe semnificative în ceea ce priveşte strategiile de viață specifice acestora. În clasa de jos, gospodăriile se bazează în principal pe strategii de supraviețuire de tip tradițional-defensiv, îşi produc propriile alimente (zarzavaturi, legume, fructe, ouă etc.) şi mai dezvoltă mici activități informale adiționale. Gospodăriile din clasa de mijloc adoptă predominant strategii de adaptare pozitivă. Spre deosebire de strategiile tradițional-defensive (specifice clasei de jos), strategiile de adaptare pozitivă sunt centrate pe diversificare care duce la reducerea în timp a vulnerabilității gospodăriei, deci la premise solide de creştere. În clasa de sus, strategiile de adaptare pozitivă sunt combinate cu strategii de acumulare. Pe lângă salarii şi pensii, gospodăriile din clasa de sus obțin profit din afacere (24%), venituri din capital şi proprietăți, bani din străinătate (51% au sau au avut cel puțin un membru la muncă în străinătate). Peste o treime practică agricultura, dar 13% o fac ca pe o afacere, pentru a vinde produsele.

În capitolul cu numărul cinci, domnul *Gabriel Bădescu* abordează legăturile dintre democratizare, valori şi educație şcolară. Autorul pleacă în demersul său analitic de la observația că drumul dificil al României înspre momentul aderării în Uniunea Europeană a fost pentru mulți argumente în favoarea ideii că procesul de învățare a democrației anticipat de Silviu Brucan este doar la început. Poate fi privit momentul 1 ianuarie 2007 drept finalul unui etape de recuperare a unor deficite nu doar de tip instituțional, ci şi cultural? La ce schimbări ne putem aştepta după aderare din acest punct de vedere? Care sunt mecanismele cu un potențial ridicat de a influența aspectele culturale care contează pentru democratizare? Pentru a răspunde la aceste întrebări, autorul urmăreşte evoluția capitalului social şi a încrederii sociale în România. Datele arată clar faptul că nivelul de încredere nu a crescut pe durata luată în calcul. Mai mult, datele BOP, atât cele din trecut, cât şi cele ale ultimului sondaj nu susțin ideea prezenței unei schimbări generaționale: diferențele de încredere între tineri şi cei mai în vârstă sunt cu totul neînsemnate. În ceea ce priveşte relațiile sociale utile, datele BOP indică un trend descrescător între 1998 şi 2005 pentru cele şase tipuri de situații considerate: în caz de boală (proporția celor care au relații pe care se pot baza a scăzut de la 51%, la 25%), în justiție (de la 26% la 8%), la primărie (de la 29% la 13%, la poliție (de la 29% la 6%), în obținerea unui credit (de la 18% la 6%), şi în obținerea unui loc de muncă (de la 18% la 8%). Tendința de scădere este

remarcabilă întrucât în condițiile în care o nouă instituție nu se schimbă în timp este de aşteptat ca numărul celor care îi înțeleg funcționarea şi pot apoi să îşi ajute cunoscuții să crească progresiv. Ori scăderea ar putea să indice o diminuare a nevoii de expertiză din partea cunoscuților şi, deci, schimbări în ceea ce priveşte instituțiile vizate. După 2005, proporțiile celor care au nevoie de relații a început să crească din nou. Poate fi semnul unor dificultăți de funcționare a instituțiilor apărute în ultimii doi ani sau urmarea acumulării de expertiză. Creşterea pentru fiecare dintre aspectele evaluate, diverse şi care se referă nu doar instituții publice, ci şi la situații care implică instituții private (ex. bănci), pare să susțină această variantă. Toleranța față de grupuri de oameni diferiți este un alt motiv de îngrijorare. Aproape 90% dintre respondenți a indicat cel puțin o categorie de vecini nedoriți, iar mai mult de jumătate (57%) au ales cel puțin patru astfel de categorii (***Figura 2***). Jumătate dintre respondenți nu îşi doresc vecini de etnie roma, iar proporția celor care îi includ pe homosexuali în categoria vecinilor indezirabili (60%) este apropiată de cea a persoanelor care nu îşi doresc vecini alcoolici (67%) sau care sunt dependenți de droguri (72%). Este surprinzător şi numărul mare al celor care se referă la categoria persoanelor care au SIDA (42%) şi mai ales faptul că pentru această categorie avem chiar o uşoară tendință de creştere, semnificativă statistic.

Analiza mai multor aspecte importante ale culturii politice, încrederea socială, relațiile cu cunoştințe utile, toleranța față de membri unor grupuri minoritare şi disponibilitatea de implicare voluntară în asociații, converge înspre două rezultate clare: (1) din perspectiva criteriilor considerate, România are un deficit de valori, norme şi rețele sociale de tip pro-democratic, şi (2) în ultimii ani nu au avut schimbări semnificative în sensul ameliorării acestor deficite. Este mai puțin clar care sunt motivele absenței unei convergențe notabile între România şi categoria democrațiilor consolidate în privința culturii politice, pe parcursul ultimilor ani. Analiza propune şi aduce mai multe argumente în favoarea considerării a doi factori posibili: (1) educația şcolară, care în România, spre deosebire de alte țări europene, nu are un efect însemnat de stimulare a învățării sociale pro-democratice, şi (2) percepțiile privind corupția, extrem de pronunțate în cazul României, şi care au potențialul de a reduce capitalul social al cetățenilor şi, prin aceasta, de a contribui la menținerea unui nivel scăzut de implicare voluntară în asociații.

Al şaselea şi ultimul capitol al prezentului raport, realizat de domnul *Mircea Comşa*, urmăreşte evoluția opiniilor românilor în legătură cu o temă importantă şi de actualitate, reforma electorală. Percepțiile sunt aşezate în contextul relațiilor cetățenilor cu politicul. Autorul subliniază câteva concluzii importante ale sondajelor din seria BOP: interesul declarat al populației pentru viața politică este în general scăzut; interesul pentru viața politică la nivel național este mai mare comparativ cu interesul pentru viața politică la nivel local, dar diferența tinde să scadă în timp ca urmare a diminuării interesului pentru politica de la nivel național; interesul pentru viața politică din România tinde să scadă în timp (doar în 2001 apare o tendință de uşoară creştere probabil ca urmare a începutului de ciclu electoral; pe de altă parte această tendință nu apare şi la începutul următorului ciclu electoral). De asemenea, din analiza indicatorilor de încredere în partide şi lideri politici rezultă o altă concluzie interesantă: încrederea medie în lideri este cea mai ridicată (deşi tinde să scadă şi să se apropie astfel de ceilalți indicatori), fiind urmată la o

distanță relativ mare de încrederea medie în partide şi apoi de încrederea generală în partide. Prin urmare, în continuare, la nivelul reprezentării majorității populației, spațiul politic românesc este dominat de figurile liderilor (doar a unui singur lider în ultima perioadă).

Majoritatea românilor se pronunță pentru o reformă cantitativă şi o reformă calitativă a politicului. O primă direcție de reformare a sistemului electoral vizează „cantitatea politicului" din societate. În prezent, percepția publicului este cea a unui sistem politic ineficient, care cheltuieşte resursele societății („produse de noi") fără a oferi suficient/nimic în schimb. În aceste condiții, nu este de mirare că populația îşi doreşte mai puțin o societate cu mai puțin „politic" dacă nu poate avea un „politic" mai eficient. „Mai puțin politic" poate însemna printre altele şi mai puțini parlamentari. Aceasta se poate obține prin reducerea numărului parlamentarilor din fiecare din cele două Camere sau prin desființarea unei Camere. În prezent, majoritatea respondenților (în jur de 80%) apreciază că numărul parlamentarilor este prea mare, iar ponderea celor care consideră acest lucru pare să crească după anul 2001. După 2002 scade uşor ponderea celor care doresc două Camere, iar din 2001 creşte uşor ponderea celor care doresc o singură Cameră. În 2007, Parlamentul unicameral este preferat de 42% dintre cetățeni, iar cel Bicameral de 30% (diferența în favoarea unui parlament Unicameral este mai mare în anii cu intense dezbateri mediatice pe tema reformei electorale – 2003 şi 2007). Chiar dacă majoritatea populației îşi doreşte mai puțini parlamentari, tot majoritatea consideră că aceştia trebuie recrutați din două sau mai multe partide politice. Situația nu era chiar la fel în urmă cu câțiva ani (1998-2000) când ponderea celor care considerau că partidul unic este de preferat era de aproximativ o treime (în prezent a scăzut la jumătate, adică o şesime din total populație). Tot în prezent, aproximativ câte o treime din total populație este fie pentru un sistem format din două partide care să alterneze la putere, fie pentru unul format din trei partide sau mai multe. Preferința pentru un sistem format doar din două partide pare să scadă uşor în timp.

Reducerea cantitativă a „politicului" nu constituie un scop în sine, ci un mijloc prin care populația crede că eficiența acestuia poate fi crescută sau că pierderile produse de acesta pot fi scăzute. Ceea ce interesează este o creştere a eficienței politicului văzut tot ca un mijloc prin intermediul căreia viața cetățenilor poate deveni mai bună (în prezent, lipsa de eficiență şi corupția sistemului politic, din societatea românească în general sunt considerate a fi, de o mare parte a populației, principalele cauze ale sărăciei). Pentru a creşte eficiența politicului, modificarea calitativă a actorilor politici poate constitui o modalitate mai bună. Cum e posibilă însă această transformare calitativă? În viziunea unei mari părți a populației (aproximativ 60%) soluția o constituie adoptarea sistemului de vot uninominal în locul celui pe liste. Pentru votul pe liste se pronunță în general aproximativ un sfert dintre cetățeni, cu scăderi semnificative (chiar la jumătate) în perioadele în care reforma sistemului electoral – înlocuirea votului pe liste cu cel uninominal – a fost intens mediatizată (2003 şi 2007). În urma introducerii votului uninominal, oamenii se aşteaptă la anumite schimbări pozitive: creşterea nivelului de interes al „aleşilor" (parlamentari, consilieri locali) pentru problemele alegătorilor (53% se aşteaptă la această schimbare); 44% cred că astfel aleşii vor putea fi mai mult controlați de cetățeni; 38% apreciază că

partidele se vor dezvoltate mai bine la nivel local (16% nu au această părere, 44% nu pot aprecia).

Schimbarea modului în care se aleg parlamentarii constituie doar una dintre dimensiunile posibile ale reformării sistemului politic. Atribuțiile şi relațiile dintre principalele puteri ale statului constituie o direcție de reformă cel puțin la fel de importantă. La un mod general, nespecific, jumătate din populația îşi doreşte un preşedinte mai puternic, un sfert consideră că Parlamentul ar trebui să aibă mai multă putere şi mult mai puțini acordă acest statut primului-ministru. Pe parcursul perioadei 2002-2007 preferințele sunt stabile (doar preferința pentru primul-ministru scade). Concret, mai mult de jumătate dintre cetățeni sunt de părere că preşedintele ar trebui să poată să demită Parlamentul. Dintre aceştia, cei mai mulți apreciază că prerogativa ar trebui să poată fi exercitată doar în condiții clar precizate. Atunci când se ajunge la un blocaj în relația dintre Parlament şi Preşedinte, preferințele populației sunt relativ egal împărțite. În 2007, față de 2002, se constată o tendință de scădere a opțiunii pentru preşedinte (în 2002, 50% considerau că Preşedintele ar trebui să poată dizolve Parlamentul; în 2007 doar 36% mai aveau această părere). În viziunea unei părți a populației sunt posibile şi efecte negative precum imposibilitatea candidării persoanelor fără resurse financiare: 33% consideră că vor putea candida doar cei cu bani (31% nu au această părere, 35% nu pot aprecia).

În anexa studiului a fost inclusă prezentarea grafică a răspunsurilor la majoritatea întrebărilor din chestionar (prezentarea grafică şi seriile de timp au fost realizate de The *Gallup Organization România*).

Textul raportului este disponibil gratuit în format electronic pe pagina de Internet a Fundației Soros, la adresa www.soros.ro. Organizațiile interesate de colaborări cu privire la studii aprofundate pe una sau mai multe dintre temele incluse în cercetare sunt rugate să contacteze Fundația Soros România.

Drumul *Barometrului de opinie publică*

Dumitru Sandu

Cu opt ani înainte, nouă doctoranzi – doi din Cluj, doi din Braşov şi cinci din Bucureşti – veneau spre cititori cu un volum despre „români şi provocările tranziției". Au avut ideea inspirată de a-l numi *Fețele schimbării*[1].

La vremea respectivă era primul volum de analiză socială complexă, teoretică şi empirică[2], produs în cadrul programului *Barometrul de opinie publică* (BOP) al Fundației Soros România (FSR). Altfel spus, volumul „era al Barometrului". Ulterior, lucrurile s-au schimbat şi, într-un sens pe care îl voi explicita, Barometrul devine puternic dependent de spiritul volumului său, mai exact, de cel al grupului care a scris volumul.

Metaforele majore pe care doctoranzii le-au adoptat pentru a-şi structura propriul volum au fost cele asociate cu *drumul* şi *casa*. Capitolele din volum poartă din plin marca acestor metafore – încotro mergem, calea privatizării, călăuze şi drumeți, casa încrederii, problemele noastre etc. M-a bucurat opțiunea. *Drum* trimite la schimbare şi la mijloc de atingere a unei ținte, la mobilitate, actori ai mobilității, lideri şi călători obişnuiți pe calea tranziției. *Casa*, la rândul ei, este o excelentă metaforă pentru a orienta analiza spre structuri, actori specifici ca *locatari* pentru diferite situații sociale în calitate de *camere,* spații de viață. Cele două metafore rămân pe deplin valide pentru a integra experiență de cercetare a Barometrului de opinie publică.

Se poate considera, cred, că după 1998 a existat un *Barometru al Fețelor schimbării,* o cercetare socială care a crescut în maturitate, complexitate şi impact social, în esență, din solul roditor al experimentului început cu volumul respectiv. *Mutatis mutandi*, se poate afirma că prin *Fețele schimbării* se produce *schimbarea la față* a seriei de sondaje începute în 1994. Din barometre se transformă în cercetări sociale de rang academic şi de impact social major. Apreciate de cele mai multe ori, arareori contestate, Barometrele Fundației devin, mai ales după momentul 1998, reper major în înțelegerea societății româneşti şi în dezbaterea publică asociată acestei înțelegeri.

Desigur, *Barometrul de opinie publică* îşi merită din plin o istorie detaliată pentru semnificația pe care a avut-o ca:

- *sursă de informare socială* şi de *dezbatere publică* în societatea românească,
- *şcoală* de formare a multor tineri sociologi ca specialişti în cercetarea opiniei publice şi în analiza cantitativă pentru domeniul ştiințelor sociale,
- *laborator* de promovare a noutăților, în context local, în cunoaşterea sociologică a opiniei publice, sub aspect tematic şi metodologic.

Nu este, însă, în intenția mea să procedez acum la un astfel de demers. Deocamdată folosesc prilejul pentru o citire rapidă a istoriei BOP de după 1997 din perspectiva spiritului instituit prin experimentul social al *Fețelor Schimbării.* Citire rapidă şi subiectivă. Subiectivă pentru că nu poate fi altfel după participarea nemijlocită pe care am avut-o în juriul BOP începând din 1995, cu o întrerupere de aproximativ un an, până în momentul actual al închiderii ciclului acestui program în cadrul Fundației.

De la barometru la cercetare socială. Un barometru de opinie publică este un sondaj rapid, cu puține întrebări, menit „să ia pulsul", „să măsoare temperatura" în spațiul public. Rostul său este în principal descriptiv. Ce cred, ce simt, ce opinii susțin oamenii la un moment dat. Aceasta a fost situația cu sondajele de tip barometru în perioada de început. La primul sondaj din martie 1994, BOP avea 24 de întrebări notate spațiat pe patru pagini. Fişierul în care era înregistrată informația de sondaj era extrem de prietenos, cu numai 98 de itemi sau variabile. Eşantionul pe care au fost culese datele a fost de 1101 persoane. În septembrie 1997, chestionarul de sondaj era transpus într-un fişier cu număr dublu de itemi. In primăvara anului următor au fost culese date pentru 471 itemi. Nu mai era vorba de un barometru, ci de o cercetare socială. Eşantionul rămăsese la dimensiuni comparabile cu cele din anii anteriori (1212 persoane adulte de 18 ani şi peste). Era cercetare socială de extremă complexitate pentru că:

- era clar orientată pe o temă – resurse socio-umane ale reformei,
- culegerea datelor a fost concepută la nivelul populației, elitelor şi localităților din care au fost culese datele de opinie. Pentru fiecare dintre cele trei niveluri au fost concepute instrumente separate, aplicate în două valuri, în primăvara şi în toamna anului respectiv.
- Procesul nu se mai oprea la culegerea şi prezentarea datelor în paginile unui caiet cu planşe *PowerPoint*. Analiza datelor culese intră explicit în program şi duce la redactarea volumului *Fețele schimbării.*

La momentul octombrie 2007, ultimul val al BOP în cadrul Fundației - sper, însă, nu şi ultimul în linia deschisă în 1998 - fişierul cu datele de sondaj includea un număr de itemi comparabil cu cel din 1998, respectiv 432. Eşantionul era însă aproape dublu, de 2000 persoane. Pe toată perioada 1998-2007, BOP a funcționat ca program de cercetare socială, deschis spre marele public, dar construit după toate rigorile cercetării sociologice specializate din domeniu.

Experimentul Fețele schimbării. Înainte de a intra în detalii de explicitare a drumurilor metodologice ale Barometrului este necesar să fac un gen de microsociologie a momentului 1998 în viața programului.

Inițial, programul BOP a lucrat sub coordonarea unui juriu format, majoritar, din profesori şi cercetători cu experiență în sondajele de opinie. De la an la an, compoziția nominală a juriilor s-a modificat. În diferite etape până în 1997, au fost prezenți experți de la Braşov (Gheorghe Onuț), Bucureşti (Călin Anastasiu, Dumitru Sandu, Alin Teodorescu – preşedinte al Fundației în momentul înființări programului BOP, Lazăr Vlăsceanu, Cătălin Zamfir), Cluj (Traian Rotariu), Iaşi (Dumitru Stan), Timişoara (Aurora Dumitrescu). Compoziția juriilor a fost un factor esențial în a asigura interacțiunea între experiențe asociate cu cercetările din diferite centre universitare, din diferite institute de cercetare a opiniei publice şi din spații personale şi profesionale cu puternică specificitate.

Până în 1996 datele de sondaj sunt culese de echipe ale IMAS, ICCV şi CURS, selectate în baza unor licitații. Ulterior, plaja de selecție a fost extinsă. În programul BOP era încorporată şi ideea de a contribui la consolidarea expertizei în cercetarea de opinie în institute diferite. Desigur, fără a pune în pericol în vreun fel calitatea datelor culese. În

acest spirit, în 1997 plaja de selecție se extinde şi culegerea datelor este încredințată şi altor agenții precum Metromedia Transilvania şi Laboratorul Universitar de Analiză Socială (LUAS). Din 2003 intră în serie şi Gallup Organization.

În 1997 juriul realizează[3] că BOP a intrat într-un gen de rutină. Întrebări standard despre starea de spirit (legată de nivelul de trai, percepția instituțiilor, stadiul reformei etc.) orientările politice, consumul media şi statusul personal sunt cele care dau conținutul esențial al chestionarelor. Pentru marele public informația începe să devină plicticoasă, cu atât mai mult cu cât explicații nu se pot formula cu datele culese. Înțelegerea unei societăți nu o poți facilita numai prin simplă descriere, şi aceea în termeni generali de tipul „românii sunt…". Care români? Există român mediu? Dacă „da", pe ce caracteristici? Pentru a avansa este nevoie şi de explicare şi de teme noi care să ducă spre complexitatea situației sociale a țării. Apelul la noua generație de sociologi, de puțină vreme ieşită din şcoală şi intrată în spațiul de cercetare, a părut o soluție de luat în seamă. Cu avantajul suplimentar că ar putea fi împlinite şi obiective de consolidare a formării profesionale pentru doctoranzi, pentru foşti studenți care participaseră printr-o extensie a BOP la Şcoala de statistică socială din Ann Arbor, SUA.

Şi, în continuare, după selecția tinerilor doritori şi capabili să participe la un astfel de experiment, a început construirea proiectului de cercetare subsumat tematicii reformismului, resurselor sociale şi umane ale acestui gen de atitudine-schimbare. Doctoranzii au fost actorii principali ai proiectului, iar membrii juriului au funcționat mai mult în calitate de consilieri pentru grupul de foarte tineri cercetători. După prezentarea primelor rezultate ale cercetării a urmat munca de elaborare a volumului pentru publicare. Deşi în volum nu semnez decât o anexă tehnică, am avut şansa de a colabora foarte strâns cu întreaga echipă care a făcut redactarea la *Fețele schimbării.* Şi implicit, de cunoaştere a spiritului în care au lucrat. Acesta este temeiul direct al afirmațiilor mele referitoare la legătura dintre spiritul *grupului 1998* şi drumul BOP.

Rezumatul meu poate crea impresia că trecerea de la barometru la cercetare socială a fot una simplă. În realitate, lucrurile au fost mai complicate. Fundațiile centrate pe activism social arareori dau curs unor cercetări sociale complexe pe durata mai multor ani. Lucrurile nu au stat altfel nici în seria Fundațiilor Soros din diferite țări. BOP nu are echivalent în practica altor extensii ale fundațiilor sau programelor Soros din alte țări. Sprijinul hotărâtor pentru a asigura finanțarea Barometrului pe linie de continuitate şi în varianta de cercetare socială a revenit Consiliului Național al Fundației[4] din România. Modul profesionist în care diferitele echipe din juriile BOP şi-au jucat rolul a fost, de asemenea, un factor important pentru perpetuarea programului. Interfața între juriu şi Fundație a fost asigurată şi prin excelenta prestație a coordonatorilor programului de Barometre[5] .

Juriile de experți. Spiritul *grupului 1998* a continuat să dea chip noului Barometru nu numai prin influențe difuze, ci şi direct prin trecerea jurizării în seama tinerilor universitari sau cercetători[6]. O parte dintre ei erau semnatari la *Fețele schimbării.* Compoziția juriilor a reflectat nu numai interesul Consiliului Național al Fundației pentru tineri din diferite centre universitare şi de cercetare, ci şi ideea de a avea reprezentate

specialități diverse. Sociologilor li s-au adăugat, pentru perioade mai scurte sau mai lungi, şi psihologi sociali, politologi sau chiar filosofi/eseişti[7]. Începând din 2006, formula de lucru devine şi mai flexibilă. Se renunță la ideea unui juriu stabil în favoarea unor echipe specializate capabile să rezolve totul pe o anumită temă – de la concepere chestionar până la redactarea interpretărilor. Temele sunt alese de către Fundație - formula nu era noua pentru că, în fapt, ea fusese deja aplicată la sondajele specializate precum *Barometrul de gen*[8] (2000), *Eurobarometrul rural* (edițiile 2002[9], 2005[10]).

Metodă. Cel mai bine este ilustrată natura de laborator a BOP la nivelul metodelor de lucru. În culegerea datelor, prima schimbare majoră este realizată în 1995 când se trece de o stratificare în funcție de regiune istorică, mediu rezidențial şi mărime de localitate la una în care regiunea istorică este înlocuită cu aria culturală, iar mărimea localităților rurale cu nivelul de dezvoltare a comunelor[11]. Cele 18 arii culturale ale României sunt mult mai omogene decât regiunile istorice. Între nordul şi sudul Munteniei, spre exemplu, diferențele sunt considerabile. La fel, între Oltenia de Nord şi cea de sud sau între grupările transilvănene Braşov-Sibiu, Mureş-Cluj, Covasna-Harghita, Hunedoara-Alba etc. Opiniile variază considerabil de la o arie culturală la alta. Folosind ulterior chiar date de Barometru am putut constata că inclusiv fenomene greu de surprins, precum modelele de sociabilitate, sunt semnificativ diferențiate pe arii culturale[12]. Similar, viața socială rurală variază mai mult funcție de nivelul de dezvoltare al comunei decât în raport cu numărul de locuitori pe care îi are.

Inițial, modelul de eşantionare adoptat în 1995 era de tip probabilist, tristadial, cu bistratificare în primul stadiu (18 arii culturale şi cinci tipuri de localități – comune, oraşe mici cu mai puțin de 30 mii locuitori, oraşe de 30-100 mii locuitori, oraşe de 100-200 mii locuitori şi oraşe mai mari de 200 de mii de locuitori). Din 1998, modelul se îmbunătățeşte prin adoptarea unei stratificări mai fine care ia în seamă gradul de dezvoltare a comunelor, clasificate în comune sărace, mediu dezvoltate şi dezvoltate, pornind de la experiențe de măsurare pe care le avusesem în cadrul unor proiecte ale Băncii Mondiale. Indicele dezvoltării comunelor include majoritar date de la ultimul recensământ care precede sondajul. Între recensăminte, el poate fi actualizat pe indicatorii care au reflectare în statisticile curente, diferite de recensământ. Ultima etapa a perfecționării schemei de eşantionare rezidă în trecerea de la proiectarea tristadială (selecție probabilistă de localități, secții de votare, persoane) la cea bistadială (selecție probabilistă de secții de votare în cadrul straturilor şi, ulterior, de persoane din secțiile de votare).

În coordonatele ei esențiale, schema de eşantionare BOP a rămas neschimbată, condiție esențială pentru comparabilitatea eşantioanelor.

Folosirea unei instituții sau a unui grup independent pentru verificarea modului în care lucrează în teren operatorii firmei care culege datele a fost o schimbare introdusă în practicile BOP începând din 1995. Ideea a fost de un real folos pentru că în acest fel au putut fi identificate deficiențe în completarea chestionarelor. În plus, simpla idee că există un control din afara institutului care culege datele stimulează operatorii să lucreze cu mai mare acuratețe. Ideea nu a fost primită cu foarte mare entuziasm de către institutele care au câştigat licitațiile de sondaj. Discuțiile între membrii juriului, echipele de culegere a

datelor şi cele de control[13] nu au fost totdeauna lipsite de tensiuni. Dar funcția lor a fost, invariabil, pozitivă pentru calitatea sondajelor. Echipele de control au avut ca sarcină şi retastarea datelor pe calculator pentru un număr de chestionare, la anumite întrebări, astfel încât să poată fi depistate şi eventualele erori de introducere a datelor pe calculator. În final, s-a procedat la compararea rezultatelor asociate cu cele două introduceri de date.

Desigur că erori de măsurare există, inerent, în orice sondaj. Important este ca ele să nu fie sistematice şi de mare amploare. Întregul mod de organizare a BOP a contribuit, cred, la reducerea drastică a unor astfel de erori. În afara verificărilor în teren, au fost totdeauna operate verificări tehnice, de tip statistic, pe calculator. Specialistul care a proiectat eşantionul a avut datoria de a face astfel de verificări[14]. Calitatea bună a eşantioanelor BOP este validată şi prin faptul că nu a fost nevoie să adoptăm procedee de ponderare decât pentru un singur val[15] din toată seria de sondaje.

Asigurarea comparabilității datelor a fost în permanență o provocare la care echipele de jurizare au încercat să dea soluții. A fost în permanență o tensiune între dorința de perfecționare a modului de formulare a întrebărilor şi comparabilitate. Inițial, spre exemplu, am pornit cu scalări în patru trepte pentru întrebările de încredere în instituții (foarte multă, multă, puțină, foarte puțină/deloc). Începând din 2001, după discuții cu consens dificil de atins, juriul a decis trecerea la scalarea în cinci trepte, cu valoare separată pentru lipsă totală de încredere. Schimbarea avea, desigur, argumente. Adoptarea ei însă a redus comparabilitatea datelor înregistrate pe scale cu număr diferit de trepte. Recodificările la prelucrare rezolvă numai parțial problema. Ulterior, din toamna anului 2005, am revenit la scalarea cu patru puncte obligați de cerințe de comparabilitate internațională[16].

Tot pentru comparabilitate au fost în permanență avute în vedere raportări la cercetări internaționale prin preluarea unor întrebări sau, precum în toamna anului 2005, a unei formule de colaborare care a permis folosirea națională a unui chestionar internațional (cel din World Value Survey).

Juriul a încercat să limiteze durata medie de completare a chestionarelor BOP la aproximativ 50 de minute. Sarcină dificil de realizat în condițiile în care idei existau destule, tentativa de experimentare a unor noi întrebări era foarte puternică. Cheia rezolvării problemei a fost pretestarea atentă a proiectelor de chestionar nu numai de către echipa institutului care urmă să culeagă datele, ci şi de către membri ai juriului[17] şi membri ai echipei de control în teren.

Tot în serie metodologică ar fi de menționat şi efortul de a introduce în chestionar întrebări care să permită integrarea în context a răspunsurilor de opinie. Centrarea pe gospodărie – componență, activitate economică, bunuri disponibile, strategii de viață, istorie, evenimente etc. – a fost o astfel de modalitate prin care opiniile indivizilor au putut fi legate de cele ale gospodăriilor din care făceau parte. În plus, interesul pentru profilul comunității locale, pentru variabilele ecologice (poziția satului în comună, a satului față de oraş, localizarea centrală sau periferică a locuinței, calitatea drumului din fața casei, tipul de clădire în care se află locuința etc.) a contribuit din plin la realizarea unor astfel de tentative de readucere a opiniilor în contextul în care au fost formulate. Corespunzător, în planul prelucrării datelor a fost posibile ulterior adoptarea unor modele multinivel.

Nu mai puțin important, nu mai uşor, a fost efortul de a integra datele „de val" în baze de date multianuale. O primă integrare a fost realizată de către Sebastian Lăzăroiu pentru perioada 1995-1997, iar o a doua, pentru perioada 1998-2004 este rezultatul muncii lui Bogdan Voicu. Agregările respective au sporit gradul de utilizare a bazelor de date BOP. Pentru probleme particulare cu date care apar numai în anumite valuri de sondaj rămân încă utile agregările făcute de către utilizatori[18].

Teme. În continuarea linei deschise prin *Fețele schimbării* Barometrul a mers pe asocierea diferitelor valuri de sondaj cu anumite teme majore. Au fost păstrate întrebările nucleu - referitoare la starea de spirit, raportarea la instituții, consumul media, predictorii necesari pentru explicare - dar au fost adoptate întrebări noi pentru a duce la lămurirea altor teme.

Pe ansamblu, temele specifice urmărite de diferite sondaje ale programului se subsumează grupajului „instituții – reformă – structură socială". Nucleul tare al sondajelor BOP a fost legat de problematica reformei, de schimbările referitoare la democratizare, economie de piață sau de modernizare a societății româneşti. Toate acestea sunt teme ale tranziției postcomuniste. Începând din 2001, la ele se adaugă temele preintegrării, ale modului de raportare la Uniunea Europeană. Tranziția postcomunistă trăită la nivel social şi preintegrarea europeană sunt, deci, axele tematice ale BOP. S-a ajuns la ele nu printr-o decizie luată „de la început", ci prin scanarea atentă a câmpului social de către cei care au constituit diferitele grupări de jurizare a sondajelor BOP:

Anul 1999 a continuat în bună măsură preocupările din grupajul tematic lansat în 1998 referitor la „resurse socio-umane pentru reformă".

În 2000, an electoral, juriul s-a orientat spre o tematică mai puțin susceptibilă de a fi politizată, respectiv „mod de viață şi structură socială". Valul 2001 - primăvara este unul de continuitate, cu adăugarea unui modul nou referitor la integrarea europeană, cu centrarea pe probleme şi strategii de viață. În toamna aceluiaşi an accentul este pus pe tematica modului de funcționare a instituțiilor în percepția cetățenilor. În 2002, tematica instituțiilor este continuată, cu insistență asupra reformei instituționale (valul din primăvară) şi asupra politicilor publice (valul din toamnă).

În 2003, tematica majoră este legată de funcționarea instituțiilor prin centrare pe corupție şi de inegalitățile sociale (ca reluare a temei din 2000).

În 2004 şi 2005, majoritatea modulelor sunt cu conținut de continuitate față de anii anteriori. Se dezvoltă modulele referitoare la migrația internațională.

În 2006, focalizările sunt pe percepții ale mass-media[19], în primăvară, şi pe profiluri electorale[20] în toamnă.

În primăvara anului 2007, sondajul este consacrat vieții familiale, de cuplu. Valul din toamna aceluiaşi an este unul consacrat schimbărilor, producerii de date pentru analiză comparativă în timp, prin raportare la anii 1998-2007.

După cum am menționat deja, în afara barometrelor standard au fost câteva sondaje care au abordat problematici particulare fără a mai respecta restricția de a include şi întrebările de continuitate, de stare de spirit, specifice BOP. Este vorba de cercetările pe tematici de gen (2000), viață rurală (2002, 2005), viața urbană[21] (2005), locuire temporară în

străinătate[22] (2006), efectele migrației în străinătate asupra copiilor rămaşi acasă[23] (2007) probleme ale romilor[24] (2006).

Impact. O inventariere sistematică a impactului BOP în spațiul public românesc este dificil de făcut la modul sistematic. Efectele au fost multiple, sprijinite clar de mass-media care a preluat şi dezbătut pe larg toate rapoartele de prezentare a rezultatelor de sondaj şi cercetare. Barometrul a funcționat ca o cercetare de diagnoză socială centrată pe procese şi probleme ale reformelor asociate cu transformările post-comuniste şi de (pre)integrare în Uniunea Europeană.

Preluarea şi dezbaterea rezultatelor de sondaj din barometre este nu numai efect al interesului marcat al mass-mediei pentru problemele politice. Ceea ce a contat foarte mult este faptul că informația BOP a încercat sistematic să ducă spre înregistrarea problemelor legate de funcționarea instituțiilor româneşti şi de multiplicitatea resurselor, valorilor şi percepțiilor cu care românii s-au raportat la schimbările postcomuniste. Preluarea unei astfel de informații de către mass-media a fost o expresie firească a interesului populației de a-şi vedea reflectate propriile puncte de vedere în spațiul public. Produse în condiții de transparență şi profesionalism şi accesibile publicului, datele BOP au câştigat firesc în credibilitate în comparațiile cu sondajele la ale căror date primare şi detalii de mod de producere publicul nu poate ajunge. Desigur, suspiciunile, etichetările negative nu au lipsit, fenomen inevitabil în mediul schimbărilor de după 1989. Fac şi ele parte, însă, din dezbatere.

Ecoul în spațiul academic va putea fi cuantificat prin înregistrarea numărului de articole, cărți, teze de licență şi de doctorat care au folosit pe larg datele BOP. Sunt, foarte probabil, conform experienței didactice şi de cercetare pe care o am, foarte multe astfel de cazuri. Înregistrarea lor sistematică însă va putea clarifica lucrurile. Dar, mai importante decât evaluările în termeni de pagini academice bazate pe BOP sunt cele care pot înregistra cu uşurință numărul mare de tineri sociologi, de doctoranzi mai ales, care au crescut la Şcoala Barometrelor.

Ar fi extraordinar de util din punct de vedere social dacă valorizarea suplimentară a BOP nu s-ar produce prin întreruperea seriei şi prin diferite forme de reapelare a datelor produse, ci prin preluarea modelului la nivelul unor instituții ale spațiului academic-universitar. Continuarea se va produce inevitabil, dată fiind nevoia socială care cere acest proces. Prima întrebare asociată acestui comentariu este ***când***. Cu cât mai repede, pentru a nu întrerupe seria, cu atât mai bine.

Încotro ne îndreptăm

Mircea Comşa

Direcția acum. De ce spun oamenii că direcția este bună/greşită? În prezent, ponderea celor care apreciază că direcția este bună este ceva mai mică față de a celor care spun că direcția este greşită. Relativa stabilitate a evaluărilor, relativ la direcția în care merge țara, înregistrată pe parcursul ciclului electoral 2001-2004, este prezentă şi în acest ciclu (2005-2008), de această dată însă ponderile celor două categorii fiind mai apropiate. Ce se înțelege însă prin această sintagmă? Atunci când se referă la direcția în care merg lucrurile, oamenii fac de fapt o evaluare difuză a realității, au în vedere aspecte situate la nivele diferite: ***național*** (activitatea Guvernului, încrederea în instituții şi oameni politici, cei de la putere în principal, nivelul corupției), ***local*** (activitatea instituțiilor locale, calitatea mediului social local) şi ***personal*** (mulțumirea față de bani, starea de sănătate, situația familiei, gradul de informare, optimismul, etc.). Mulțumirea cu privire la aceste aspecte este responsabilă în mare parte de aprecierea direcției ca fiind greşită sau bună. Nu toate nivelele au aceeaşi influență asupra aprecierii direcției (similar pentru aspectele de la un anumit nivel). Datele arată faptul că aprecierea direcției este determinată în primul rând de variabile situate la nivel individual (cele mai importante sunt satisfacția față de viața actuală şi evoluția ei în ultimul an). Pe locul doi se situează aprecierile cu privire la situația politică (în principal încrederea în primul-ministru, Guvern şi evaluarea activității acestuia) şi abia apoi vin evaluările cu privire la localitate. Trebuie remarcat însă faptul că influența acestor tipuri de factori variază pe parcursul unui ciclu electoral. Aspectele legate de speranțe, de un nou început şi transferul lor asupra noilor lideri politici influențează evaluarea direcției într-o măsură mai mare la începutul ciclului, pentru a lăsa apoi treptat locul unor aspecte mai concrete legate de evoluția nivelului de trai personal.

Cine sunt cei care spun că direcția este bună? Cel mai adesea cei care consideră că le merge bine în prezent (sunt mulțumiți de bani şi sănătate), cărora le merge mai bine decât anul trecut, cei care sunt mai în vârstă (au aşteptări mai mici în general), mai educați, se consideră mai informați, au încredere în ceilalți, au încredere în principalele instituții ale statului, în primul-ministru, în preşedinte (contează mai mult decât încrederea în primul-ministru) şi sunt mulțumiți de activitatea Guvernului. Apreciază că direcția este greşită cei cărora nu le merge bine, le merge mai prost în prezent decât anul trecut, sunt mai tineri, nu au încredere în ceilalți, nu au încredere în principalele instituții ale statului, în primul-ministru, în preşedinte şi nu sunt mulțumiți de activitatea Guvernului.

Ciclurile electorale şi starea de spirit a populației. Fiecare dintre alegerile generale aduc cu sine un nou ciclu electoral şi odată cu acesta o reluare a ciclurile de încredere - neîncredere respectiv speranță – dezamăgire (deseori menționatul fenomen de erodare a puterii). Fiecare început de ciclu electoral este asociat cu noi speranțe, cu investiții de încredere ale populației, cu consecințe pozitive asupra evaluărilor acesteia chiar în absența unui fundament în realitate (nivelul de trai al populației, starea economiei, etc. sunt

aceleaşi înainte şi după alegeri). Dincolo de această similaritate de dinamică, ciclurile electorale prezintă anumite particularităţi, legate în special de punctul de start şi ritmul în care se pierde darul de încredere. În general, un ciclu electoral nou porneşte de la un nivel mai scăzut al darului (încredere şi speranţă). Mai important este însă ceea ce se întâmplă după preluarea guvernării, şi anume modul în care noua guvernare reuşeşte să preîntâmpine erodarea încrederii populaţiei prin acţiunile şi măsurile luate. Datele culese în cadrul Barometrului de Opinie Publică prezintă o situaţie interesantă din această perspectivă, cel puţin dacă avem în vedere ultimele trei cicluri electorale, cele începute în 1996, 2000 respectiv 2004.

În cele ce urmează, prin starea de spirit a populaţiei înţelegem sentimentele şi raportările obiective ale acesteia la starea actuală şi modificările survenite în diferite spaţii sociale: personale versus naţionale, politice versus economice. Măsurarea stării de spirit este una indirectă, prin intermediul răspunsurilor subiecţilor la o serie de întrebări cu privire la direcţia în care merge ţara, evaluarea nivelului de trai personal actual, evaluarea evoluţiei acestuia faţă de anul trecut şi estimarea evoluţiei în viitorul apropiat. În cele ce urmează vom analiza evaluările populaţiei cu privire la fiecare dintre aceşti indicatori.

Ciclurile electorale începute în 1996, 2000 şi 2004 prezintă câteva asemănări, dar şi deosebiri. Cu privire la indicatorul *direcţia în care se îndreaptă ţara,* datele ne arată că punctele de start ale acestor cicluri au fost diferite. Astfel, în noiembrie 1996 (înainte de alegeri), 28% din populaţie considera că direcţia este bună, în noiembrie 2000 (tot înainte de alegeri) doar 12% mai considera că direcţia este bună, pentru ca în noiembrie 2004 acelaşi procent să crească la 41%. Ponderea celor care apreciază că direcţia este greşită urmează un pattern invers, 50%, 66%, respectiv 46%. Atât diferenţa, cât şi raportul[25] dintre evaluările pozitive şi cele negative urmează o dinamică după acelaşi pattern. Prin urmare, ciclul electoral din 1996 a pornit de la evaluări mediu negative ale direcţiei şi a terminat cu evaluări şi mai negative, cel din 2000 a pornit de la evaluări puternic negative şi s-a încheiat cu unele neutre (ponderi apropiate ale evaluărilor direcţie greşită, respectiv bună), pentru ca cel din 2004 să pornească de la evaluări neutre şi să oscileze în jurul acestora, dar pe fondul unei uşoare tendinţe descendente în ultimul an. Măsurile direcţiei oferite de BOP sunt însă la intervale de 6 luni, prima măsură după alegeri fiind la aceeaşi distanţă. Este posibil astfel ca, la modul foarte strict, punctele de start să fie diferite, iar situaţia descrisă de aceste date să reflecte mai degrabă ritmuri diferite ale erodării darului de încredere pe fondul unor aşteptări diferite ca mărime (ca rezultat al campaniilor electorale şi asocierii cu un nou început, cu speranţe de mai bine). Datele din alte programe de cercetare (IMAS) susţin această idee (în ianuarie 2005, 65% considerau că direcţia este bună şi doar 27% că este greşită). Chiar dacă imediat după alegerile din 2004, ponderea celor care au apreciat că direcţia este bună a crescut spectaculos raportat la situaţia dinaintea alegerilor (de la 41% la 65% sau chiar mai mult), după 6 luni de guvernare se ajunge aproximativ în acelaşi punct lăsat de guvernarea anterioară, situaţie ce se menţine în continuare cu mici oscilaţii. Ce anume se va întâmpla în continuare depinde doar de evoluţiile politico-economice, de performanţele actualei puteri. Bazându-ne pe experienţele din ciclurile anterioare şi tendinţele actuale estimăm că sunt mai probabile două scenarii (pot avea loc ambele, dar relativ la diferite aspecte dintre cele comentate

aici). Este posibil ca relativa stabilitate înregistrată să continue, ajungându-se la o fază de platou sau chiar să asistăm la o uşoară creştere în preajma alegerilor locale, aşa cum s-a întâmplat în ciclurile electorale anterioare (probabil ca urmare a anticipării schimbărilor în urma viitoarelor alegeri) urmată de o scădere în preajma alegerilor generale.

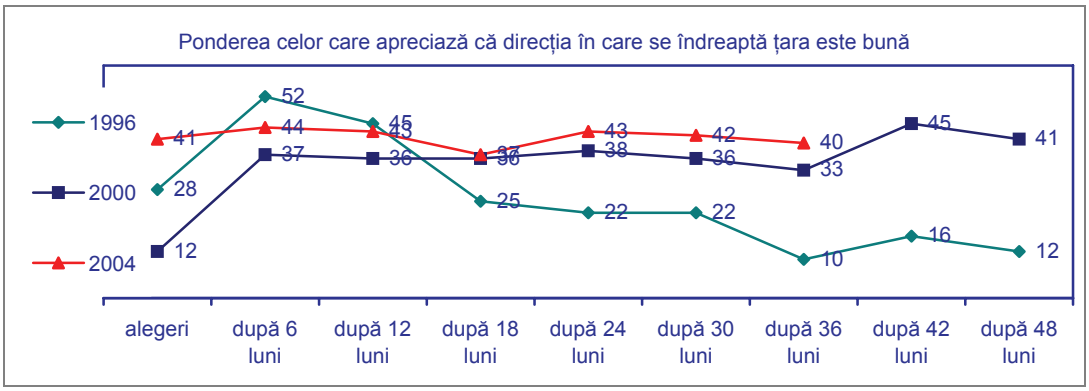

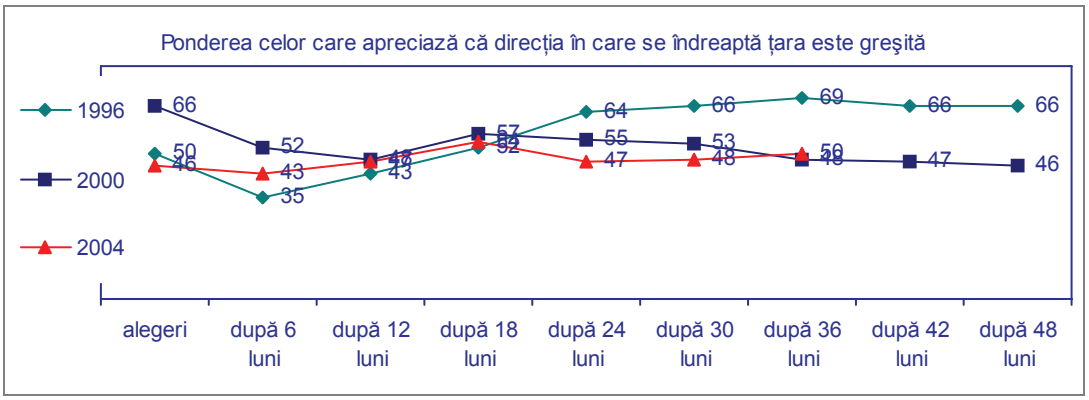

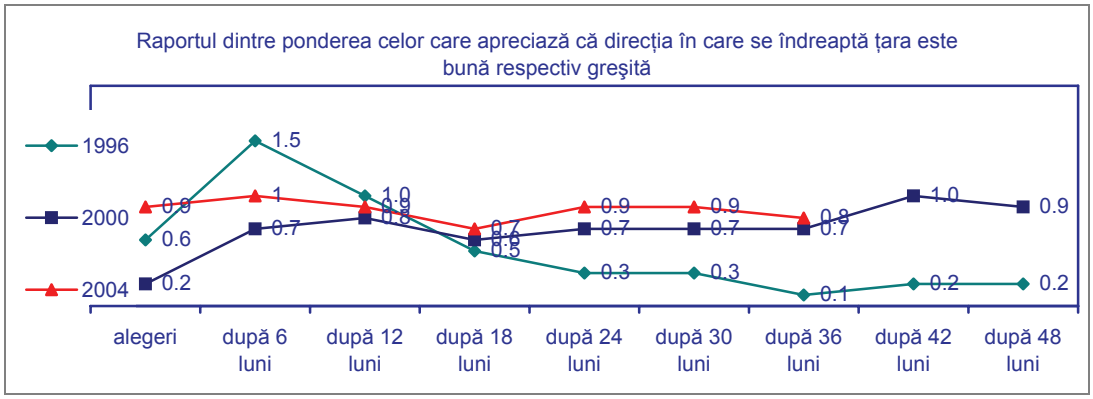

Starea generală de spirit a populației poate fi evaluată prin intermediul indicatorilor: satisfacția față de traiul din prezent, evaluarea traiului de acum, comparativ cu cel de anul trecut, şi evoluția aşteptată a traiului în viitor. Pentru a uşura interpretarea datelor vom folosi aici doar aprecierile negative relativ la aceşti indicatori, şi anume: ponderea celor care nu sunt deloc mulțumiți de cum trăiesc, ponderea celor care consideră că trăiesc mult mai prost în prezent, comparativ cu acum un an şi ponderea celor care consideră că vor trăi mult mai prost sau mai prost peste un an. Evoluția comparativă pentru cele trei cicluri electorale a acestor indicatori este prezentată în graficele următoare:

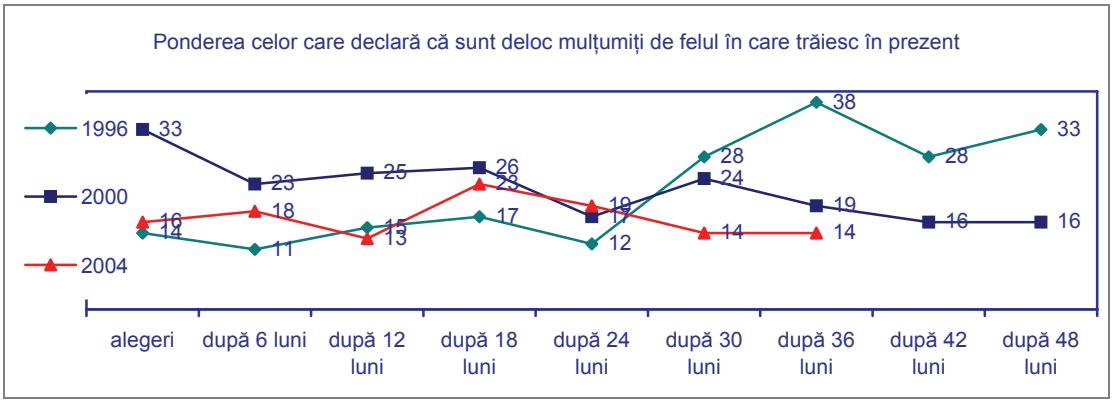

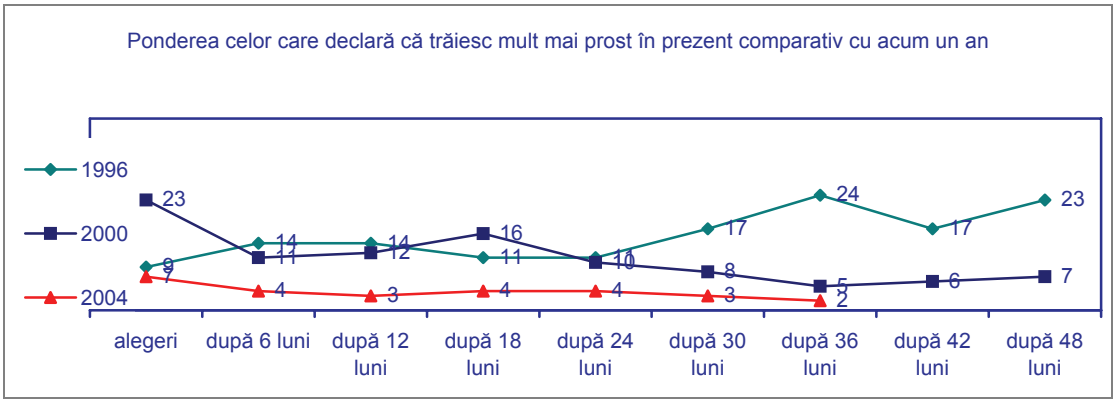

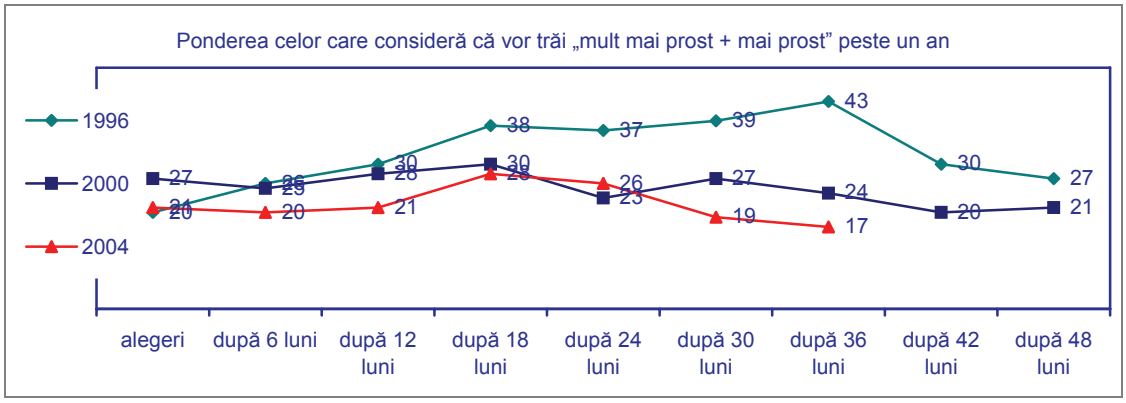

Ce spun datele? După cum era de aşteptat, dinamica celor trei indicatori cunoaşte o evoluție consonantă. Ciclul electoral început în 1996 se caracterizează printr-o creştere a evaluărilor negative, ponderea acestora dublându-se sau chiar triplându-se spre final. Spre deosebire de acest ciclu, cel început în 2000 cunoaşte o evoluție inversă, ponderea evaluărilor negative scăzând foarte mult pe durata celor patru ani. Ciclul electoral actual are în general evaluările cel mai puțin negative: o pondere mai mică a celor deloc mulțumiți de traiul actual, a celor care apreciază că trăiesc mai prost față de anul anterior sau a celor care sunt pesimişti cu privire la traiul de anul viitor. Chiar dacă la aproximativ un an şi jumătate de la începerea ciclului se constată o uşoară creştere a evaluărilor negative, starea a fost una conjuncturală, în prezent evaluările negative având o pondere apropiată sau chiar mai mică în comparație cu cele de la începutul ciclului. Datele relativ la ciclurile anterioare arată că există două puncte principale de discontinuitate în

evaluările populației. Primul dintre acestea apare la aproximativ doi ani de la preluarea puterii, moment în care populația pare a se decide cum anume merg lucrurile şi evaluează starea de fapt în consecință (negativ pentru 1996, pozitiv pentru 2000 şi 2004). Un al doilea punct de discontinuitate apare în ultimul an de guvernare, mai exact la aproximativ 42 de luni după începerea ciclului electoral, în preajma alegerilor locale. Evaluările populației, relativ la cei trei indicatori, cunosc în acea perioadă o tendință de îmbunătățire. Desigur, o influență în acelaşi sens o are şi anticiparea noului început, noului ciclu electoral asociat cu noi speranțe sau chiar evoluții reale pozitive ca urmare a măsurilor economice cu caracter electoral. Ne aşteptăm ca această tendință să apară şi în acest ciclu, undeva la mijlocul primăverii lui 2008.

Am văzut anterior că starea de spirit a populației cunoaşte evoluții diferite pe parcursul anumitor cicluri electorale. Ce anume determină însă evoluția diferită a stării de spirit? Cum (nu) reuşeşte puterea să aibă populația de partea ei? Sunt posibile cel puțin următoarele ipoteze, fiind posibil ca starea reală să fie consistentă cu fiecare dintre acestea (testarea lor nu constituie obiectivul acestei analize longitudinale descriptive):

- ***Schimbarea atitudinilor populației.*** Este posibil, de exemplu, ca percepția situației (a țării sau personale) să fie influențată de faptul că partidele la putere în diferite momente, să fie privite diferit, simpatizate diferit, să aibă bazine electorale diferite ca mărime şi structură.
- O altă posibilitate ar fi ***reducerea nivelului aşteptărilor populației*** ca urmare a procesului de învățare socială („Am mai văzut noi după alegerile din 1996 că nu s-au schimbat lucrurile deşi ne-am aşteptat să se schimbe în bine, deci probabil că nici acum nu trebuie să ne aşteptăm").
- ***Imaginea creată de puterea actuală.*** O idee des menționată de o parte a mediei se referă la „cosmetizarea" imaginii cu privire la situația din țară. Conform acestei ipoteze există o situație reală şi una creată, „cosmetizată", doar cea din urmă fiind prezentată oamenilor. Această ipoteză este susținută parțial (pentru ciclul 2000) de analizele conținuturilor mediatice realizate de unele instituții.
- ***Schimbarea realității, a datelor obiective.*** Este posibil ca evaluările mai favorabile ale populației să fie determinate de schimbarea realității sau altfel spus, oamenii percep puterea ca realizând ceva concret. Spre deosebire de ciclul electoral început în 1996, cele din 2000 şi 2004 sunt marcate la intervale de aproximativ şase luni de câte un moment de discontinuitate pozitivă (evaluat pozitiv de populație) care duce la menținerea evaluărilor la aceleaşi nivele ca la începutul guvernării. Constatând aceste realizări (eliminarea vizelor, integrarea în NATO, anticiparea aderării la UE/aderarea la UE, raportul de țară, finalizarea acordului cu FMI, măsurile legate de privatizare şi combatere a corupției), precum şi influența lor pozitivă asupra traiului/țării, populația găseşte sprijin pentru evaluări de tip pozitiv. Responsabile de menținerea stării de mulțumire la aceleaşi cote sunt în principal obținerea circulației libere în UE, integrarea în NATO, aderarea la UE şi măsurile de protecție socială. Este foarte probabil ca lecția momentelor pozitive să fie însuşită şi de

actuala putere, fapt care îi va reduce erodarea, deşi până în prezent doar preşedintele Băsescu pare să acționeze conform acestui principiu.

Mulțumiți şi nemulțumiți. Cine şi de ce? Dincolo de ceea ce se întâmplă în realitate (situația obiectivă are o influență importantă asupra aprecierilor oamenilor, dar nu totală), contează în mare măsură şi ceea ce simt, speră oamenii, percepția lor subiectivă asupra realității. Aprecierile oamenilor cu privire la evoluția traiului propriu în ultimul an, la traiul din prezent şi la speranțele legate de evoluția traiului în viitor ne oferă un tablou interesant. În tabelul următor am prezentat o tipologie a românilor rezultată prin intersecția aprecierilor obiectiv-subiective cu privire la traiul acum față de anul trecut, traiul din prezent şi speranțele cu privire la modul în care vor trăi în viitor:

O tipologie a românilor după aprecierea modului în care trăiesc / au trăit / vor trăi

		Crede că anul **viitor** va trăi …								
		Mai prost			*La fel*			*Mai bine*		
	Consideră că trăieşte ... comparativ cu anul **trecut**	*Mai prost*	*La fel*	*Mai bine*	*Mai prost*	*La fel*	*Mai bine*	*Mai prost*	*La fel*	*Mai bine*
Mulțumirea față de cum trăieşte în **prezent**	*Deloc mulțumit*	**5**[A]	2	1	1	2	0	1	1	1
	Nu prea mulțumit	**5**[B]	4	1	4	**13** c	3	2	**7**[D]	7
	Mulțumit	1	1	0	1	**10**[E]	4	0	7	**15**[F]

Tipul A (5%) este cel mai nemulțumit. Indivizii care formează acest tip consideră că în prezent trăiesc mai prost comparativ cu anul trecut, sunt total nemulțumiți de traiul din prezent şi cred că anul viitor vor trăi şi mai prost. Tipul B (5%) diferă de tipul A doar prin faptul că aprecierile cu privire la traiul din prezent sunt mai puțin negative. Tipul C (13%) consideră că trăieşte la fel ca anul trecut, că nimic nu se va schimba într-un an şi apreciază că nu este prea mulțumit de traiul din prezent. Tipul D (7%) este compus din cei care apreciază că trăiesc la fel comparativ cu anul trecut, nu prea sunt mulțumiți de cum trăiesc, dar cred că vor trăi mai bine anul viitor. Tipul E (10%) este mulțumit de cum trăieşte în prezent, trăieşte la fel de bine ca anul trecut şi se aşteaptă la acelaşi trai şi pentru anul viitor. Tipul F (15%, cei mai mulțumiți) trăieşte mai bine comparativ cu anul trecut, crede că va trăi mai bine anul viitor şi este mulțumit de cum trăieşte în prezent. Comparativ cu începutul ciclului electoral, ponderea unora dintre tipurilor dominante s-a schimbat semnificativ. Astfel, ponderea tipurilor A şi B a scăzut uşor în timp (-3 puncte cumulat), iar ponderea tipului F a crescut destul de mult (+6 puncte). În concluzie, în prezent asistăm la o mutație dinspre tipurile „negative" spre cele „pozitive".

Cine sunt însă cei care compun cu precădere fiecare tip? Tabelul următor prezintă comparativ caracteristicile tipurilor după câteva variabile.

Principalele tipuri de români şi câteva din caracteristicile lor

Variabilă	Tip A (5%)	Tip B (5%)	Tip C (13%)	Tip D (7%)	Tip E (10%)	Tip F (15%)
vârsta (medie)	58	56	47	45	45	38
număr de ani de şcoală (medie)	7,6	8,8	10,0	10,6	11,3	12,0
veniturile nu ajung nici pentru strictul necesar	68	45	25	33	21	10
urban	47	47	51	51	68	64
mulțumit de starea de sănătate	21	32	55	58	73	83
mulțumit de banii pe care îi are	3	9	15	14	45	67
număr mediu de relații personale (medie, max. 9)	0,5	0,5	0,8	0,9	1,2	2,0
lectură zilnică de ziare	10	17	20	21	27	27
mulțumit de modul în care funcționează democrația	4	11	15	24	25	41
mulțumit de modul în care funcționează economia de piață	1	4	9	13	16	33
crede că se poate avea încredere în cei mai mulți oameni	33	26	33	36	38	45
încredere mare / foarte mare în Guvern	10	11	18	29	29	36
mulțumirea față de activitatea Guvernului (medie)	-63	-36	-1	10	13	61
încredere mare / foarte mare în PSD	12	19	13	13	15	16
încredere mare / foarte mare în PNL	4	6	8	11	9	18
încredere mare / foarte mare în PD	16	23	26	32	29	39
încredere mare / foarte mare în PRM	13	6	5	10	7	6
încredere mare / foarte mare în PNG	12	9	10	11	10	12
încredere mare / foarte mare în Geoană	10	10	7	13	9	15
încredere mare / foarte mare în Tăriceanu	8	9	9	12	11	17
încredere mare / foarte mare în Băsescu	32	34	42	49	41	53
încredere mare / foarte mare în Vadim Tudor	15	9	7	18	11	7
încredere mare / foarte mare în Becali	21	13	18	18	14	22
comunismul a fost o idee bună	65	51	50	44	42	38

** Acolo unde nu este specificat altceva, datele reprezintă procente*

Tipul A este compus din oameni cu puține resurse (vârstnici, educație scăzută, venituri mici, nemulțumiți de starea de sănătate, fără relații, mai puțin informați), cu încredere scăzută în oameni, nemulțumiți de puterea actuală (încredere mai mică în Guvern, preşedinte, primul-ministru, nemulțumire față de activitatea Guvernului), nemulțumiți de modul în care funcționează democrația şi economia de piață, în general cu puțină încredere în principalii actori politici (lideri şi partide, cu excepția PRM şi Vadim), nostalgici după comunism. La cealaltă extremă se situează indivizii din tipul F, caracterizați prin resurse ridicate (mai tineri, mai educați, cu venituri mai mari, stare de sănătate bună, cu relații, bine informați), cu încredere mai mare în oameni, cu încredere în puterea politică actuală (încredere în Guvern, preşedinte, primul-ministru, mulțumire față

de activitatea Guvernului), mai mulțumiți de modul în care funcționează democrația şi economia de piață, în general cu încredere relativ mai mare în principalii actori politici (lideri şi partide, cu excepția PRM şi Vadim), relativ mai puțin nostalgici după comunism. Celelalte tipuri se situează pe majoritatea dimensiunilor analizate pe o poziție intermediară între tipurile A şi F.

Avatarurile nemulțumirii sociale în România anilor 1998-2007

Dumitru Sandu

Obiectiv. Stările de spirit sunt raportări afectiv-evaluative de natură difuză, referitoare la mediul de viață proprie şi la secvențe ale acesteia. Mulțumirea şi nemulțumirea, optimismul şi pesimismul, evaluările negative sau pozitive, teama, speranța, încrederea sau neîncrederea sunt modalități de manifestare a stărilor respective. Evenimente şi condiții similare de viață duc la apariția unor stări de spirit sociale. Asupra stărilor de spirit sociale din România anilor 2000 voi orienta analiza în continuare.

Scopul materialului este, în principal, unul exploratoriu. Încerc identificarea principalelor schimbări care au intervenit în decurs de 10 ani, în perioada 1998-2007, la nivelul stării de spirit sociale din România.

Datele folosite pentru explorare sunt cele furnizate de seria celor 20 de sondaje realizate prin Barometrul de Opinie al Fundației Soros. Altfel spus, „am stat de vorbă", prin sondajele menționate, cu peste 38 de mii de persoane adulte din România. Dintre multele probleme discutate, am reținut pentru prezenta analiză în special pe cele legate de stările de spirit asociate cu :

- satisfacția generală față traiul propriu ,
- satisfacția relativă la viața proprie în prezent comparativ cu cea din anul anterior,
- optimismul,
- fericirea ,
- satisfacția în viața cotidiană,
- satisfacția față de guvern ca instituție centrală a vieții publice.

Toate cele şase dimensiuni ale analizei se referă la fațete ale bunăstării subiective. În cazul satisfacției, accentul se pune pe evaluarea difuză a raportului dintre ceea ce îți doreşti şi ceea ce obții, în funcție de resurse, eforturi, oportunități şi constrângeri. Conceptul de fericire trimite la intensitatea experiențelor pozitive din viața personală şi cotidiană, indiferent de sursa lor[26].

Cele şase categorii de stări de spirit le voi urmări în timp, în spațiul social şi în cel de locuire. Optica exploratorie este dominantă, dar nu singulară. Punctual, acolo unde datele îmi permit, voi adopta şi proceduri de testare a unora dintre ipotezele rezultate din cercetarea exploratorie. Concluziile analizei introduc formulări explicative. Date internaționale comparative asupra stărilor de satisfacție şi optimism vor fi, de asemenea, invocate în analiză.

Stările de spirit sunt abordate în material fie strict descriptiv,sub aspectul selectivității (probabilității inegale de apariție pe categorii sociale sau teritoriale) sau al dinamicii lor, fie explicativ prin punerea în relație cu anumite tipuri de condiționări. Considerarea stărilor de spirit ca determinant al unor comportamente sau al unor modele de evaluare socială face, de asemenea, parte din demersul analizei de față, dar cu limitările majore impuse de natura datelor disponibile.

Metodă. Reconstituirea sentimentelor pe care populația în ansamblu sau categorii specifice de populație le manifestă față de propriul trai, propria siguranță de viață, instituții sau stări ale vieții cotidiene este proprie sociologiei stărilor de spirit[27].

Perioada la care se referă datele de sondaj pe care este construită analiza este relevantă, la nivel macrosocial, pentru tranzițiile cumulative spre economia de piață şi democrație, pe de o parte, şi spre modelul societal al Uniunii Europene, pe de altă parte. Formal vorbind, numai anul 2007 se încadrează în intervalul integrării europene. În fapt, procesele sociale de preintegrare au fost începute anterior. Explorarea Europei prin migrații pentru muncă este exemplul de maximă relevanță în acest sens. Dar nu numai. Acțiuni de preintegrare au avut loc la nivelul spațiilor de viață instituțională, economică, politică, de factură culturală etc. Toate aceste schimbări structurale , indiferent că se cheamă tranziții sau transformări, au câştigători şi perdanți, în fapt sau la nivel de aşteptări. Resursele de capital uman, relațional, material sau cultural sunt fundamentale pentru înțelegerea relațiilor dintre schimbările structurale la nivelul societății şi reacțiile de stare de spirit. Oamenii pierd sau câştigă, însă nu numai în funcție de ceea ce au în plan material sau relațional, nu numai legat de ceea ce ştiu sau cred, ci şi dependent de strategiile lor de viață, de capacitatea de a imagina şi planifica acțiuni care să îi ducă spre țintele lor de viață. Recursul la înțelegerea resurselor care duc la configurarea anumitor stări de spirit este perspectiva privilegiată în material. Datele de sondaj sunt cu relevanță relativ redusă pentru reconstituirea strategiilor de viață.

Schema interpretativă la care voi recurge (***Figura 1***) consideră, în esență, că stările de spirit sociale sunt rezultat direct al raportului dintre aşteptări, pe de o parte, şi rezultate ale acțiunilor proprii sau efectelor suportate sub influența altor actori sociali, pe de altă parte. Stările de satisfacție, spre exemplu, ca parte a stărilor de spirit, tind să fie negative dacă nivelul de recompense este mult sub nivelul aşteptărilor proprii. Contează, însă, nu numai nivelul, ci şi structura aşteptărilor. Concordanța dintre ceea ce aştepți şi ceea ce primeşti sau ajungi să ai favorizează stările de spirit pozitive, iar discordanța pe cele negative.

Figura 1. Schema interpretativă în analiza stărilor de spirit sociale

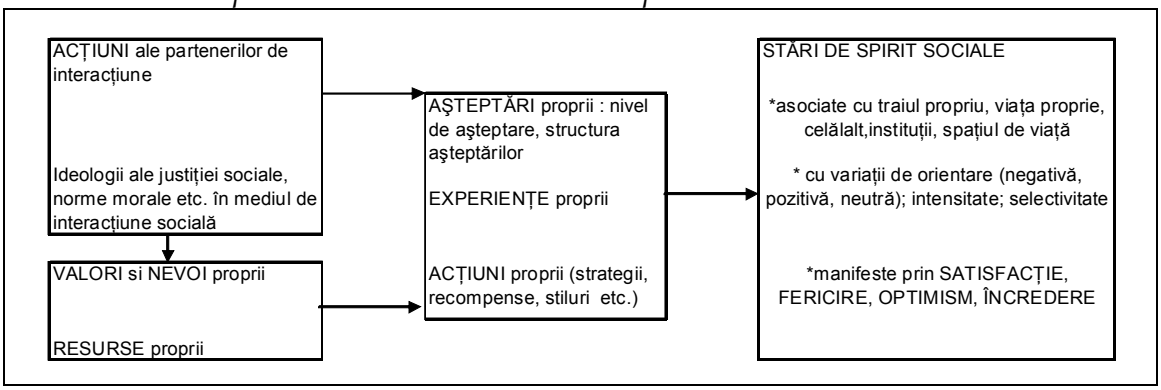

În termenii acestor distincții conceptuale poate fi formulată ipoteza că o sporire a intensității stărilor de spirit pozitive din România perioadei analizate este rezultată fie din sporirea resurselor pentru satisfacerea aspirațiilor, fie din diminuarea aspirațiilor.

Stările de spirit nu sunt însă numai joc între aspirații şi resurse, ci şi rezultante ale unor experiențe directe de interacțiune socială sau de curs de viață. Fericirea-nefericirea şi satisfacțiile-insatisfacțiile cotidiene sunt mai ales rezultat al unor astfel de experiențe.

În context european, nemulțumiți, dar optimişti. Românii sunt, conform datelor furnizate de Eurobarometrul 67 din primăvara anului 2007, printre cei mai nemulțumiți europeni cu viața pe care o duc (***Figura 2***). Cu 47% nemulțumiți, România se afla cu 28 puncte procentuale peste media nemulțumirii din UE (egală cu 19%, pentru acelaşi moment de sondaj). Eram cam la acelaşi nivel cu ungurii şi cu o situație mai bună decât a bulgarilor, aceştia din urmă cu 63% nemulțumiți.

Cea mai intensă nemulțumire față de „viață în general" este localizată în UE în nucleul Bulgaria-România-Ungaria. În vecinătatea acestui nucleu sunt extensii de nemulțumire la sud, în Grecia (33%) şi la nord în Slovacia (28% nemulțumiți). Insule de nemulțumire mai sunt în țările baltice (Lituania şi Letonia, în special) şi , în sudul continentului, în Italia şi în Portugalia. Imaginea nu este una conjuncturală, specifică sondajului în cauză. Cu doi înainte, în primăvara anului 2005, imaginea continentală a nemulțumirii era similară, cu Bulgaria, România şi Ungaria ca țări de maximă nemulțumire.

Figura 2. Ponderea persoanelor nemulțumite de propria viață şi a optimiştilor în Uniunea Europeană, 2005 şi 2007

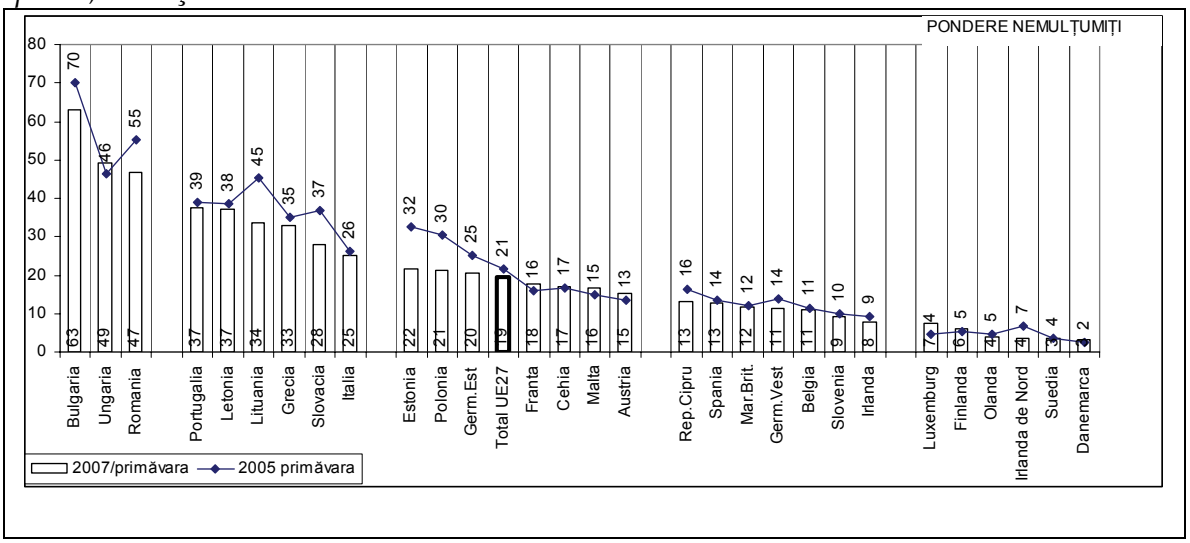

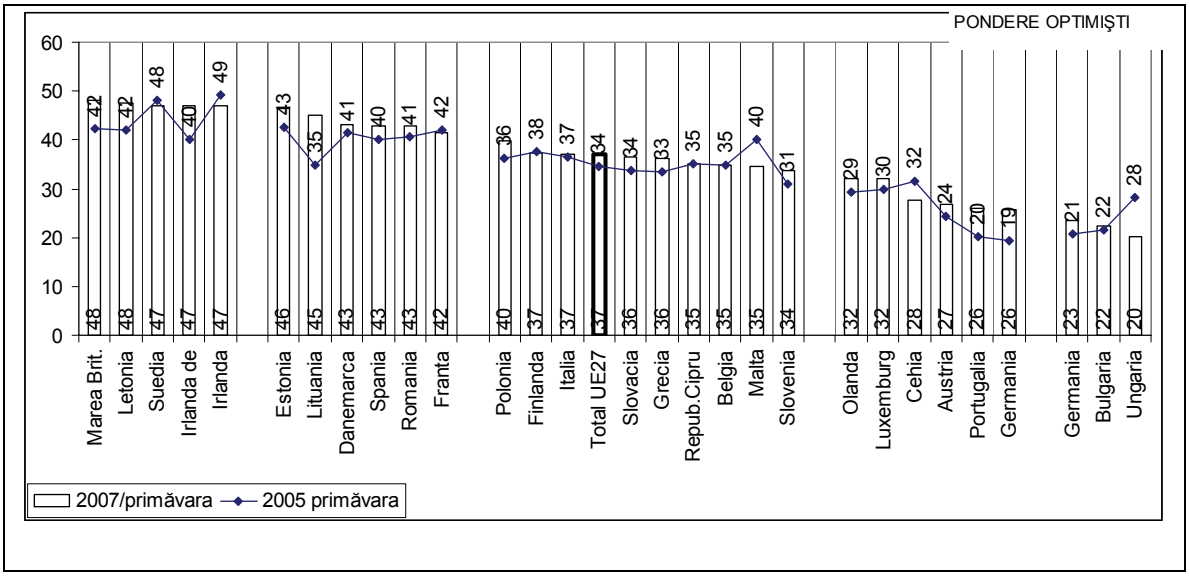

Sursa de date: Eurobarometrele (EB) produse pentru Comisia Europeană prin EB63 şi EB67.
Exemplu de mod de citire a datelor: 70% dintre bulgari declarau în primăvara anului 2005 că sunt, „în general", nemulțumiți de propria viață. Doi ani mai târziu, ponderea respectivă era de 63%. Ponderea bulgarilor optimişti în legătură cu propria viață era de 22% în ambele momente de referință din 2005 şi 2007. Pentru comparabilitate în grafic am inclus date pentru România şi Bulgaria şi pentru 2005, deşi la momentul respectiv nu făceau parte din UE.

În intervalul celor doi ani de referință, Lituania, Estonia şi Polonia au avut evoluții spectaculoase, cu reduceri ale ponderii nemulțumiților apropiate de 10 puncte procentuale.

Sub aspectul optimismului legate de propria viață „în următoarele 12 luni", românii au o situație în puternică discordanță cu aşteptările date de starea lor de nemulțumire. În jur de 40% dintre ei se declară a fi optimişti. La nivelul anului 2007 nu sunt în grupa celor foarte optimişti, precum nordicii (suedezi, irlandezi, britanici) sau balticii din Estonia şi Letonia, dar se află în grupa celor cu optimism ridicat, la acelaşi nivel cu spaniolii, francezii şi danezii.

În grupele celor optimişti sau foarte optimişti nu regăsim din grupările celor nemulțumiți sau foarte nemulțumiți decât românii, lituanienii şi letonii. Este o situație de maximă inconsistență a stărilor de spirit fundamentale, satisfacție şi optimism. Este grupul popoarelor de „nemulțumiți, dar optimişti".

Un segment particular de populație este format din nemulțumiții optimişti (***Tabel 1***). Aceştia reprezintă pentru România anului 2007, primăvara, un procent de aproximativ 20%. Este cel mai mare din seria țărilor de sondaj. Este, foarte probabil, rezultat al unei combinații de provocări date, pe de o parte, de sărăcie, iar, pe de altă parte, de deschiderea de oportunități asociate aderării la Uniunea Europeană.

Tabelul 1. Starea de spirit în România în context european, 2006, 2007, (%)

	România		Noile state membre ale UE, valurile 2004 şi 2007 NSM10		Vechile state membre ale Uniunii Europene UE15		Țări cu valoare maximă a indicatorului	Țări cu valoare minimă a indicatorului
	EB66	EB67	EB66	EB67	EB66	EB67	EB67	EB67
Mulțumit de viață	48	53	72	74	85	84	Danemarca 97 Suedia 96	Bulgaria 36
Optimist pentru viața proprie în următorul an	40	43	31	35	35	37	Letonia 48 Irlanda 47 Suedia 47	Ungaria 20 Bulgaria 22
Pesimist despre viața proprie peste un an		15		15		9	Ungaria 37	Suedia 2
Optimist pentru viața proprie în următorii cinci ani		57		42		43	Estonia 61	Ungaria 29
Pesimist despre viața proprie peste cinci ani		8		16		13	Ungaria 35	Spania 5
Nemulțumiți de prezent, dar optimişti pentru ce va fi peste cinci ani, din total eşantion		20		7		5	România 20	Suedia 1, Danemarca 1
"Cea mai importanta problemă a țării" - situația economică	45	44	29	27	22	17	România 44	Danemarca 5
"Cea mai importanta problemă a țării" - sănătatea		27		32		15	Irlanda 50	Spania 4
"Cea mai importanta problemă a țării" –prețuri, inflație	30	27	20	21	15	18	Letonia 63	Suedia 3
Încredere în UE	67	65	59	66	42	55	Belgia 73 Estonia 72	Croația 35 Marea Britanie 36
Încredere în parlament	24	19	19	21	36	49	Danemarca 85	Bulgaria 14
Încredere în guvern	27	19		25		45	Finlanda 75	Croația 18

Sursa de date: Eurobarometrele (EB) 66 si 67, realizate în toamna anului 2006, respectiv în primăvara anului 2007, cu finanțarea Comisiei Europene. Date extrase din suportul de prezentare pe care l-am folosit la lansarea EB67 în iulie 2007. Calcule proprii, DS. Pentru suport vezi http://dumitru.sandu.googlepages.com/EB67.pdf, iar pentru raportul EB67 http://www.infoeuropa.ro/docs/EB67RomaniaFinalValidated2.pdf.

În mentalul colectiv românesc, tematica majoră în seria îngrijorărilor este cea economică. Sub aspectul modului de raportare la instituții, românii sunt foarte apropiați de modelul fostelor țări comuniste din Centrul şi Estul Europei, cu încredere redusă în instituțiile naționale, dar cu valorizare pozitivă a Uniunii Europene.

În context național, nemulțumiți şi polarizați. În momentul în care trecem de la abordarea în context european la cea internă, folosind datele Barometrului de Opinie Publică (BOP), imaginea se nuanțează. Predominantă rămâne starea de nemulțumire. Un procent de 37% dintre români se declarau mulțumiți de „felul în care trăiesc", în primăvara anului 2007. Măsurarea Eurobarometrului făcută asupra „satisfacției cu viața

personală în general" indica, tot pentru aceeaşi perioadă, un procent mult mai mare de persoane mulţumite, respectiv 53%.

Diferenţele între cele două măsurători provin, pe de o parte, din modul de formulare a întrebării, iar, pe de alta, din contextul în care sunt formulate întrebările în chestionare. În BOP întrebarea este cu accent pe „trai" („Cât de mulţumit/ă sunteţi în general de felul în care trăiţi?"), iar în EB termenul cheie este „viaţa în general" („Pe ansamblu, cât de mulţumit/ă sunteţi de viaţa dumneavoastră în general?". Conotaţia economică a întrebării din BOP este mult mai accentuată decât cea pe care o sugerează „viaţa în general". Traiul este în principal salariu, venituri, transport în comun, munca la serviciu, interacţiunea cu administraţia etc. Lumea *traiului* este preponderent una a supravieţuirii şi/sau obligaţiilor care trebuie satisfăcute la nivelul vieţii cotidiene. *Viaţa în general* este mai cuprinzătoare. Din perspectiva ei „se vede" nu numai traiul cu obligaţiile sale curente, ci şi iubirea, jocul, timpul liber, vârsta şi sănătatea, deschiderile viitorului etc. Lumea *vieţii* este mai bogată şi mai liberă decât cea a *traiului.*

Greu de spus însă dacă diferenţa de frazare este principala sursă a neconcordanţei între procentele din cele două sondaje. Un impact are, desigur, şi succesiunea întrebărilor în chestionare. În Eurobarometru întrebarea de satisfacţie asupra vieţii apare, de obicei , pe locul al treilea, după întrebări care nu se referă la starea de spirit, ci la comportamente politice (obişnuinţa de a discuta cu prietenii politică) sau la capacitatea de a influenţa prietenii, cunoştinţele. În BOP, întrebarea de satisfacţie apare după cea referitoare la „direcţia în care merg lucrurile în ţară". Aceasta este o întrebare de stare de spirit cu referent macrosocial la care răspunsul dominant este de tip negativ[28]. Prin contaminare, răspunsurile la întrebarea despre starea traiului propriu capătă o coloratură negativă mai accentuată decât dacă interogaţia anterioară ar fi una referitoare la comportamente sau fapte şi nu una de tip evaluativ.

Starea de spirit legată de traiul sau viaţa proprie se reflectă în trei „oglinzi" sau perceptive referitoare la prezent, trecut şi viitor. O persoană care se consideră foarte mulţumită de traiul pe care îl are în prezent, apreciază că la momentul actual o duce mult mai bine decât cu un an înainte şi este foarte optimistă în privinţa situaţiei personale peste un an de zile are, evident, o stare de spirit foarte bună. La cealaltă extremă - cu pesimism, insatisfacţie actuală şi insatisfacţie despre prezent faţă de trecut – sunt situaţiile marcate prin stare de spirit negativă. Această măsură a stării de spirit legată de nivelul de trai, construită prin agregarea valorilor referitoare la optimism, satisfacţia generală şi satisfacţia relativă la trecut am denumit-o „satisfacţie de durată".

Indicele satisfacţiei de durată semnalează o clară evoluţie a stării de spirit a românilor de la un negativ accentuat în 1999 la valori pozitive care ating un maxim în 2007 (***Figura 3***).

Figura 3. Indicele „satisfacției de durată", rezultat din percepția trecutului, prezentului şi viitorului propriu[29]

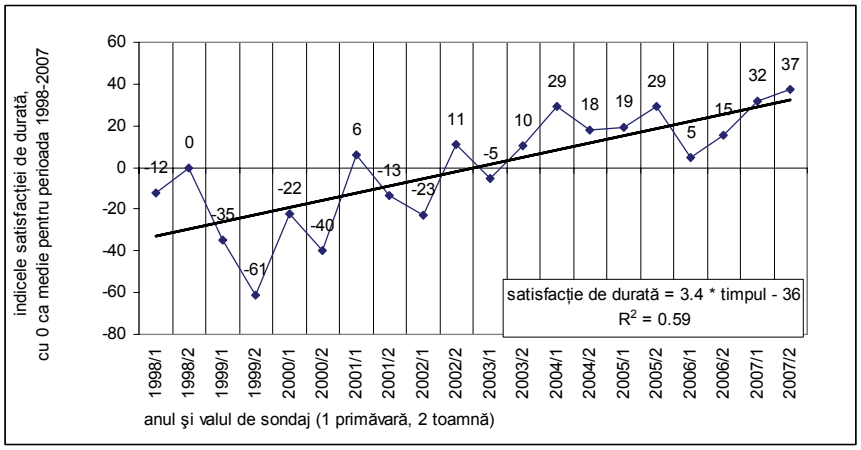

Valorile peste zero indică satisfacție peste media națională, iar cele sub cifra respectivă denotă valori mai mici decât media. Dreapta şi ecuația de regresie din partea de jos a graficului, asociată dreptei respective, descriu variația tendențială, ascendentă a indicelui satisfacției de durată în intervalul de timp analizat. Trecerea de la un semestru la altul a fost însoțită, în medie, de o creştere a valorilor indicelui satisfacției de durată cu aproximativ 3.4 unități.

Pe trendul ascendent menționat se înregistrează:

- variații uşoare de tip zig-zag, precum cele din perioada 2001-2003,
- căderi abrupte ale stării de spirit, precum cea dintre toamna anului 1998 şi toamna anului 1999,
- evoluții pozitive rapide ale stării de spirit, precum cea dintre primăvara anului 2003 şi primăvara 2004,
- evoluții pozitive lente, dar de durată, precum în intervalul dintre primăvara 2006 şi toamna 2007.

Declinul 1998-1999 se produce pe fondul unui declin economic, sever chiar în raport cu situația din 1996[30]. Este, de asemenea, o perioadă de maximă instabilitate politică, marcată prin schimbările de guvern din 1998 şi 1999, dar şi prin mişcări sociale de tipul mineriadei din ianuarie 1999. Evoluția pozitivă a stării de spirit în perioada 2003-2004 se produce în condiții de stabilitate politică şi de creştere economică. Continuarea trendului pozitiv şi după 2004 poate fi pusă în legătură şi cu aşteptările structurate în raport cu aderarea țării la UE.

Dinamica stărilor de spirit este departe de a fi uniformă. Ea are ritmuri specifice pe diferite paliere ale vieții sociale. Grupările de vârstă şi mediu rezidențial, prin conjugare, dau situații specifice. A fi tânăr sub 30 de ani, matur între 30-59 sau vârstnic de peste 60 ani contează foarte mult pentru starea de spirit. Şi asta se întâmplă nu pur şi simplu din cauza vârstei ca atare, cu resursele ei biologice specifice, ci şi a resurselor de capital material, uman sau relațional care îi sunt asociate. Dar vârsta, la rândul ei, este dependentă de loc, de mediul rezidențial de viață, rural sau urban. Din intersectarea celor două caracteristici rezultă şase universuri de viață sau lumi sociale[31] cum cred că li se poate spune. Educația, resursele materiale şi capitalul relațional au valorile cele mai ridicate pentru tinerii din urban şi ating scoruri minime pentru vârstnicii din rural. Pentru

fiecare dintre categoriile de vârstă resursele de capital sunt mai mari în rural decât în urban[32].

Pornind de la premisele anterior menționate este de aşteptat ca satisfacția de durată să aibă evoluții specifice pentru fiecare dintre cele şase lumi sociale ale spațiului românesc. Este ceea ce am testat prin analizele grafice din ***Figura 4***.

Figura 4. Satisfacția de durată pe „lumi sociale" (categorii de vârstă pe medii rezidențiale)

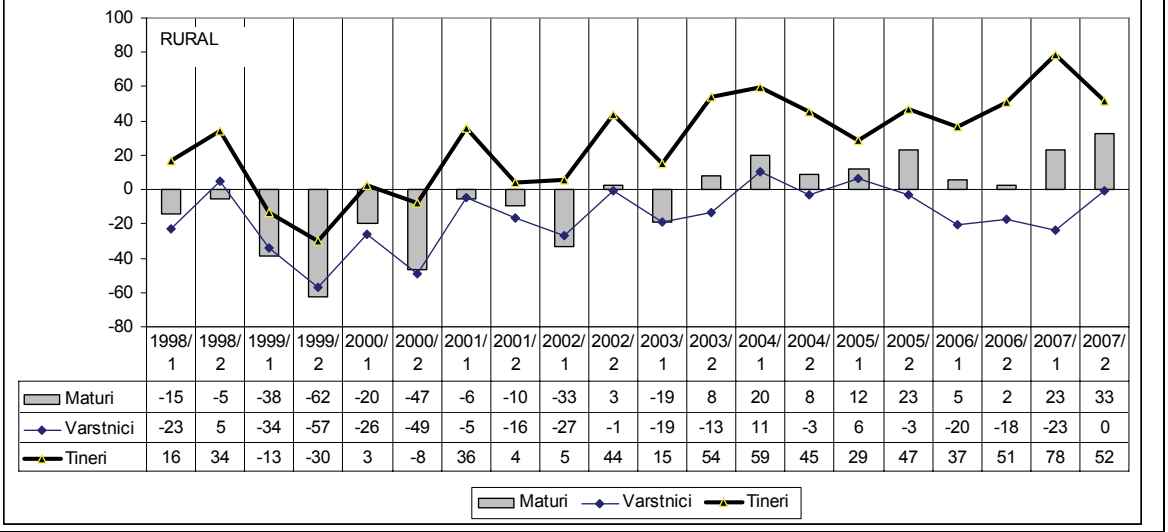

	1998/1	1998/2	1999/1	1999/2	2000/1	2000/2	2001/1	2001/2	2002/1	2002/2	2003/1	2003/2	2004/1	2004/2	2005/1	2005/2	2006/1	2006/2	2007/1	2007/2
Maturi	-15	-5	-38	-62	-20	-47	-6	-10	-33	3	-19	8	20	8	12	23	5	2	23	33
Varstnici	-23	5	-34	-57	-26	-49	-5	-16	-27	-1	-19	-13	11	-3	6	-3	-20	-18	-23	0
Tineri	16	34	-13	-30	3	-8	36	4	5	44	15	54	59	45	29	47	37	51	78	52

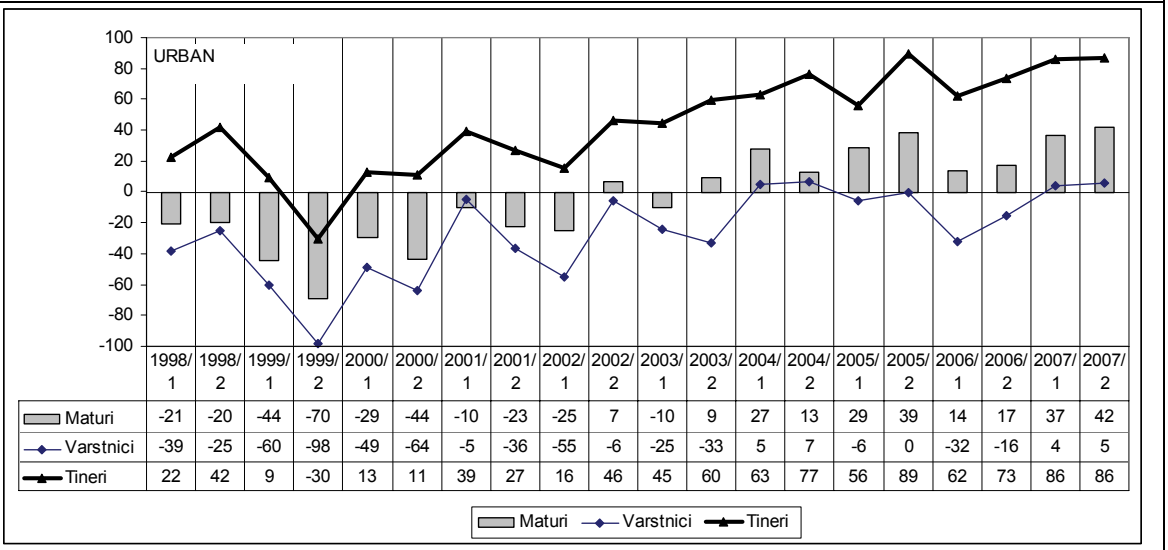

	1998/1	1998/2	1999/1	1999/2	2000/1	2000/2	2001/1	2001/2	2002/1	2002/2	2003/1	2003/2	2004/1	2004/2	2005/1	2005/2	2006/1	2006/2	2007/1	2007/2
Maturi	-21	-20	-44	-70	-29	-44	-10	-23	-25	7	-10	9	27	13	29	39	14	17	37	42
Varstnici	-39	-25	-60	-98	-49	-64	-5	-36	-55	-6	-25	-33	5	7	-6	0	-32	-16	4	5
Tineri	22	42	9	-30	13	11	39	27	16	46	45	60	63	77	56	89	62	73	86	86

Valorile peste zero indică satisfacție peste media națională, iar cele sub cifra respectivă denotă valori mai mici decât media. Sondajele de primăvara sunt marcate prin /1, iar cele de toamnă prin /2.

Lumea rurală este mult mai omogenă decât cea urbană din punct de vedere al stării de spirit. Diferența în satisfacție de durată este de 81 (=86-5) puncte procentuale între tinerii şi vârstnicii din urban. În rural, aceeaşi diferență nu are decât 52 puncte procentuale. Similar, distanța între satisfacția tinerilor şi cea a maturilor este mult mai mare în urban decât în rural.

Deşi resursele de care dispun vârstnicii din urban sunt mai bogate decât cele ale vârstnicilor din rural, starea de spirit a fost, pentru majoritatea momentelor de sondaj, în

special până în 2003, mai bună în rural decât în urban. Rezultă că, foarte probabil, nemulțumirea sporită a vârstnicilor din urban față de rural a fost asociată mai ales cu un nivel de aspirații mai ridicat în urban decât în rural. În perioada 2004-2006 nivelurile de satisfacție pentru vârstnicii de la sate şi pentru cei de la oraşe se apropie sensibil, pentru ca în 2007 să fie înregistrată o situație mai bună în urban decât în rural. Cum decalajele de resurse au inerție foarte mare, este de presupus că principalul factor care a dus la apropierea stărilor de spirit între vârstnicii din urban şi cei din rural a fost mai ales apropierea nivelurilor de aspirați.

Modul în care evoluează indicii satisfacției de durată are particularități uşor de identificat la nivelul lumilor sociale pe care le-am menționat deja[33]:

- maturii din mediu urban au parcurs cel mai rapid proces de îmbunătățire a stării de spirit în perioada 1998-2007, cu o deplasare de la o valoare mult sub media națională în 1998, pentru a se situa în 2007 consistent peste media respectivă;
- vârstnicii din rural au înregistrat cea mai lentă evoluție spre o stare de spirit pozitivă. Sărăcia rurală accentuată, nivelul extrem de redus al pensiilor pentru agricultori şi calitatea proastă a serviciilor medicale de la sate sunt, probabil, principalii factori responsabili pentru această situație.
- Diferențierile de stare de spirit sunt, după cum am precizat deja, mult mai accentuate în urban decât în rural. În schimb, diferențierile de ritm de schimbare a stărilor de spirit sunt mai puternice la sate decât la oraşe.

Am urmărit până aici evoluția unei stări de spirit agregate, un gen de *numitor comun* între optimism, satisfacția generală şi satisfacția relativă prin raportarea prezentului la trecut. Este vederea fenomenului de la cea mai mare *distanță*. În acest fel am putut constata că starea de spirit a românilor a urmat un trend ascendent, după 1998, cu variații foarte mari însă pe *lumi sociale.* În viața adevărată, concretă, cotidiană, nu există însă „satisfacție de durată", ci optimism, pesimism, mulțumire sau nemulțumire față de prezent, percepția lui *azi* mai bun sau mai prost decât *ieri* etc. În consecință, voi încerca în continuare să mă apropii mai mult de viața cotidiană prin raportare nu la optimism, satisfacție generală şi satisfacție relativă. Pentru fiecare dintre cele trei tipuri de stare de spirit am determinat opinia dominantă la nivelul valului de sondaj.

La întrebarea „Cum credeți că veți trăi peste un an?", spre exemplu, pentru sondajul din octombrie 2007 răspunsurile au fost:

mult mai bine	mai bine	aproximativ la fel	mai prost	mult mai prost	nu ştiu/non-răspuns
3%	33%	33%	15%	2%	14%
iar prin regruparea variantelor de răspuns am obținut					
	optimişti	Stare de spirit neutră	pesimişti		
	36%	47%	17%		

Rezultă că optimiştii sunt mai mulți decât pesimiştii cu 19 puncte procentuale. Aceasta este măsura *optimismului net* în populație, a valorii procentuale cu care optimişti depăşesc pesimiştii. Acest procent de 19% va trebui ponderat însă cu proporția celor care

au o opinie formulată. În cazul de față, aceasta este egală cu 100-47=53% sau, ca proporție, 0.53. In consecință indicele opiniei dominante va fi egal cu 19*0.53= 10%.

Am procedat similar şi pentru satisfacția generalizată şi pentru cea relativă şi am calculat, pentru fiecare val de sondaj indici ai opiniei dominante (***Figura 5***).

Figura 5. Satisfacție şi optimism pe total țară: 1998-2007

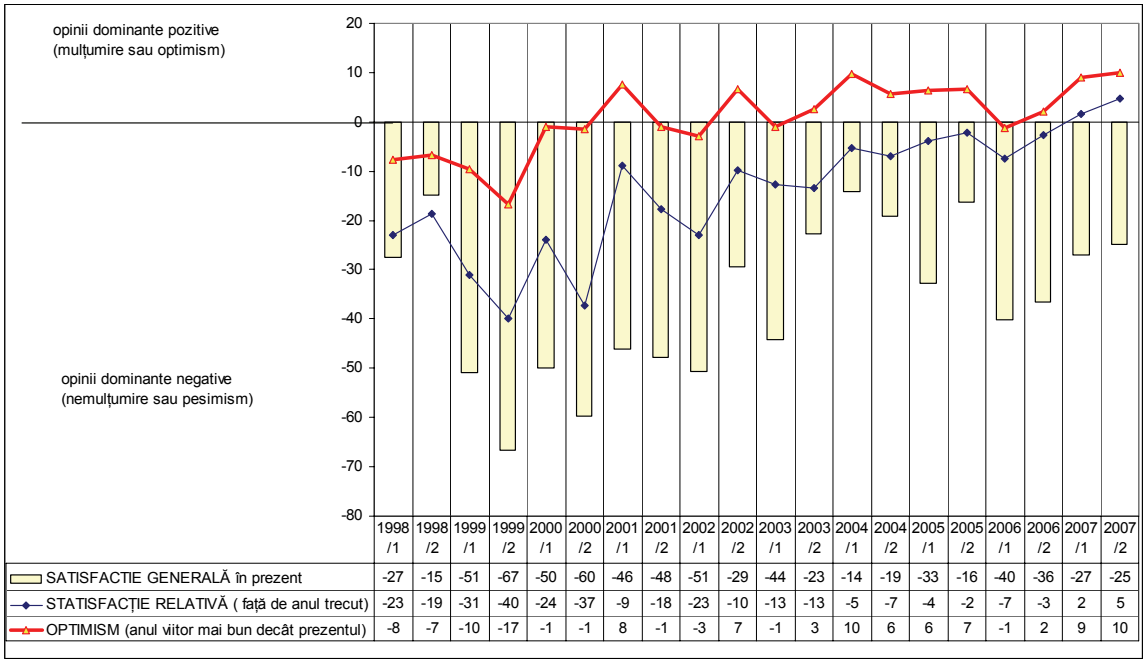

	1998 /1	1998 /2	1999 /1	1999 /2	2000 /1	2000 /2	2001 /1	2001 /2	2002 /1	2002 /2	2003 /1	2003 /2	2004 /1	2004 /2	2005 /1	2005 /2	2006 /1	2006 /2	2007 /1	2007 /2
SATISFACTIE GENERALĂ în prezent	-27	-15	-51	-67	-50	-60	-46	-48	-51	-29	-44	-23	-14	-19	-33	-16	-40	-36	-27	-25
STATISFACȚIE RELATIVĂ (față de anul trecut)	-23	-19	-31	-40	-24	-37	-9	-18	-23	-10	-13	-13	-5	-7	-4	-2	-7	-3	2	5
OPTIMISM (anul viitor mai bun decât prezentul)	-8	-7	-10	-17	-1	-1	8	-1	-3	7	-1	3	10	6	6	7	-1	2	9	10

Cifrele indică opinia dominantă (IOD) la diferite momente de sondaj sau, mai exact, cât la sută reprezintă opinia netă din totalul celor care au o opinie: IOD= (%opinii pozitive- %opinii negative)(100-%fără opinie)/100.*

Exemple de mod de citire a datelor: în octombrie 2007 plusul procentual de optimişti față de pesimişti reprezenta 10%, după corectarea excesului de optimişti cu proporția celor care aveau o opinie din total intervievați. La acelaşi moment, excesul de nemulțumiți cu viața în prezent față de cei mulțumiți reprezenta 25% .

Imaginea care rezultă în legătură cu evoluția stării de spirit a populației în legătură cu propriile condiții de trai este mult mai nuanțată decât cea dată prin indicele satisfacției de durată.

Pe toată perioada analizată, stare de nemulțumire a fost dominantă. În toți anii ponderea celor nemulțumiți de propriul trai a fost cu cel puțin 19 puncte procentuale mai mare decât ponderea celor mulțumiți. Concordant cu ceea ce ştiam din comparațiile europene, România nu a ieşit încă din starea de societate de oameni preponderent nemulțumiți. În plus, ritmul de ieşire din starea de societate preponderent nemulțumită este lent: în medie pe semestru, indicele opiniei dominante de satisfacție îşi sporeşte valoarea cu numai 1.09 puncte procentuale, față de 1.78% pentru satisfacția relativă[34].

Societatea românească a ieşit decis din sfera stărilor de spirit negative numai la nivel de optimism şi de satisfacție relativă, dată de raportarea vieții în prezent față de cea din trecutul imediat. Prima *străpungere* a plafonului de societate tradițional-săracă se produce la nivel social prin optimismul afirmat în primăvara anului 2001. Urmează ezitări

ale optimismului social, în zona liniei de stare de spirit neutră, pentru ca din 2003 până în 2005 să se mențină dominanta de societate optimistă. Procesul continuă pe pantă ascendentă, după o scurtă sincopă în primăvara lui 2006, pentru ca în toamna anului 2007 să atingă cel mai înalt nivel din perioada analizată.

Cea mai proastă stare de spirit este înregistrată în 1999, constatare consistentă cu cea rezultată din analiza satisfacției de durată.

Mişcarea stărilor de spirit asociate cu bunăstarea are ritmuri diferite pentru rural şi urban (***Figura 6***). Satisfacția generală față de trai a fost, până în 2002, sistematic mai mare în rural decât în urban. Deşi este ştiut că sărăcia la țară este mai mare decât la oraş, diferențele de nivel de aspirație au făcut ca orăşenii, cu un nivel de aspirații mai ridicat, să fie mai nemulțumiți de propriile condiții de trai. Începând din 2003-2004, raportul se modifică în favoare orăşenilor care devin mai mulțumiți decât sătenii. În toamna anului 2007, spre exemplu, deşi insatisfacția rămâne dominantă în ambele medii, indicele opiniei dominante pentru aspectul respectiv este de -17 % în urban şi de -36%. Cu 19 puncte procentuale mai mult în urban față de rural. Situația nu este singulară în timp. În anul 2004, diferența respectivă era de acelaşi sens şi de amplitudine relativ egală. Este posibil ca în joc să fie atât o sporire a decalajului dintre veniturile celor din urban față de cele din rural, dar şi o modificare a importanței factorilor care determină satisfacția, cu creşterea ponderii resurselor materiale disponibile în detrimentul nivelului de aspirații. Cu date suplimentare voi reveni asupra ipotezei în cuprinsul acestui capitol.

Starea de spirit a populației a fost mult mai bună înainte de 1998, atât pentru rural, cât şi pentru urban (***Tabelul 2***). Deşi declinul a fost maxim în 1999, începutul său datează din 1998.

Tabelul 2. Satisfacție şi optimism (indicele opiniei dominante, 1995-1997)

	Satisfacție generală		Satisfacție relativă		Optimism	
	urban	rural	urban	rural	urban	rural
1995/1	-11	-12	-12	-12	2	-4
1995/2	-17	-3	-17	-10	1	-2
1996/1	-13	-14	-20	-14	-3	-1
1996/2	-13	-8	-12	-11	-2	-1
1997/1	-11	-8	-17	-13	12	7
1997/2	-10	-6	-17	-7	14	2

Sursa de date BOP, FSR. Calcule proprii, DS. Cu /1 şi /2 se specifică valul de primăvară sau toamnă al sondajului. Indicele opiniei dominante IOD este calculat după formula Hofstatter IOD= (%opinii pozitive- %opinii negative)(100-%fără opinie)/100.*

Satisfacția față de viață a fost sistematic mai mare în rural decât în urban până în 2002-2003. Ulterior, raportul se inversează. Orăşenii devin mai mulțumiți decât sătenii. Deşi de intensitate mai mică, schimbările se regăsesc şi la nivelul satisfacției relative şi a optimismului.

Figura 6. Satisfacție şi optimism pe medii rezidențiale: 1998-2007

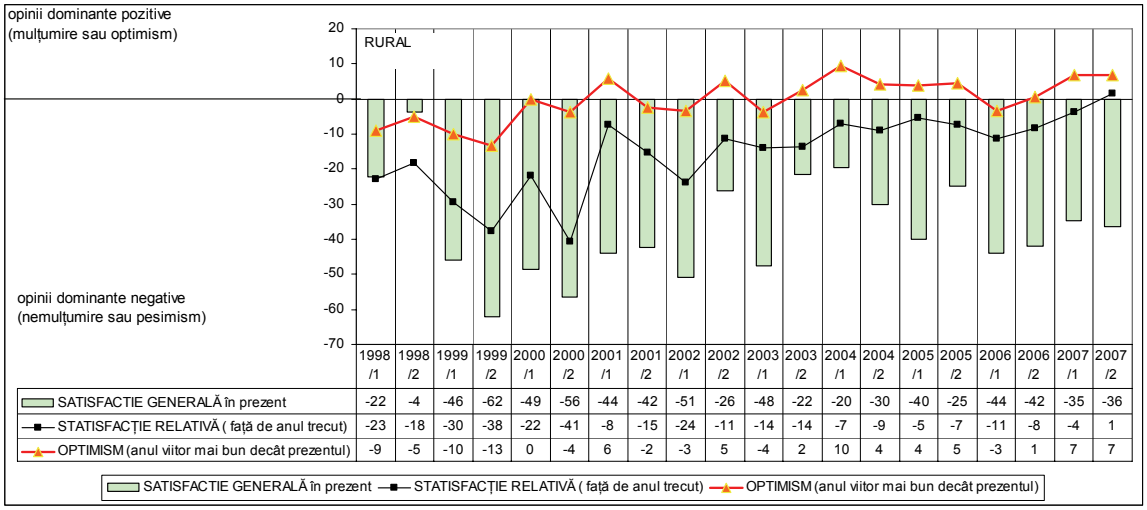

	1998 /1	1998 /2	1999 /1	1999 /2	2000 /1	2000 /2	2001 /1	2001 /2	2002 /1	2002 /2	2003 /1	2003 /2	2004 /1	2004 /2	2005 /1	2005 /2	2006 /1	2006 /2	2007 /1	2007 /2
SATISFACTIE GENERALĂ în prezent	-22	-4	-46	-62	-49	-56	-44	-42	-51	-26	-48	-22	-20	-30	-40	-25	-44	-42	-35	-36
STATISFACŢIE RELATIVĂ (faţă de anul trecut)	-23	-18	-30	-38	-22	-41	-8	-15	-24	-11	-14	-14	-7	-9	-5	-7	-11	-8	-4	1
OPTIMISM (anul viitor mai bun decât prezentul)	-9	-5	-10	-13	0	-4	6	-2	-3	5	-4	2	10	4	4	5	-3	1	7	7

SATISFACTIE GENERALĂ în prezent — STATISFACŢIE RELATIVĂ (faţă de anul trecut) — OPTIMISM (anul viitor mai bun decât prezentul)

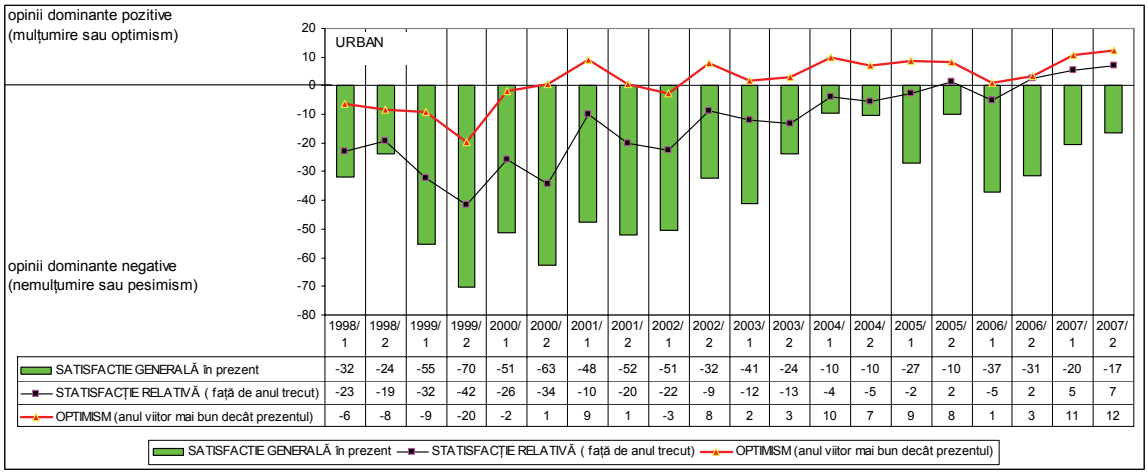

	1998/ 1	1998/ 2	1999/ 1	1999/ 2	2000/ 1	2000/ 2	2001/ 1	2001/ 2	2002/ 1	2002/ 2	2003/ 1	2003/ 2	2004/ 1	2004/ 2	2005/ 1	2005/ 2	2006/ 1	2006/ 2	2007/ 1	2007/ 2
SATISFACTIE GENERALĂ în prezent	-32	-24	-55	-70	-51	-63	-48	-52	-51	-32	-41	-24	-10	-10	-27	-10	-37	-31	-20	-17
STATISFACŢIE RELATIVĂ (faţă de anul trecut)	-23	-19	-32	-42	-26	-34	-10	-20	-22	-9	-12	-13	-4	-5	-2	2	-5	2	5	7
OPTIMISM (anul viitor mai bun decât prezentul)	-6	-8	-9	-20	-2	1	9	1	-3	8	2	3	10	7	9	8	1	3	11	12

SATISFACTIE GENERALĂ în prezent — STATISFACŢIE RELATIVĂ (faţă de anul trecut) — OPTIMISM (anul viitor mai bun decât prezentul)

Cifrele indică opinia dominantă (IOD) la diferite momente de sondaj sau, mai exact, cât la sută reprezintă opinia netă din totalul celor care au o opinie: IOD= (%opinii pozitive - %opinii negative)(100-%fără opinie)/100.*
Exemple de mod de citire a datelor: în octombrie 2007, pe total mediu rural, plusul procentual de optimişti faţă de pesimişti reprezenta 7 puncte procentuale. Cifra corespunzătoare pentru mediul urban era de 12.

Nemulţumire durabilă faţă de guvernare. Ca şi în sfera privată, în legătură cu propria viaţă, pentru sfera publică sentimentul dominant este unul de insatisfacţie, de intensitate covârşitoare la nivel social. Nemulţumirea faţă de guvern este unul dintre cei mai puternici indicatori ai stării de spirit pe care populaţia o manifestă faţă de instituţiile publice. În ultimii 10 ani de zile s-a înregistrat constant o pondere foarte mare a nemulţumiţilor în legătură cu activităţile guvernului în diferite domenii (***Tabel A4***, ***Figura 7***). Dacă la nivelul sferei private nemulţumirea tinde să se reducă în ritm semnificativ, în sfera publică tendinţele de reducere a nemulţumirii sunt firave. Perioada 1999-2000 a fost una de maximă nemulţumire şi în raport cu guvernul, nu numai în sfera privată. În anul 2001 are loc prima mare reducere a stării de nemulţumire faţă de activitatea guvernului, cu aproximativ 37 puncte procentuale. Ulterior, rămâne dominantă insatisfacţia şi manifestă

valori oscilante de la un moment la altul al sondajelor. Reduceri puternice, de mare amplitudine nu se mai înregistrează.

Ciclurile electorale se regăsesc, parțial, în variația stării de satisfacție față de guvern:

- după alegerile din 1996 are loc un declin rapid al satisfacției față de guvernele CDR, cu maximul de nemulțumirii atins în 1999-2000;
- la începutul guvernării PSD, în 2001 are loc redresarea satisfacției față de guvern, în sensul că revine la nivelul de insatisfacție din 1997;
- schimbarea de guvernare din 2004 nu aduce imediat o modificare a stării de spirit a populație față de guvern. La aproximativ jumătate de an, în a doua parte a anului, se produce o consistentă accentuare a nemulțumirii față de guvern, cu aproximativ 10 puncte procentuale.

Figura 7. Satisfacția față de guvern pe medii rezidențiale, 1997-2007

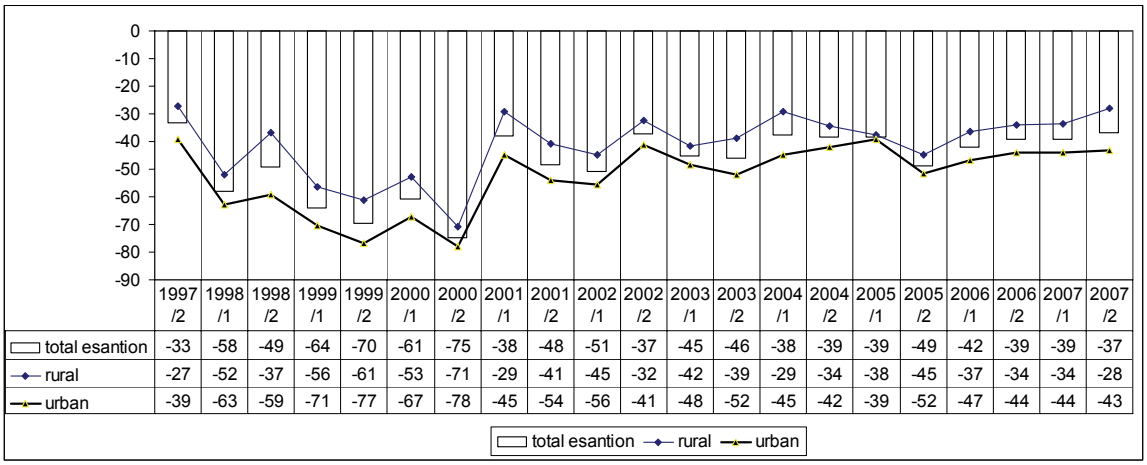

	1997 /2	1998 /1	1998 /2	1999 /1	1999 /2	2000 /1	2000 /2	2001 /1	2001 /2	2002 /1	2002 /2	2003 /1	2003 /2	2004 /1	2004 /2	2005 /1	2005 /2	2006 /1	2006 /2	2007 /1	2007 /2
total esantion	-33	-58	-49	-64	-70	-61	-75	-38	-48	-51	-37	-45	-46	-38	-39	-39	-49	-42	-39	-39	-37
rural	-27	-52	-37	-56	-61	-53	-71	-29	-41	-45	-32	-42	-39	-29	-34	-38	-45	-37	-34	-34	-28
urban	-39	-63	-59	-71	-77	-67	-78	-45	-54	-56	-41	-48	-52	-45	-42	-39	-52	-47	-44	-44	-43

În grafic sunt trecute valorile medii ale indicelui opiniei personale dominante IOPD[35] care integrează informație despre satisfacția față de activitatea guvernului. Indicele măsoară gradul de satisfacție față de guvern pe o scală de la 100, maximă satisfacție, la -100 pentru insatisfacție maximă, cu 0 ca centru de scală.

Pe medii rezidențiale, drumul satisfacției față de guvern este diferit de cel al satisfacției față de viață în general. Orăşenii au fost mai nemulțumiți de propria viață, comparativ cu sătenii, până în 2003-2004 (***Figura 6***), după care raportul se schimbă şi satisfacția devine mai mare în urban decât în rural. La nivelul mulțumirii în raport cu guvernul, nemulțumirea orăşenilor rămâne sistematic mai mare decât a sătenilor, în raport cu activitatea guvernelor de satisfacere a cerințelor populației. Regularitatea este consistentă cu aşteptările derivate din schema teoretică prezentată inițial în capitol (***Figura 1***): populația urbană are, în principal datorită nivelului ei sporit de instrucție, aşteptări mai ridicate față de instituțiile statului comparativ cu populația rurală. Resursele materiale şi dinamica lor sunt mai puțin semnificative în acest caz. În consecință, urmare a menținerii de lungă durată a raportului dintre aşteptările urbane şi cele rurale, satisfacția față de guvern este sistematic mai mică la oraş decât la sat.

Gradul de nemulțumire față de guvern este, după cum am constatat deja, relativ stabil. Sub aspectul naturii sau al surselor de nemulțumire, aspectul este diferit (***Tabel A4***):

- desigur, nemulțumirea legată de politicile sociale pe care le desfăşoară guvernele pentru a asigura nivelul de trai este, pe termen lung, principala sursă de nemulțumire.
- La începutul perioadei de referință, în anul 1998, înregistrăm însă o formă specifică a acestei nemulțumiri, respectiv nemulțumirea asociată cu locurile de muncă (o referință, probabil, la disponibilitatea lor, în primul rând şi, în al doilea rând, la veniturile pe care acestea le asigură).
- Ulterior, probabil în legătură cu efectele migrației externe temporare care rezolvă din ce în ce mai mult problemele de deficit de locuri de muncă, accentul se pune pe aspectele difuze ale nivelului de trai.
- După 2002, în prim planul nemulțumirilor față de guvern încep sa apară sentimentele legate de ineficiența guvernelor în a combate corupția:
    - Cea mai intensă preocupare pentru ineficiența guvernării în combaterea corupției se înregistrează în perioada guvernării PSD, 2001-2004.
    - După o întrerupere de aproape doi ani, între 2005-2006, nemulțumirea față de ineficiența guvernului în reducerea corupției reapare în prim plan. Anul 2007 este dominat de nemulțumirea față de incapacitatea guvernului de a reduce corupția.
    - Desigur, variațiile menționate nu sunt la nivelul corupției, ci al percepției acestui fenomen. O percepție care, la rândul ei, are dublă dependență, de ceea ce se întâmplă în realitatea socială, dar şi de intensitatea focalizării mediatice asupra fenomenului.
    - Imposibil de spus, deci, cu aceste date, dacă societatea este mai coruptă din cauza guvernării sau dacă oamenii sunt mai preocupați de fenomen pentru că îl regăsesc mai frecvent în dezbaterile media presărate din plin cu „caltaboşi şi palincă", indemnizații parlamentare pentru chirii fictive, laptop-uri superperformante şi scumpe pentru înalți funcționari de administrație care abia se descurcă în programe elementare etc.
- Industria, educația şi privatizarea sunt teme de nemulțumire care preocupă relativ puțin şi în descreştere spiritul public în relația lui cu eficiența actului de guvernare.

Satisfacția față de guvern tinde să fie mai mare (***Tabel A3***) la femeile relativ sărace, fără experiență de călătorie în străinătate, dar cu stoc consistent de relații sociale. Sub aspectul profilului valoric, cei care au încredere în guvern sunt mai ales cei care pun preț pe politică, dar nu şi pe muncă. Un anume tradiționalism şi o relativă sărăcie de resurse par să fie condiții favorabile evaluării pozitive a guvernului (la nivelul situației sociale din toamna anului 2007).

(Ne)fericire şi (in)satisfacţii de viaţă cotidiană. Oamenii nu trăiesc în general şi nu se raportează zi de zi la guvern sau la alte instituţii ale statului. Din acest motiv, informaţiile anterioare referitoare la satisfacţia faţă de viaţa proprie în general sau la satisfacţia faţă de guvern trebuie considerate ca generalizări pe care cei intervievaţi le fac asupra propriilor stări de spirit. Fără îndoială că astfel de generalizări dau o imagine şi asupra vieţii lor de zi cu zi. Dar viaţa de fiecare zi este trăită prin sentimente specifice de bucurie-tristeţe, sociabilitate sau însingurare, interes sau plictiseală legate de ceea ce se întâmplă în jur, exuberanţă sau oboseală etc.

Este românul din 2007 diferit de cel din, să spunem, 1999 sub aspectul acestor stări de spirit mărunte care dau gustul sau dezgustul vieţii cotidiene? Răspunsul poate fi dat prin autoevaluări directe pe care cei intervievaţi le-au făcut în legătură cu respectivele sentimente prin raportare la viaţa lor în ultima săptămână care precede momentul de sondaj (***Figura 8***).

În 1999, jumătate dintre cei intervievaţi declarau că în săptămâna anterioară sondajului au fost mai ales trişti. Peste opt ani de zile, ponderea respectivă se reduce considerabil, la numai aproximativ o treime. Complementar, se extinde sfera celor pentru care „viaţa este minunată", de la 28% la 36%. Aproape o treime din români apreciau că pentru ei viaţa din ultima săptămână, din octombrie 2007 a fost minunată.

Figura 8. „Dacă vă gândiţi la dumneavoastră, în ultima săptămână v-aţi simţit…?" (%)

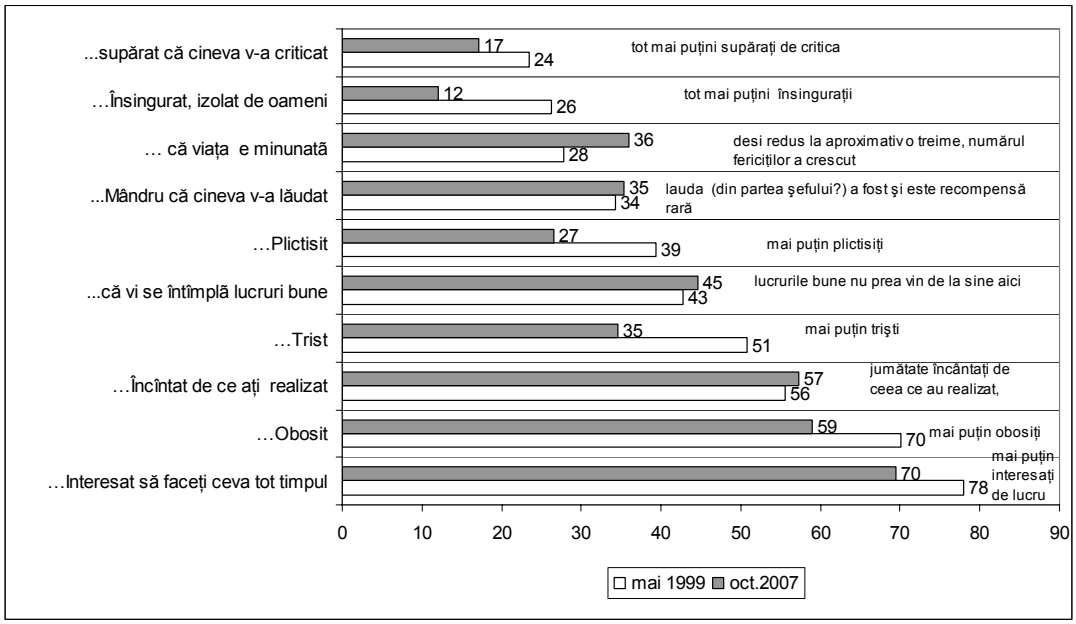

Similar, se reduce semnificativ ponderea celor plictisiţi, însinguraţi, supăraţi din cauza certăreţilor sau obosiţi. În mod clar, viaţa medie a românului a câştigat culori tot mai vii, mai deschise, deşi starea preponderentă rămâne una de nemulţumire. E adevărat că sunt şi culori gri care capătă accent: ponderea celor interesaţi de lucrul pe care îl fac se reduce de la 78% la 70%.

Sentimente cotidiene de tipul celor anterior menţionate sunt puternic asociate cu sentimentul general de fericire-nefericire[36].

Consecințe sociale ale stărilor de mulțumire/nemulțumire. Stările de spirit legate de nivelul de trai sau de calitatea vieții personale contează, sub aspect social, în sine, dar şi indirect, prin consecințele pe care le au.

Fericirea personală, satisfacția față de propriul trai sau față de viața cotidiană pe care o duci sunt stări de spirit care se transformă la nivelul acțiunii individuale în ținte de acțiune. Regăsirea lor la nivelul unor grupuri sau segmente sociale indică gradul de satisfacere a unor obiective adoptate grupat, în plan social. Acestea sunt „lucrurile" care chiar contează pentru oameni.

Există însă şi consecințe sociale ale respectivelor stări de spirit, nu mai puțin importante. Evidențierea câtorva dintre aceste consecințe de tip comportamental sau evaluativ poate contribui la precizarea implicațiilor de cunoaştere sau acțiune pe care le poate avea o bună diagnoză asupra stării de spirit a populației.

Proiecte de viață pe termen scurt. În toamna anului 2007, 20% dintre români aveau în plan ca în următorii doi-trei ani să construiască sau să cumpere o casă. Este clar că a avea o casă „cum trebuie" a devenit aspirația majoră a românilor. Cei care vor să aibă o firmă proprie sunt mai puțini, reprezentați de un procent apropiat de 14%. Pentru 12% principala aspirație este să plece la lucru în străinătate. În legătură cu toate acestea, dar şi cu alte posibile cheltuieli sau proiecte este înregistrată şi ponderea de aproximativ 18% persoane care doresc să facă un împrumut sau să ia un credit de la o bancă. Este probabil că astfel de proiecte au nu numai o întemeiere în resursele disponibile la nivelul gospodăriei, ci şi în stările de spirit ale persoanelor. Această dublă dependență de resurse şi stări de spirit în structurarea proiectelor este ceea ce încercăm să localizăm în continuare cu ajutorul datelor BOP din toamna anului 2007 (***Tabel A6***):

- Ca regulă generală, cei mai bogați în proiecte sunt tinerii şi cei care au mai lucrat în străinătate. Sistematic ei vor mai mult decât ceilalți, ei vor să aibă locuințe noi, să îşi deschidă firme, să facă împrumuturi şi să plece (de cele mai multe ori, din nou) la lucru în străinătate.
- Starea materială joacă diferit în structurarea proiectelor de viață. Cei înstăriți vor casă nouă. Cei cu stare materială sub media pe țară vor să plece la lucru în străinătate.
- Relații personale bogate sunt o resursă solicitată la maximum de către cei care vor să îşi deschidă o firmă.
- Educația sporită este resursă favorizantă mai ales pentru cei care vor să facă împrumuturi sau să ia credite.
- Proiectele de plecare pentru muncă în străinătate sunt cu o probabilitate mai mare pentru persoanele care locuiesc în comunități relativ dezvoltate.
- Proiectele de acțiune apar mai ales din stări de spirit specifice, legate de un anume domeniu de viață: dacă eşti nemulțumit de condițiile de locuire pe care le ai, şi ai şi resurse, incluzi în plan construcție sau cumpărare de casă. Dacă eşti nemulțumit de banii pe care îi ai – şi mai eşti şi bărbat tânăr din localitate dezvoltată, te gândeşti să pleci la lucru în străinătate.

- Dintre toți indicii de stare de spirit generală se pare că cel care spune cel mai mult despre proiectele de viață este cel al satisfacției cotidiene. Dacă acest indice are valori sporite atunci este probabil că persoana în cauză îşi va asuma mai uşor proiecte grele de genul construcției sau cumpărării de locuință.

Reconstrucția imaginilor despre liderii politici cu rol istoric. În toamna anului 1999, Barometrul de opinie punea în circuit public răspunsurile la două întrebări referitoare la „cel mai bun" şi la „cel mai rău" lider politic al țării din ultima sută de ani[37]. Nicolae Ceauşescu, Ion Iliescu şi Regele Carol I erau considerați primii trei cei mai buni lideri politici (***Figura 9***). Pe primele trei locuri la categoria liderilor care au făcut „cel mai mult rău" erau Ceauşescu, Constantinescu şi Iliescu.

Figura 9. "Cel mai bun" şi „cel mai rău" lider politic din România ultimilor o sută de ani în percepția publică, octombrie 1999 şi octombrie 2007

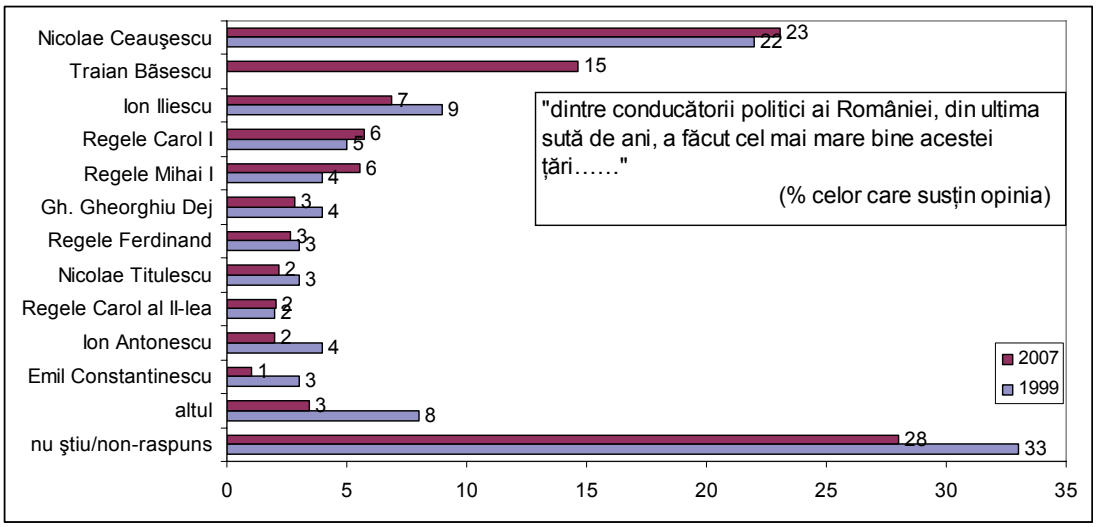

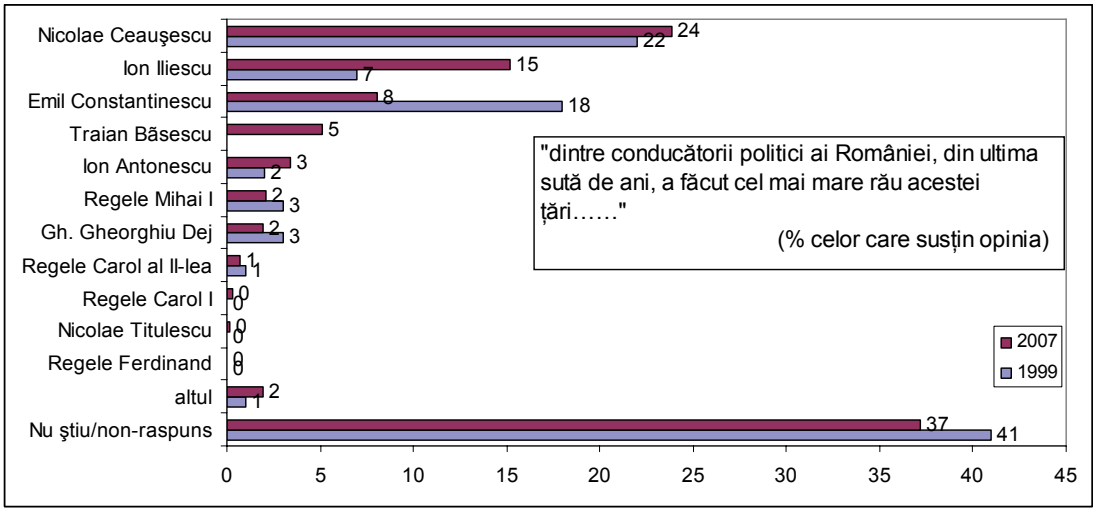

După opt ani, ierarhiile se modifică semnificativ prin apariția lui Traian Băsescu. La „cei mai buni" acesta apare pe locul al doilea, după Ceauşescu. Locul al treilea este ocupat

de Iliescu, Regele Carol I şi de Regele Mihai I. Topul celor care au făcut „cel mai mare rău" este deținut în continuare de aceleaşi personalități ca şi în 1999. Ierarhiile se schimbă însă în mod semnificativ. Pe locul al doilea nu mai este Emil Constantinescu, ci Ion Iliescu. Este un caz tipic de reconstruire a imaginii publice despre personalitățile politice cu rol istoric.

După sondajul din 1999 au urmat două secvențe majore care ar putea fi semnificative pentru modificarea de imagine publică: Constantinescu , după anul 2000, nu a mai fost preşedinte, iar Iliescu, dimpotrivă, pentru patru ani , între 2000-2004, a revenit în postura de preşedinte al țării. Exercițiul puterii şi dezbaterile ulterioare în care a fost implicat au erodat tot mai mult imaginea publică a lui Ion Iliescu. Practic, în decurs de opt ani de zile a devenit de două ori mai nepopular decât era în anul 1999. Pentru Emil Constantinescu procesul a fost invers, imaginea negativă pe care o avea în 1999 s-a redus considerabil de la 18% la 8% la nivelul populației adulte a țării.

O privire asupra categoriilor de populație care susțin o opinie pozitivă sau negativă în legătură cu fiecare dintre cei aflați în topul pozitiv sau negativ poate oferi informație suplimentară legată de fundamentul social al ierarhiilor şi al stabilității sau modificărilor lor în timp.

Stabilitatea maximă o deține imaginea despre Ceauşescu. Poziția sa a rămas practic neschimbată, cu variații de numai unul sau două procente, în ambele clasamente. O cincime dintre români l-au considerat a fi cel mai bun, iar o altă cincime cel mai rău. Susținerea pozitivă de cel mai bun lider politic o are din partea celor care consideră, în 2007, că înainte de 1989 „se trăia mai bine" decât în prezent şi că tot atunci „era mai multa libertate" decât în prezent (***Tabelul A5***). În plus, nostalgicii epocii Ceauşescu manifestă o puternică nemulțumire față de guvernul actual. Ei nu sunt semnificativ mai în vârstă sau mai săraci sau mai puțin educați. Singurele indicii de profil specific obiectiv sunt că au o slabă conectare la informația modernă care circulă prin internet şi au un capital de relații important. Altfel spus, sunt cei care au trăit mai bine în perioada comunistă, continuă să aibă relații influente, nu s-au îmbogățit după 1989 şi au rămas relativ izolați sub aspect cultural, neconectați la fluxurile de modernizare electronică.

Este surprinzătoare această stabilitate, la nivelul de 22-23%, în a considera că Ceauşescu a fost unul dintre cei mai buni lideri țării. În intervalul celor opt ani care diferențiază între ele două momente de sondaj a avut loc o puternică reducere a celor care apreciau că au trăit mai bine înainte de 1989 față de momentul prezent (de la 61% în 1999 la 48% în 2007). Paradoxul rezidă în faptul că nemulțumiți față de prezent, comparativ cu trecutul comunist în materie de nivel de trai, sunt din ce în ce mai puțini, dar admiratorii lui Ceauşescu rămân în pondere relativ constantă. De ce? Ceea ce menționam anterior în legătură cu sursele opțiunii pro-Ceauşescu poate ajuta la înțelegerea aparentei inconsistențe a datelor. Nostalgicii pentru Ceauşescu sunt în fapt formați din două grupuri. Pe de o parte cei nemulțumiți de nivelul actual de trai (aproximativ două treimi) iar, pe de alta, cei care, deşi relativ mulțumiți de felul în care trăiesc, sunt nemulțumiți de guvernul actual (aproximativ o treime). Etichetarea pozitivă a lui Ceauşescu este, în cazul lor, o formă de protest față de funcționarea proastă a instituțiilor actuale, a celor asociate cu guvernul într-un fel sau în altul[38] Nostalgicii nemulțumiți în principal de traiul actual, comparativ cu cel din trecut sunt mai în vârstă cu aproximativ 6-8 ani, în medie,

comparativ cu nostalgicii care îşi fundamentează opțiunea pro-Ceauşescu pe nemulțumirile legate de funcționarea instituțiilor publice actuale.

Figura 10. „Dumneavoastră credeți că era mai bine sau mai rău înainte de 1989 față de acum în ce priveşte nivelul de trai?", 1999 şi 2007 (date ponderate)

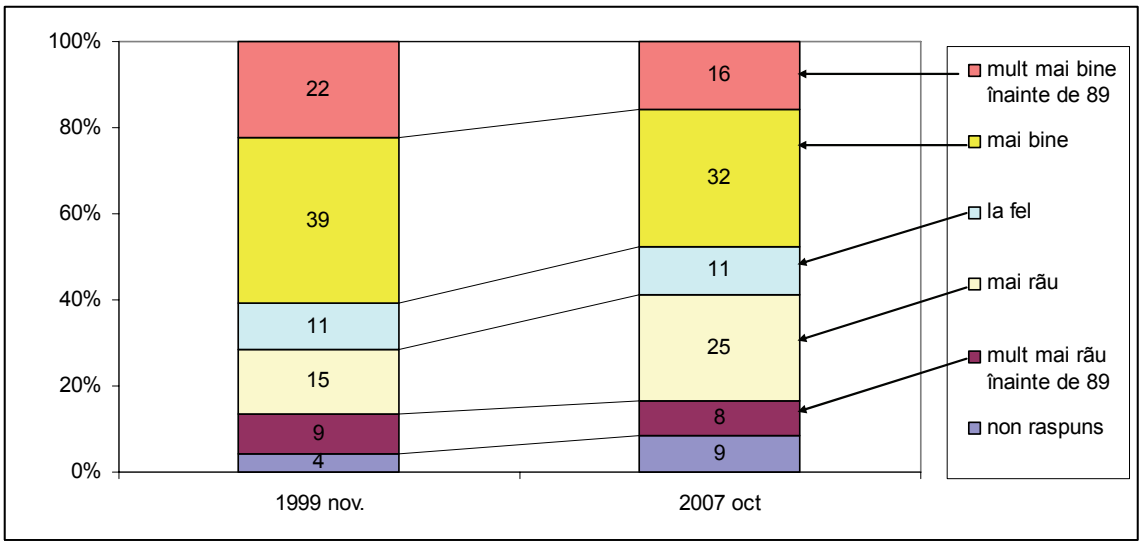

Simpatizanții din 2007 ai lui Ion Iliescu au o identitate socială mai puțin accentuată decât cei care îl plasează pe Ceauşescu în fruntea listei de buni lideri. Ştim despre ei numai că sunt preponderent vârstnici, fără experiența străinătății, cu manifestare a unei mulțumiri relative când compară viața lor actuală cu cea de un an înainte, în plus fiind convinşi că era mai multă libertate înainte de 1989. Este un segment redus, de numai 7% din populație.

Simpatizanții regelui Carol I au un profil social foarte bine conturat. Ei sunt, majoritar, bărbați vârstnici din urban, cu nivel sporit de educație, cu experiența străinătății, mulțumiți de modul lor cotidian de viață, dar nemulțumiți față de guvern. Profilurile pentru simpatizanții regilor Ferdinand şi Mihai I sunt similare în multe privințe, deşi mai puțin clar conturate.

Cei 15% care îl consideră pe Traian Băsescu drept liderul politic care a făcut cel mai mult bine țării au un profil social slab conturat. Nu se disting prin vârstă, educație, stare materială sau mediu rezidențial. Sunt numai cu bune relații utilitare şi lipsiți de acces la internet.

Explicații

De unde vine bunăstarea subiectivă. Românul mediu se consideră, pe lungă durată, nemulțumit de viața proprie „în general". Este unul dintre cei mai nemulțumiți europeni. Este adevărat însă că această nemulțumire tinde să se reducă. Atunci când îşi autoevaluează starea actuală a vieții proprii comparativ cu cea din anul anterior, tendința de îmbunătățire a stării de spirit este puternic manifestă. Mai ales prin optimism are loc o „fisurare", o ieşire din starea de spirit preponderent negativă. Începând cu anul 2003, ponderea nemulțumiților în populația țării devine dominantă.

Descrierile prezentate au avut rolul de a genera un set de ipoteze asupra factorilor care condiționează satisfacția şi optimismul față de propria viață.

Conform analizelor descriptive ar fi de aşteptat să înregistrăm un efect pozitiv al locuirii în urban, comparativ cu locuirea în rural, asupra stării de satisfacție generalizată.

În momentul în care procedăm însă la o analiză care lucrează simultan cu mai mulți factori (***Tabel A2***, construit cu date din sondajul BOP-octombrie 2007) ajungem la o imagine diferită. Da, vârsta contează. Tinerii tind să fie mai fericiți şi mai optimişti decât vârstnicii, mai mulțumiți de viața lor cotidiană şi de ziua de azi față de cea de ieri. Satisfacția generală cu *traiul* nu mai este însă una dependentă de vârstă. Aici par să fie mai importante resursele asociate cu vârsta şi nu vârsta în sine. Tot la resurse trimite şi faptul că diferențele rezidențiale de locuire în urban sau în rural nu determină semnificativ stările de spirit ale vieții cotidiene.

Ceea ce importă este mai ales starea socială a celor care fac evaluarea: persoanele cu stare materială bună, cu relații şi sănătoase tind să fie mulțumite, optimiste şi fericite. De notat că nu veniturile curente, în sine, aduc fericirea şi satisfacția, ci bunurile de care dispun gospodăriile din care fac parte cei intervievați[39].

Experiențele de viață personală, în măsura în care duc la multiplicarea punctelor de referință şi la sporirea nivelului de aspirații, contribuie la reducerea stărilor de satisfacție față de viață. Cei care cunosc limbi străine satisfac o astfel de condiție şi, în consecință, tind să fie mai nemulțumiți de propriul trai. Nu cunoaşterea limbilor străine te face mai pesimist, mai nemulțumit de viața actuală, ci multiplicitatea punctelor de referință, nivelul sporit al aspirațiilor asociat cu un orizont cultural mai larg.

Experiența de migrație în străinătate, fie pentru lucru, fie pentru călătorie, ar fi de aşteptat să aibă un impact asupra bunăstării subiective. La prima vedere, aşa stau lucrurile pentru că 27% dintre cei care au călătorit în străinătate se consideră fericiți şi numai 13% dintre cei care nu au avut o astfel de experiență se declară a fi fericiți. Pentru cei care au lucrat în străinătate procentul fericiților este de 10%, comparativ cu 7% procentul corespunzător pentru cei care nu au lucrat în afara țării. Efectele acestor experiențe sunt, însă, numai indirecte, în principal prin resurse. Relația directă dispare, în momentul în care sunt luate în seamă nu numai experiențele de migrațiune, ci şi resursele de capital uman şi material sau relațional.

Orientările valorice spre familie, muncă, prieteni sau religie ar putea avea un impact semnificativ asupra stărilor de mulțumire-nemulțumire. Ne-am putea aştepta ca, la o societate în care zonele de tradiționalism sunt încă bine consolidate, centrarea pe familie să ducă la o mai mare stare de satisfacție față de trai. În realitate nu este aşa. Importanța sporită acordată familiei nu este asociată cu niveluri superioare ale satisfacție față de viață sau cu optimismul. Centrarea pe familie este însă o sursă independentă de fericire, de satisfacție în viața cotidiană[40]. Similar, valorizarea sociabilității, a prieteniilor, este o sursă independentă de fericire şi de satisfacție. De reținut că familia şi prietenii pot da satisfacție cotidiană şi fericire, dar nu şi optimism. Chimia socială a optimismului pare să fie diferită.

Valorizarea muncii în seria sferelor personale de viață are ecouri numai în sensul sporirii satisfacției cotidiene față de viață. Nu pentru optimism, fericire, satisfacție relativă

la trecut sau satisfacție generală. O muncă plăcută, interesantă, este ca un rezervor de satisfacție cotidiană.

Valorizările sporite ale religiei sau politicii nu par să aibă ecouri semnificative la nivelul stărilor de spirit ale bunăstării.

Persoanele pentru care locul controlului este la nivelul propriei personalități, cele pentru care are valoare principiul „fiecare îşi hotărăşte propriul destin" sunt mai predispuse la bunăstare subiectivă, la stări de satisfacție şi fericire.

Bunăstarea subiectivă nu este însă numai efect de valori şi resurse, ci şi de experiențe curente, cotidiene, legate de nivelul şi modul de trai. Tind să fie nemulțumiți sau nefericiți cei care percep venitul propriu ca fiind redus, problematic. Nefericirea sau insatisfacția față de viața cotidiană se regăsesc mai des la cei care au probleme cu locul de muncă, întreținerea locuinței şi, în plan social, cu condiția de persoană singură.

Dificultățile cu locuința şi locul de muncă reduc serios şi şansele de optimism.

În fine, pentru bunăstarea subiectivă contează şi calitatea instituțiilor publice. A fi mulțumit de cum lucrează guvernul, spre exemplu, favorizează şi cristalizarea unei stări personale de satisfacție față de propriul mod de trai.

Satisfacția relativă, starea de mulțumire sau nemulțumire rezultată din compararea prezentului cu situația proprie la un moment anterior (cu un an înainte) are, în mare, determinări similare cu cele ale satisfacției generale. Câteva diferența apar însă şi merită să fie comentate. Nu vârstnicii, ci tinerii sunt cei care au tendința de a fi mai mulțumiți de viața proprie în prezent față de cea din anul anterior. Poate fi un efect biologic – înaintarea în vârstă aduce probleme de sănătate mai mult pentru vârstnici decât pentru tineri. În plus, este specific tinereții sentimentul de deschidere a unor noi orizonturi de viață, în contrast cu tendințele de închidere a orizonturilor pentru cei mai în vârstă. În al doilea rând, satisfacția relativă tinde să fie mai puternică în localitățile mari, comune sau oraşe, decât în cele mici. Dinamica oportunităților este mai accentuată, foarte probabil, în localitățile mari comparate cu cele mici.

Rolul satisfacțiilor pe domenii specifice. Ceea ce analizele din paragrafele anterioare nu au pus în evidență este rolul satisfacțiilor particulare în determinarea stării generale de spirit. Ce rol are, spre exemplu, mulțumirea sau nemulțumirea legată de resursele financiare disponibile. Dar satisfacția sau insatisfacția față de viața de familie? Cu atât mai justificate astfel de întrebări cu cât constatăm o neconcordanță între trendul satisfacțiilor de tip general, în legătură cu viața sau traiul, şi cele specifice (***Figura 11***). Trei dintre satisfacțiile specifice pentru care dispunem de date pe perioade mai mari de timp au mişcări aproape liniar-constante. Oamenii tind să fie foarte mulțumiți de propria familie şi foarte nemulțumiți de banii de care dispun. Satisfacția față de sănătate nu are o dominantă, ponderea celor nemulțumiți este apropiată de cea a mulțumiților.

Figura 11. Satisfacția față de familie, sănătate şi bani

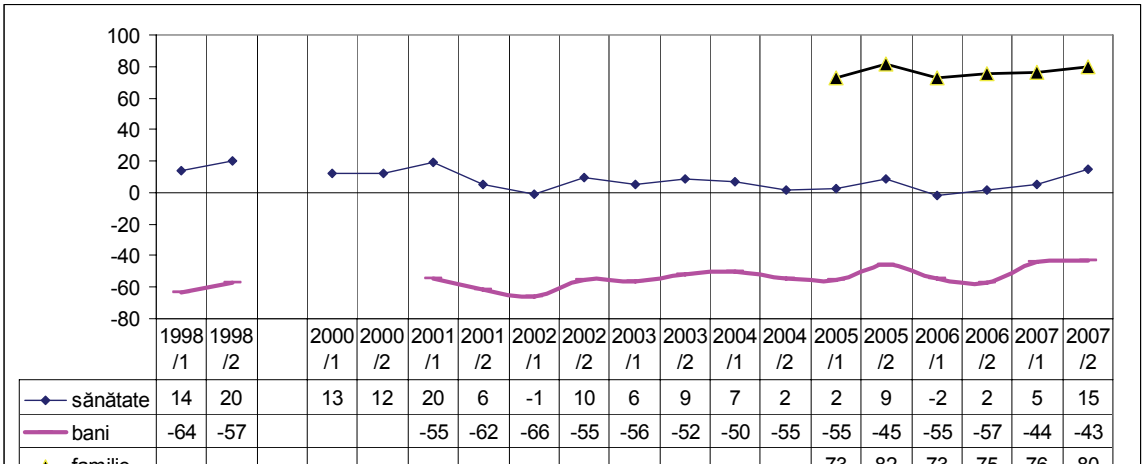

	1998 /1	1998 /2		2000 /1	2000 /2	2001 /1	2001 /2	2002 /1	2002 /2	2003 /1	2003 /2	2004 /1	2004 /2	2005 /1	2005 /2	2006 /1	2006 /2	2007 /1	2007 /2
sănătate	14	20		13	12	20	6	-1	10	6	9	7	2	2	9	-2	2	5	15
bani	-64	-57				-55	-62	-66	-55	-56	-52	-50	-55	-55	-45	-55	-57	-44	-43
familie														73	82	73	75	76	80

Cele trei linii de satisfacție rămân aproape paralele între ele, fără variații ascendente sau descendente considerabile. Apare, firesc, întrebarea: cum este posibil ca românii sa rămână la fel de nemulțumiți de banii pe care îi au pentru cheltuieli sau de propria sănătate şi totuşi starea lor generală de satisfacție să aibă o tendință ascendentă? Răspunsul poate fi dat dacă urmărim mai atent relațiile dintre stările generale de satisfacție şi cele specifice (***Tabelul 3***). Constatările sunt extrem de utile pentru a înțelege relațiile care ne interesează:

- toate cele cinci categorii de stare de spirit la care ne raportăm – satisfacție generală, relativă sau cotidiană, fericirea şi optimismul – sunt favorizate de niveluri ridicate ale sănătății autopercepute, de mulțumirea față de banii disponibili şi de o stare materială bună.
- Specificul fericirii față de satisfacția generală este că îşi află înrădăcinarea, susținerea în mult mai mare măsură în satisfacțiile particulare legate de mediul social imediat de viață dat de interacțiunile cu prietenii şi familia şi de mulțumirea față de localitatea în care domiciliază. Fericirea este, deci, un gen de satisfacție care în plus față de asigurarea unui bun context material de viață implică şi un mediu social plăcut, cald, asigurat în principal de familie , prieteni şi mediul de locuire zilnică.
- Stările generale de spirit se leagă diferit cu vârsta. Adulții şi vârstnicii tind să aibă niveluri sporite ale satisfacției față de viață. Fericirea, optimismul, satisfacția cotidiană şi cea relativă la trecutul imediat tind să fie mai mari pentru tineri.
- Educația este o resursă importantă a stărilor de spirit asociate cu satisfacția generală, cu satisfacția cotidiană şi optimismul. Persoanele cu mai multă şcoală tind să fie mai mulțumite de propriul trai, de viața cotidiană pe care o au şi să fie mai optimiste. Fericirea şi satisfacția relativă (prezent față de trecut) nu par să aibă o determinare educațională.

- O percepție pozitivă a instituțiilor, a guvernului în mod particular, favorizează stări de spirit pozitive (cu excepția celor legate de viața cotidiană).

Tabelul 3. Relațiile între sările generale şi cele specifice de stare de spirit

Predictori	Satisfacție generală	Fericire	Satisfacție cotidiană	Satisfacție relativă	Optimism
Mulțumire cu sănătatea proprie	+	+	+	+	+
Mulțumire cu banii	+	+	+	+	+
Indice bunuri disponibile	+	+	+	+	+
Mulțumire cu prietenii		+			+
Mulțumire cu familia		+	+	+	
Mulțumire cu localitatea		+	+	+	+
Are încredere în ceilalți	+	+	+		+
Mulțumire față de guvern	+	+		+	+
Vârsta	+	-	-	-	-
Bărbat (1 da, 0 nu)					
Educație	+		+		+
R^2 Nagelkerke	0.38	0.3	0.22	0.29	0.22
N	1785	1796	1796	1796	1796

Date BOP oct. 2007, ponderate. Fiecare coloană a tabelului prezintă în formă simplificată câte un model de regresie ordinală logistică. Pe linie sunt marcați predictorii. Cu + am notat relațiile semnificative de directă proporționalitate, iar cu – pe cele semnificative de inversă proporționalitate.

Exemplu de mod de citire: satisfacția sporită față de viața de familie tinde să fie însoțită, în medie, de un nivel sporit de fericire, toate celelalte condiții fiind egale. Pentru definirea variabilelor vezi tabelul A1 din anexa.

Nemulțumiții nu cred în instituții. Est europenii în genere, românii în particular, sunt recunoscuți prin sondajele internaționale comparative ca fiind înclinați să creadă mai puțin în instituțiile naționale, comparativ cu cele internaționale[41]. O explicație a acestei situații este dată de faptul că nemulțumirea în legătură cu propria viață iradiază asupra încrederii în instituții. Românii nemulțumiți de traiul pe care îl duc, pesimişti şi nefericiți sunt, în acelaşi timp lipsiți de încredere în parlament. (Desigur nu este vorba de toți cei nemulțumiți, ci de relația tendențială la care se referă formularea). Acest gen de iradiere pozitivă sau negativă a stărilor de satisfacție-insatisfacție, fericire-nefericire, legate de propriul curs al vieții, se exercită cu deosebită intensitate asupra încrederii în guvern, parlament, preşedinte, partide politice şi bănci (***Tabelul 4***). Cu excepția băncilor şi a sindicatelor, toate cele menționate sunt instituții politice, în sensul de asociate cu rezultate directe sau indirecte ale alegerilor generale sau prezidențiale. Sindicatele şi băncile apar în aceeaşi grupare cu parlamentul, guvernul şi partidele politice pentru că, frecvent, sunt percepute la nivel social ca fiind politizate, afectate de ciclurile electorale şi de rețelele politice.

Tabelul 4.Stări de spirit ale satisfacției sau fericirii cu impact semnificativ asupra încrederii în instituții

Încredere în…	Optimism	Fericire	Satisfacție generală	Satisfacție față de guvern	Satisfacție în viața cotidiană	Satisfacție relativă
guvern	+	+	+	+	+	0
preşedinte	+	+	+	+	0	0
parlament	+	+	+	+	0	0
partide	+	+	+	+	0	0
sindicate	+	+	+	+	0	0
bănci	+	+	+	+	0	0
primărie	+	+	0	+	0	0
primar	+	+	0	+	0	0
justiție	+	0	+	+	0	0
armata	+	0	0	+	+	0
sondaje	+	0	0	+	+	0
biserica	+	0	0	0	+	0
preot/pastor	0	+	0	+	0	0
politie	0	+	+	+	+	0
SRI	0	+	+	+	+	0

Tabelul sintetizează rezultatele a 14 modele de regresie ordinală logistică în care variabilele dependente sunt încrederea în instituțiile/actorii care apar pe liniile tabelului. Predictorii sunt variabilele de pe coloane plus un set de variabile de control (gen, vârstă, educație, capital relațional şi capital material măsurat prin indicele de bunuri în gospodărie). Cu + am notat relațiile semnificative de proporționalitate directă, iar cu – pe cele semnificative dar de proporționalitate indirectă. Coeficienții de regresie parțială nesemnificativi pentru p=0.05 sunt marcați prin 0. Calculele pe datele 2007/2, ponderate pentru corecție pe vârstă-gen-mediu rezidențial.

Două tipuri de satisfacție – cea relativă la situația proprie cu un an în urmă şi cea legată de viața cotidiană – nu au un impact semnificativ asupra încrederii în instituțiile politice. Ce se întâmplă de la un an la altul în viața personală şi cum este trăită viața cotidiană – cu tristeți, bucurii, regrete, plictiseală, entuziasm, eşecuri şi împliniri – este asociat în mentalul colectiv mai mult mediului personal de viață, interacțiunilor familiale, de loc de muncă, vecinătate şi prietenie decât spațiului public aflat sub zodie politică.

Încrederea în primar şi în primărie are o logică socială specifică. Nu se află sub iradierea stărilor de satisfacție personală, generală sau relativă la timp. Ceea ce contează este numai optimismul, fericirea şi încrederea în guvern. Altfel spus, tind să aibă încredere în primărie şi în primar persoanele optimiste, fericite, şi mulțumite de activitatea guvernului. Românul mediu pare să gândească la modul: *da, da, cred în primar, deşi nu îl ştiu foarte bine, pentru că guvernul de care el depinde merge bine şi pentru că eu în genere sunt orientat pozitiv, sunt optimist şi de cele mai multe ori fericit*. Sau, în registru negativ: *nu prea am încredere în primar pentru ca este la fel de slab ca şi guvernul de care depinde. În genere, nu prea am eu la ce să mă aştept „de bine" în viața personală. De ce m-aş aştepta ca primarul să fie altfel decât guvernul ?*

Optimismul personal şi satisfacția față de guvern sunt stările de spirit referitoare la viața personală cu maxim impact asupra încrederii în instituții. Numai încrederea în poliție, SRI şi preot/pastor nu suportă iradieri semnificative ale optimismului. Satisfacția

față de guvern, la rândul ei, are un impact semnificativ asupra tuturor instituțiilor menționate în analiză, cu excepția bisericii. Tind să aibă încredere în biserică cei optimişti şi cu multe bucurii la nivelul vieții cotidiene. Este clar că raportarea la biserică se face după alte reguli decât cele ale satisfacției sau fericirii legate de propria viață în prezent. Resursele personale şi mediul de viață contează foarte mult în acest caz. Tind să aibă mai multă încredere în biserică[42]:

- femeile în vârstă şi cu nivel redus de educație care trăiesc la sat,
- persoanele care nu ştiu limbi străine, dar au un consum mediatic intens (se uita mult la televizor şi ascultă radio, mai ales) şi
- persoanele care au probleme de sănătate conform autoaprecierilor lor.

Încrederea în justiție este, ca şi încrederea în biserică, destul de slab ancorată în stările de spirit ale satisfacției şi fericirii. Tind să aibă încredere în această instituție persoanele din rural cu nivel redus de educație şi expunere mare la mijloacele media, caracterizate prin optimism, satisfacție față de activitatea guvernului şi față de propriul nivel de trai[43].

Concluzii şi discuții

Românii sunt printre cei mai nemulțumiți europeni. Sunt nemulțumiți mai ales de nivelul lor de trai, de banii de care dispun pentru a trăi aşa cum doresc, aşa cum au văzut că se trăieşte în țările în care merg fie să lucreze, fie pentru turism. Nu sunt unici din acest punct de vedere. Se asemănă destul de mult cu grecii, bulgarii, ungurii şi slovacii sau, mai departe, portughezii, lituanienii şi letonii. Fundamentul asemănării este în principal unul de ordin economic, cu un nivel relativ redus al PIB-ului în contextul Uniunii Europene. Românul mediu nu este nemulțumit „pentru că aşa îi este firea", ci pentru că economic lucrurile merg prost, starea de sănătate a populației este precară şi pentru că instituțiile statului nu fac excepție de la regula mersului prost.

Nemulțumiți, „da", dar optimişti. Avem ,la nivelul UE, cea mai ridicată pondere de nemulțumiți optimişti, de oameni care spun că trăiesc prost, dar speră că o vor duce mai bine dacă nu în anul viitor, cel puțin peste cinci ani.

Sintagma *nemulțumiți, dar optimişti* spune mult despre românii de astăzi, dar nu epuizează esența situației. O primă specificare necesară a fi cea prin care menționăm că numărul nemulțumiților este în descreştere. Suntem, deci, *cu nemulțumire dominantă, dar în descreştere şi cu nivel ridicat al speranțelor*. Sunt, evident, speranțe legate de drumul nostru în UE , în forma lui instituțională, dar şi în cea la fel de complicată a câştigurilor din migrația în străinătate.

Este probabil, aş spune prin comentarea constatării anterioare, că schimbarea României prin reforme de tip UE şi prin migrație economică în străinătate sunt la fel de promițătoare, dar la fel de dificile prin complicațiile care le sunt asociate, funcție de multitudinea de probleme de la care pornim, în funcție de fragilitatea mecanismelor sociale de învățare din propriile greşeli.

Stările de spirit se leagă între ele, se contaminează. Cine este mulțumit de felul în care trăieşte are şanse să fie şi fericit. Dar nu obligatoriu. Datele interogate prin analizele

din acest material indică faptul că există un nucleu de condiții comune pentru stările de satisfacție-insatisfacție şi fericire-nefericire în România de azi: atât mulțumiții de traiul propriu, cât şi fericiții au nevoie de sănătate, bani şi bunuri materiale în gospodărie, dincolo de media la nivel național. În lipsa acestora sunt puține şanse să fii mulțumit sau fericit. Desigur, evaluările mele se referă la fericirea şi la satisfacția socială, sesizabilă la nivel de grupuri sociale şi nu de indivizi izolați.

Specificul stărilor de fericire rezidă în aceea că satisfacțiile care le sunt asociate derivă mai ales din mediul social de viață imediată, din relațiile de familie, din relațiile cu prietenii şi din calitatea mediului de locuire. Poți fi mulțumit de viață dacă ai bani şi bunuri şi sănătate, dar nu poți fi şi fericit dacă eşti nemulțumit de familie, prieteni şi de localitatea în care trăieşti. Cel puțin pentru România anilor 2000, fericirea este nu numai stare de spirit legată de condițiile materiale de viață, ci şi, sau mai ales, raportare pozitivă la cei apropiați ca familie, prieteni şi concitadini sau consăteni. În plus, fericirea este o stare de spirit specifică tinerilor. Greu de găsit, în sensul în care am identificat-o prin analizele de față, la vârstnici. Vârstnicii din România anilor 2000 pot fi mulțumiți, dar mai greu fericiți.

Şi satisfacția față de nivelul de viață şi optimismul şi fericirea nu au numai o condiționare imediată, dată de gospodărie, prieteni, profesie, vecinătate. Contează semnificativ de mult şi mediul instituțional de viață. În analiză am măsurat în special satisfacția față de guvern. Aceasta este legată însă de întregul mod de funcționare a instituțiilor importante pentru viața de zi cu zi a oamenilor. Aşa se face că satisfacția față de guvern apare ca fiind o condiție importantă pentru favorizarea stărilor de satisfacție, fericire şi optimism de tip social (***Tabelul 3***).

Starea de spirit din România anilor 2000 rămâne una preponderent negativă. Nu este însă o stare omogenă, unitară, imuabilă. Primele ieşiri din plafonul stărilor de spirit negative se fac prin optimism şi satisfacție relativă. Începând cu 2001 apar primele semne ale unui optimism social care depăşeşte ponderea pesimismului. În 2007 se înregistrează cele mai ridicate valori de optimism şi de satisfacție relativă în judecarea prezentului față de trecutul imediat, din anul anterior.

Ritmurile de afirmare a stărilor de spirit pozitive au fost mai accentuate în urban comparativ cu ruralul. Până în anul 2003 satisfacția generală a fost mai mare în rural decât în urban. Ulterior, populația urbană , cea de vârstă matură în special,câştigă foarte mult în nivelul mediu de satisfacție față de viață.

Nemulțumire față de guvern este mult mai rezistentă la schimbare. După un maxim de nemulțumire atins în perioada 1999-2000, starea de spirit față de guvern se îmbunătățeşte. Rămâne însă în continuare preponderent negativă şi, indiferent de cine este la guvernare, se stabilizează la cote negative.

Stările de spirit legate de nivelul de trai, de traiul cotidian şi de viitor sunt departe de a fi neimportante. Dimpotrivă. Aş spune că sunt printre puținele „lucruri cu adevărat importante", ca să preiau, în alt context, sintagma lui Alexandru Paleologu. Fericirea şi satisfacția față de viață reprezintă lucruri cu adevărat importante în viața socială. Şi nu numai în sine, ci şi prin consecințele lor. Argumentarea formulării este dificil de făcut pentru că implică raportarea la stări sociale fundamentale, greu de surprins cu date de

opinie. Nu imposibil însă. Cu informația disponibilă în sondajele BOP am găsit suficiente evidențe empirice pentru a demonstra că proiectele de viață ale oamenilor au o puternică înrădăcinare nu numai în resursele de care aceştia dispun – bani, relații, educație, bunuri etc. - ci şi în stările de spirit care îi caracterizează. Cel mai mult contează starea de spirit cotidiană, cu bucuriile, tristețile, plictiseala, oboseala, entuziasmul care i se pot asocia. A te apuca de o casă nouă, spre exemplu, presupune nu numai să ai nevoie de casă şi bani pentru a o construi, ci şi o stare de spirit pozitivă care să îți asigure rezistența la multiplele solicitări asociate proiectului. Sau, dorința de a pleca la lucru în străinătate se transformă în plan nu numai dacă eşti tânăr care a mai lucrat în străinătate, dintr-o localitate relativ dezvoltată, ci şi dacă eşti nemulțumit de banii pe care îi ai în raport cu propriile proiecte de viață.

În alt registru, stările de spirit difuze condiționează şi modul în care se face raportarea la personalitățile istorice, la etichetarea unora dintre ele ca aducătoare de „cel mai mare bine" sau „cel mai mare rău" pentru țară. Este adevărat că astfel de condiționări sunt relativ slabe, de plan secund. În prim plan în determinarea modului de evaluare a personalităților politice cu relevanță istorică sunt valorile, informațiile şi experiențele de viață, nu stările de spirit.

La un interval de opt ani de zile am comparat ierarhiile românilor referitoare la liderii politici ai țării din ultima sută de ani. Imaginile acestea legate de trecutul istoric apropiat sau depărtat sunt evident „în mişcare". În 2007, ca şi în 1999, Nicolae Ceauşescu rămâne cea mai controversată personalitate, pusă de o cincime dintre români în topul pozitiv şi de o altă cincime în topul negativ al liderilor care au „făcut cel mai mare rău acestei țări" (***Figura 9***). Schimbările cele mai importante în ierarhizările făcute de către populație apar în legătură cu Ion Iliescu şi Emil Constantinescu. În 1999, Emil Constantinescu era pe locul al doilea în topul negativ, iar Ion Iliescu pe locul trei. În 2007, ierarhia se schimbă, cu plasarea lui Ion Iliescu imediat după Nicolae Ceauşescu, pe locul al doilea în topul negativ. Constantinescu trece pe locul al treilea. În ordonarea pozitivă, Traian Băsescu produce o dislocare şi trece pe locul al doilea cu un scor dublu față de Ion Iliescu.

Desigur, schimbările în ierarhiile sociale au determinări multiple care țin în primul rând lumea faptelor politice şi a schimbărilor de orientare valorică. Sunt însă şi factori care țin stările de spirit şi care joacă în acest proces. Susținătorii lui Nicolae Ceauşescu, spre exemplu, sunt selectați în principal dintre cei care manifestă nemulțumire față de modul actual de guvernare şi cred că se trăia mai bine înainte de 1989. Persoanele cu susținere puternică pentru regii Carol I şi Ferdinand sunt din categoria celor mulțumiți de viața cotidiană. Contează însă mai ales experiențele de viață (***Tabel A5***). Faptul de a fi călătorit în străinătate reduce semnificativ şansele unei evaluări pozitive pentru Nicolae Ceauşescu sau pentru Ion Iliescu.

Deşi formează un univers eterogen, cu multiple fațete şi relații de structurare, sociologia stărilor de spirit ale populației constituie o fereastră importantă spre înțelegerea lumii umane, a „lucrurilor cu adevărat importante în viața socială". O fereastră importantă în genere, în perioadele de tranziții multiple şi cumulative, precum cele din România anilor 2000, în mod special.

Anexe

Tabel A 1.Variabile folosite în modelele de regresie

satisfacție generală	„Cât de mulțumit(a) sunteți în general de felul în care trăiți?"	scalare directă în 4 trepte
fericire	Persoana se consideră foarte nefericită …foarte fericită	
satisfacție relativă	„Cum este viața dumneavoastră în prezent comparativ cu cea de acum un an?"	Scalare directă în 5 trepte
SATISFACȚIE COTIDIANĂ	indice de numărare a situațiilor pentru care subiectul indică faptul că în ultima săptămână a fost interesat sa facă ceva tot timpul, mândru de a fi lăudat, încântat de realizări, cu sentimentul că viața e minunată, convins că i se pot întâmpla lucruri bune, si nu a fost obosit, plictisit, însingurat, trist, supărat	Variație de la 0 la 10
optimism	„Cum credeți că veți trăi peste un an?" mult mai bine…. mult mai prost	Scalare directă în cinci trepte
Indice BUNURI	Scor factorial cu variabilele fictive referitoare la posesie de autoturism, telefon fix, telefon mobil, cablu TV, computer , acces internet	
RELAȚII	Indice de numărare al tipurilor de situații în care persoana dispune de relații utile la primărie , instituții sanitare, tribunal,poliție, pentru obținere credit, pentru obținere loc de muncă,în lumea afacerilor, în străinătate, la instituții județene	Variație de la 0 la 9
educație	Ultima şcoală absolvită	Scală 0 la 9
Consum MEDIA	Indice de numărare a al consumului zilnic sau săptămânal de ziare, TV, radio	Variație de la 0 la 3
Satisfacție sănătate	„Cât de mulțumit sunteți de sănătatea dumneavoastră?"	scalare directă în 4 trepte
Satisfacție cu banii	„Cât de mulțumit sunteți de banii pe care îi aveți?"	
Satisfacție cu localitatea de domiciliu	„Cât de mulțumit sunteți de localitatea în care trăiți?"	
Familia importanta	Consideră că familia este importantă	scalare inversă in 4 trepte
Prietenii importanți	Consideră că prietenii sunt importanți	
Politica importanta	Consideră că politica este importantă	
Munca importanta	Consideră că munca este importantă	
Religia importanta	Consideră că religia este importantă	
Rata mortalității infantile 2003-2005	Decese copii sub un an la 1000 născuți vii în localitatea de domiciliu, 203-2005	
Populația localit.2005	Transformare logaritmică (ln) a numărului de locuitori în localitatea de domiciliu	
Satisfacție față de guvern	Indicele opiniei personale dominante IOPD referitoare la satisfacția față de guvern, construit prin integrarea opiniilor referitoare la 12 domenii specifice de activitate guvernamentală –mediu, ordine publică, justiție, educație, privatizare, sănătate, agricultură, locuințe, industrie, nivel de trai, locuri de muncă, combaterea corupției	Variație între -100 pentru satisfacție minimă şi 100 pentru satisfacție maximă

Tabel A 2. Modele de regresie multiplă pentru predicția variabilelor de stare de spirit

	FERICIRE		SATISFACȚIE COTIDIANĂ		SATISFACȚIE GENERALĂ		SATISFACȚIE RELATIVĂ		OPTIMISM	
	Coef.	P>z	Coef.	P>z	Coef.	P>z	Coef.	P>z	Coef.	P>z
vârsta	-0.015	0.000	-0.013	0.000	0.005	0.166	-0.021	0.000	-0.011	0.001
Bărbat*	-0.083	0.400	-0.004	0.973	-0.116	0.255	-0.172	0.076	-0.001	0.989
căsătorit*	0.490	0.000	0.025	0.815	0.155	0.185	0.175	0.133	-0.135	0.249
Indice BUNURI	0.300	0.000	0.137	0.033	0.320	0.000	0.232	0.003	0.182	0.015
RELATII	0.131	0.000	0.157	0.000	0.083	0.018	0.094	0.002	0.049	0.158
educație	0.001	0.897	-0.007	0.135	0.013	0.001	-0.005	0.568	0.003	0.566
Consum MEDIA	0.218	0.004	0.108	0.073	0.114	0.159	0.155	0.020	0.167	0.005
Ştie limbi străine*	0.023	0.921	-0.021	0.918	-0.385	0.026	-0.338	0.034	-0.423	0.015
A lucrat în străinătate*	-0.250	0.186	0.214	0.188	-0.189	0.267	0.012	0.948	0.151	0.415
A călătorit în străinăt.*	0.136	0.373	-0.024	0.830	-0.041	0.729	-0.185	0.125	0.182	0.176
Urban*	-0.258	0.301	-0.461	0.063	-0.191	0.265	-0.272	0.089	-0.105	0.556
Satisfacție sănătate	0.436	0.000	0.396	0.000	0.712	0.000	0.502	0.000	0.316	0.000
Familia importanta	-0.399	0.003	-0.376	0.015	0.139	0.257	-0.233	0.121	-0.115	0.386
Prietenii importanți	-0.382	0.000	-0.211	0.002	-0.176	0.009	-0.103	0.162	-0.138	0.057
Politica importanta	-0.100	0.193	-0.083	0.220	-0.111	0.100	-0.048	0.541	-0.128	0.075
Munca importanta	-0.099	0.211	-0.350	0.000	0.059	0.391	0.001	0.994	-0.091	0.204
Religia importanta	-0.119	0.156	-0.074	0.360	0.032	0.665	0.090	0.187	0.019	0.830
"fiecare îşi hotărăşte destinul"	0.099	0.000	0.041	0.042	0.046	0.016	0.047	0.013	0.010	0.662
Problemă personală-venitul	-0.687	0.000	-0.412	0.001	-0.722	0.000	-0.609	0.000	-0.216	0.102
Problemă personală-locuința	-0.130	0.356	-0.110	0.345	-0.190	0.083	0.095	0.456	-0.292	0.021
Problemă personală-loc. muncă	-0.472	0.000	-0.352	0.002	-0.032	0.794	-0.345	0.005	-0.225	0.049
Problemă personală-alimentația	0.072	0.594	0.103	0.405	-0.173	0.158	0.129	0.325	0.306	0.013
Problemă personală-întreținere-locuință	-0.295	0.021	-0.200	0.077	-0.105	0.382	-0.218	0.034	-0.113	0.295
Problemă personală-singurătatea	-0.218	0.231	-0.588	0.000	-0.029	0.860	0.261	0.115	-0.197	0.200
Rata mortalității infantile 2003-2005	0.013	0.020	0.005	0.423	-0.006	0.231	0.000	0.989	0.003	0.456
Populația localit.2005 (transformare ln)	0.117	0.040	0.150	0.013	0.035	0.438	0.070	0.078	0.011	0.781
Satisfacție față de guvern	0.004	0.001	0.001	0.196	0.008	0.000	0.005	0.000	0.008	0.000
R2	0.200		0.070		0.140		0.120		0.09	

** variabile fictive. Toate modelele de regresie ordinală logistică sunt rulate in STATA cu opțiunea cluster, cu specificare localității de referință. Am marcat prin umbrire coeficienții semnificativ diferiți de 0 pentru p=0.05. Semnul negativ pentru majoritatea coeficienților de importanță a diferitelor sfere ale vieții deriva din scalarea inversă a itemilor respectivi. Calcule operate pe date 2007/2, ponderate pentru corecție pe vârstă-gen-mediu rezidențial.*

Tabel A 3. Modele de regresie multiplă pentru predicția satisfacției față de guvern

	SATISFACȚIE FAȚĂ DE GUVERN	
	Coef.	P>z
vârsta	-0.051	0.535
Bărbat*	-8.511	0.003
Indice BUNURI	-4.512	0.030
RELATII	3.378	0.000
educație	0.055	0.609
Consum MEDIA	-0.723	0.699
Ştie limbi străine*	-1.781	0.713
A lucrat în străinătate*	-3.989	0.373
A călătorit în străinăt.*	-9.913	0.013
Urban*	-8.321	0.158
Satisfacție sănătate	11.842	0.000
Familia importanta	-1.729	0.588
Prietenii importanți	-0.255	0.893
Politica importanta	-9.369	0.000
Munca importanta	4.775	0.026
Religia importanta	-0.904	0.637
Rata mortalității infantile 2003-2005	0.244	0.111
Populația localit.2005 (transformare ln)	-1.481	0.251
Satisfacție față de guvern		
termen liber	-19.217	0.311
R2	0.10	

** variabile fictive. Toate modelele sunt rulate in STATA cu opțiunea cluster , cu specificare localității de referință. Modelul referitor la satisfacția față de guvern este liniar. Am marcat prin umbrire coeficienții semnificativ diferiți de 0 pentru p=0.05. Semnul negativ pentru majoritatea coeficienților de importanță a diferitelor sfere ale vieții deriva din scalarea inversă a itemilor respectivi. Calcule operate pe date 2007/2, ponderate pentru corecție pe vârstă-gen-mediu rezidențial*

Tabel A 4. Satisfacția față de activitatea guvernului în domenii specifice, 1998-2007

	Opinia dominantă de satisfacție (+) sau insatisfacție (-) față de activitatea guvernului în domenii legate de											
	Combaterea corupției	Nivelul de trai	agricultură	Locuri de muncă	industrie	locuințe	sănătate	justiție	mediu	privatizare	Ordine publică	educație
1998/1	-65	-74	-69	-80	-65	-68	-47		-39	-42	-33	-25
1998/2	-55	-65	-55	-71	-53	-53	-40		-33	-36	-21	-18
1999/1	-66	-80	-74	-78	-71	-64	-57		-49	-58	-46	-41
1999/2	-75	-85	-77	-79	-74	-60	-67			-61	-52	-44
2000/1	-60		-64	-74	-65		-47					-33
2000/2	-76		-78	-78	-74		-73					-48
2001/1	-57	-49	-36	-62	-46	-44	-13			-37	-8	-3
2001/2	-59	-61	-52	-65	-48	-49	-46			-35	-20	-21
2002/1	-69	-62	-60	-69	-60	-51	-46			-39	-16	-19
2002/2	-61	-42	-49	-62	-47	-40	-30			-28	0	2
2003/1	-61	-57	-52	-64	-49	-41	-57			-36	-4	-4
2003/2	-62	-58	-52	-60	-49	-42	-55			-33	-12	-11
2004/1	-55	-46	-46	-61	-46	-45	-39			-24	5	0
2004/2	-57	-50	-38	-56	-38	-40	-40			-21	-4	-12
2005/1		-47	-48	-55	-42	-44	-51		-28	-25	-6	-12
2005/2		-58	-57	-60	-53	-57	-60	-38	-40	-33	-17	-29
2006/1	-55	-71	-56	-66	-48	-40	-54	-29	-27	-25	-9	-7
2006/2	-60	-67	-53	-60	-39	-39	-51	-30	-22	-16	-5	-9
2007/1	-57	-58	-56	-55	-43	-45	-46	-28	-24	-22	-5	-11
2007/2	-63	-56	-51	-49	-37	-36	-35	-34	-27	-17	-11	-8

Cifrele indică valoarea indicelui opiniei dominante IOD=(%opinii pozitive- %opinii negative) (100-%opinii neutre) /100. Calculele pe datele 2007/2, ponderate pentru corecție pe vârstă-gen-mediu rezidențial.*

Tabel A 5. Predictori ai opiniei despre cel mai bun lider politic din ultima sută de ani

	Regele Carol I		Regele Ferdinand		Regele Mihai I		Nicolae Ceauşescu		Ion Iliescu		Gheorghiu Dej		Traian Băsescu		Altul	
	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.
vârsta	1.028	0.000	1.041	0.000	1.010	0.181	1.002	0.622	1.017	0.015	1.030	0.004	0.993	0.168	1.025	0.000
Bărbat*	1.993	0.003	2.054	0.020	1.190	0.436	1.211	0.170	0.776	0.227	1.348	0.313	1.147	0.387	1.624	0.007
Urban*	4.660	0.000	1.394	0.354	4.333	0.000	1.208	0.231	0.924	0.741	3.364	0.001	1.110	0.556	1.859	0.003
Educație	1.412	0.000	1.196	0.037	1.089	0.200	0.976	0.596	1.002	0.972	0.844	0.069	1.017	0.742	1.229	0.000
Acces internet*	0.636	0.211	0.741	0.532	0.787	0.497	0.498	0.003	0.966	0.923	0.286	0.010	0.418	0.001	0.611	0.080
Indice relații	1.138	0.035	1.016	0.846	1.035	0.616	1.144	0.003	1.067	0.343	1.261	0.004	1.139	0.005	1.171	0.001
Indice bunuri	0.852	0.411	1.132	0.635	1.296	0.170	1.103	0.368	0.863	0.354	1.620	0.051	1.049	0.701	1.188	0.243
A călătorit în străinătate*	0.869	0.597	2.104	0.027	0.539	0.037	0.625	0.018	0.412	0.009	0.978	0.951	0.907	0.637	0.991	0.967
A lucrat în străinătate*	2.008	0.045	0.676	0.509	0.786	0.610	1.491	0.113	0.906	0.823	1.084	0.883	1.315	0.316	0.957	0.891
Satisfacție generală	0.830	0.308	1.134	0.607	0.805	0.223	0.898	0.340	0.973	0.867	1.286	0.284	1.222	0.114	0.848	0.241
Satisfacție relativă față de anul anterior	1.578	0.160	0.992	0.985	1.195	0.573	0.925	0.697	1.878	0.035	0.837	0.673	1.527	0.066	1.378	0.205
Satisfacție cotidiană	1.151	0.008	1.449	0.000	0.967	0.506	1.053	0.103	1.080	0.097	1.141	0.050	0.990	0.779	1.084	0.046
Indicele opiniei personale dominante față de guvern	0.991	0.000	0.995	0.122	1.000	0.971	0.995	0.000	0.998	0.254	0.994	0.061	0.999	0.462	0.996	0.035
Crede că se trăia mai bine înainte de 1989	0.810	0.026	0.901	0.395	0.992	0.935	1.462	0.000	0.910	0.263	1.033	0.794	0.932	0.276	0.907	0.179

Tabelul prezintă rezultatele aplicării unui model de regresie logistică multinomială în care variabila dependentă este opțiunea pentru cel mai bun lider politic. N=1762. R^2 Nagelkerke=0.30. Categorie de referință la opțiunea pentru cel mai bun lideri – non-răspuns.

**Variabile fictive. Sunt folosite datele BOP octombrie-2007.*

Tabel A 6. Predictori pentru diferite tipuri de proiecte de viață

	Variabile dependente. "Pentru următorii doi-trei ani aveți în plan ….							
	să vă construiți sau să cumpărați o nouă casă/apartament		… să porniți o afacere proprie		să faceți un împrumut sau un credit la o bancă		… să plecați la muncă în străinătate	
	raport de şansa	p	raport de şansa	p	raport de şansa	p	raport de şansa	p
vârstă	0.95	0.00	0.96	0.00	0.97	0.00	0.931	0.000
bărbat	1.11	0.52	1.59	0.00	1.05	0.68	1.747	0.005
căsătorit	1.35	0.04	1.06	0.73	1.29	0.08	0.883	0.492
Indice bunuri	1.30	0.00	1.09	0.46	1.09	0.40	0.771	0.038
Indice relații	1.06	0.19	1.15	0.00	1.06	0.08	0.988	0.792
educație	1.07	0.19	1.04	0.42	1.17	0.00	1.058	0.314
A lucrat în străinătate	2.51	0.00	2.21	0.00	1.76	0.01	5.851	0.000
Indice consum media	1.07	0.52	1.23	0.08	0.95	0.63	1.023	0.857
Mulțumit de banii pe care îi are	1.10	0.35	1.12	0.41	0.99	0.90	0.661	0.001
Are probleme cu locuința	1.62	0.00	1.00	0.98	1.32	0.00	0.960	0.659
Mulțumit de localitatea în care trăieşte	0.77	0.01	0.84	0.09	0.96	0.70	0.907	0.422
Mulțumit de propria sănătate	1.04	0.70	1.14	0.24	1.17	0.14	1.168	0.268
Satisfacție relativă	1.41	0.15	0.75	0.18	1.25	0.31	0.987	0.962
Satisfacție cotidiană	1.16	0.00	1.10	0.07	1.07	0.09	0.970	0.481
Indicele dezvoltării localității qlifeur02	1.00	0.82	1.00	0.13	1.00	0.90	1.005	0.000
Locuieşte în urban	0.77	0.21	0.89	0.63	1.11	0.64	0.734	0.164
R2	0.210		0.17		0.14		0.230	
N	1933		1904		1904		1904	

Date ponderate, BOP octombrie 2007. Rezultate ale aplicării regresiei logistice pentru fiecare dintre cele patru variabile dependente. Corecție pentru efectul de clusterizare prin selecție persoane din aceeaşi localitate cu ajutorul comenzii cluster in STATA, folosind codul de localitate de sondaj.

Structura socială şi strategii de viață, România 1997-2007

Manuela Stănculescu

Contextul: Să începem cu câteva fapte. După 1990, structurile economice şi sociale din România au suferit schimbări profunde, de mare amploare şi cu mare viteză. Standardul de viață al întregii populații s-a redus considerabil. Inegalitățile sociale s-au multiplicat şi adâncit. Sărăcia a „explodat" încă din primii ani ai tranziției, de la 4% în 1989 la 20% în 1993[44]. În anul 2000, a atins 35.9%[45] din populația țării.

Începând din anul 2000, România a devenit o „poveste de succes". Între 2000 şi 2006,[46] s-a înregistrat un proces de creştere economică solidă, produsul intern brut a crescut cu o medie de 5-6% pe an. Sărăcia, care a crescut pe măsură ce PIB-ul scădea, a scăzut sensibil odată cu creşterea economică de după 2000. Rata sărăciei absolute s-a redus la 13.8% din populație în anul 2006. Adică, de la „recordul" de 8 milioane persoane în sărăcie absolută în 2000, România a reuşit să ajungă la aproximativ 3 milioane în 2006. Totuşi, în 2007, România are o rată a sărăciei (absolute) încă deosebit de mare în context european, comparabilă doar cu unele țări din fosta Uniune Sovietică.

Figura 12 Rata sărăciei absolute, inegalitatea veniturilor şi PIB-ul real, România 1989-2006

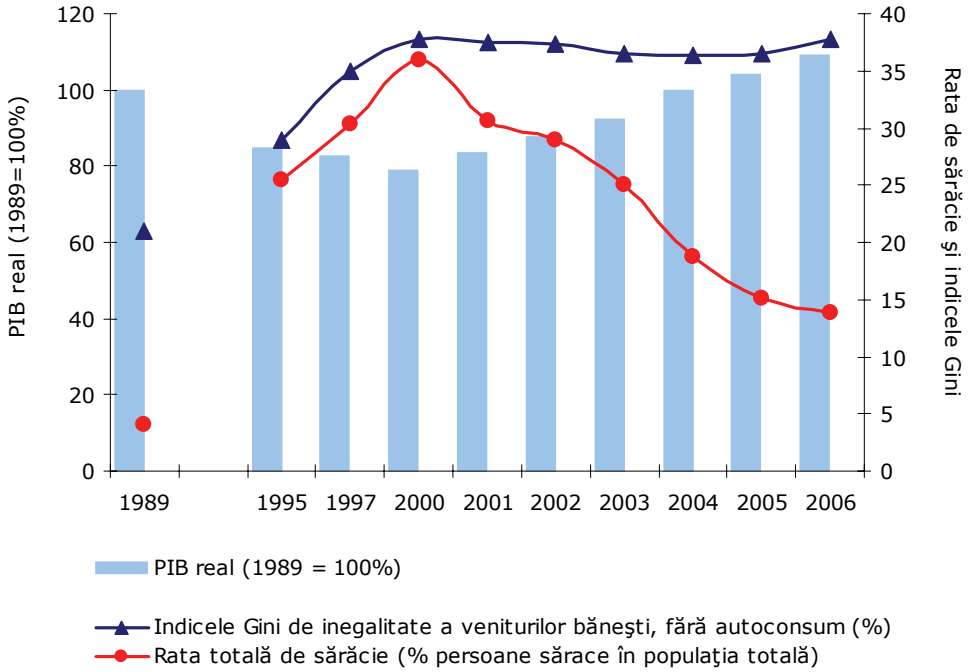

Sursa: Banca Mondială, 2003 şi 2007, Romania Poverty Assessment (www.worldbank.org.ro). Date INS. Analize CASPIS şi Banca Mondială.

Câştigătorii transformărilor postcomuniste sunt persoanele mai tinere, cu educație înaltă sau cu o calificare care are căutare pe piață, în special din mediul urban. Perdanții, pe de altă parte, sunt în special persoanele cu nivel redus de educație, lipsite de calificare, în special din mediul rural.

Copiii, tinerii, romii, persoanele cu nivel redus de educație, şomerii şi persoanele ocupate în sectorul informal au avut de-a lungul întregii perioade şi încă mai au un risc semnificativ de sărăcie.

În regiunea N-E (Moldova) rata sărăciei absolute atinge încă 35%, față de 10% în Bucureşti. În mediul rural este încă de 22% față de 7% în mediul urban. Mai mult, zonele rurale sunt încă marcate de vulnerabilitate, în principal pentru că bunăstarea se bazează predominant pe veniturile din agricultura de subzistență, ceea ce înseamnă că în anii răi pentru agricultură (secetă, inundații etc.) rata de sărăcie riscă să crească simțitor.

Inegalitatea veniturilor a avut o dinamică opusă sărăciei (absolute). Inegalitatea veniturilor a scăzut în perioadele de recesiune economică şi a început să crească odată cu revitalizarea economiei. Adică, pe măsură ce am sărăcit am fost tot „mai egali", în timp ce după revenirea economică de după 2000 societatea românească a început să se diferențieze, distanța între cei mai bogați şi cei mai săraci fiind din ce în ce mai accentuată. În prezent, inegalitatea veniturilor băneşti [47] în România este printre cele mai ridicate în Uniunea Europeană. Spre exemplu, în 2004, veniturile băneşti ale celor mai bogați 20% a fost în medie de 7,1 ori mai mare decât ale celor mai săraci 20%, în timp ce în Uniunea Europeană acest raport varia între 3,3 în Slovenia şi 7,2 în Portugalia.

La sărăcie şi inegalitate se adaugă riscuri diverse de excluziune socială, date în special de părăsirea şcolii înainte de obținerea unei calificări (mai ales pentru copiii din mediul rural), accesul redus la piața formală a muncii şi accesul limitat la infrastructură, utilități şi servicii (mai ales în mediul rural).

Sub-clasa socială din zonele de tip ghetou din oraşele româneşti. Mai îngrijorător, în România (ca şi în celelalte țări în tranziție postcomunistă şi asemănător țărilor occidentale) au apărut şi forme extreme de excluziune socială, care nu se rezolvă „de la sine" odată cu creşterea economică şi integrarea în structurile europene. Este vorba despre *sărăcia extremă concentrată în zone sărace,* şi anume zonele de tip ghetou, zonele de tip centru istoric, zonele industriale dezafectate şi comunitățile din preajma gropilor de gunoi. Existența zonelor sărace indică un fenomen de segregare spațială a săracilor celor mai săraci în România, asemănător ghetoului american sau european, mai ales la nivelul spațiului urban. Ceea ce particularizează România este faptul că zonele sărace nu conțin nici componenta rasială americană, şi nici pe cea europeană, a imigranților „din afara națiunii", ci o componentă etnică. Zonele sărace din România sunt caracterizate de suprareprezentarea romilor. Să fie clar, nu orice zonă locuită de romi este o zonă săracă. Zonele sărace conțin populație mixtă etnic şi, chiar dacă romii sunt suprareprezentați prin comparație cu populația țării, ei reprezintă (în medie) sub o treime din populația rezidentă în cele mai multe astfel de zone. Oricum, indiferent de ponderea „reală" a romilor, aceste zone primesc din partea populației eticheta de *zone de romi* şi sunt definite drept *cele mai sărace*, în primul rând din cauza unor condiții mizere de locuire şi a unui mod de trai altfel decât al majorității.

Stănculescu şi Berevoescu (coord., 2004)[48] analizează pe larg sub-clasa socială (*underclass*), aflată în plin proces de dezvoltare. Această categorie de populație înregistrează fie deficit, fie lipsă de resurse pe toate tipurile de capital (economic, uman,

cultural, social, simbolic). Membrii sub-clasei în formare sunt copii şi tineri până în 29 de ani, în majoritate, persoane în jur de 30 de ani fără calificare sau cu o calificare industrială care nu mai are căutare pe piață şi persoane în jur de 40 de ani, care au fost prea tinere pentru programul de pensionare anticipată şi prea în vârstă pentru a mai intra pe piața muncii.

„Traiectoriile sociale" tipice, pentru cei de 30 de ani şi peste, pornesc din perioada comunistă cu o familie (de origine), o şcoală, o slujbă, căsătorie şi copii, cu mici probleme „ca în orice familie", obținerea unei locuințe, perioade mai bune sau mai rele, dar într-un interval de variație relativ restrâns, „ca toată lumea". În perioada de tranziție postcomunistă, apare un eveniment distructiv care a schimbat complet situația şi pare să atragă „tot felul de nenorociri, că un necaz nu vine niciodată singur". Pierderea locului de muncă stabil, şi implicit a venitului regulat, este menționat cel mai frecvent drept un astfel de eveniment declanşator de nenorociri, urmat de certuri între soți, neînțelegeri, alcoolism, transformarea locuinței într-o povară datorită cheltuielilor aferente ce nu mai pot fi acoperite, dizolvarea familiei. Spre deosebire, biografiile tinerilor sunt discursuri despre excluziune, calea spre „marginea societății" înlănțuind evenimente critice nerezolvate încă din copilărie.

Dincolo de istoriile de viață ale indivizilor, membri sub-clasei au sărăcit în perioada de tranziție. Sunt excluşi de pe piața formală a muncii, din cauza deficitului masiv de educație şi calificare, dar sunt şi exploatați pe piața informală a muncii, unde au slujbe nesigure, periculoase, prost plătite sau, la limită, caută fier şi alte materiale recuperabile pe la gropile de gunoi şi prin tomberoane. Sunt forțați să-şi câştige pâinea în sectorul informal pentru că prestațiile sociale şi sprijinul colectiv la care sunt eligibili, fie nu le este accesibil, fie nu acoperă nici strictul necesar. De altfel, acesta reprezintă un alt punct ce deosebeşte România de țările dezvoltate occidentale, îngrijorate de fenomenul dependenței față de stat (*welfare dependency*). Zonele sărace din România sunt spații care concentrează săraci dependenți de stat, dar dependența lor este dată de incidența foarte ridicată a unor prestații sociale de cuantum redus (alocații pentru copii, pensii de handicap, de urmaş sau de veteran) care asigură strict supraviețuirea şi nicidecum trai confortabil, fără muncă, din buzunarul contribuabilului.

Pentru că nu au şi nu îşi permit o locuință, se grupează, mai ales în oraşe, în zone mizere de adăposturi improvizate, în blocuri în paragină sau în foste structuri industriale dezafectate. Similar zonelor sărace din țările vestice, aceste comunități („zone sărace") sunt instituțional marginalizate, sunt spații evitate („focare de infecție" ignorate de specialiştii din sănătate, cu şcoli segregate unde numai săracii din zonele sărace îşi mai duc copiii), au prestigiu negativ, sunt nesigure, fiind dominate de mică infracționalitate, violență domestică, „cultura devianței" (la tineri) şi, corelat, sunt dominate de teamă şi ruşine.

Membrii sub-clasei adoptă modele culturale deviante, au un model demografic atipic, definit de fertilitate ridicată, model precoce al primei naşteri, uniuni consensuale. Prin urmare, sub-clasa şi „zonele sărace" sunt în creştere, [49] tot mai mulți copii fiind socializați în aceste comunități cu rețele sociale construite strict pe principiul proximității şi cu slabă conectare la fluxurile de informații şi schimbare. Aceşti copii şi părinții lor sunt dezavantajați cu privire la şansele de viață, fiind deconectați de la scara mobilității sociale.

Concluzie. Dată fiind rapiditatea schimbărilor, a proceselor de sărăcire sau îmbogățire de după 1990, tabloul structurii sociale pentru societatea românească este mai degrabă confuz. În toate societățile postcomuniste situația este asemănătoare, mai ales în țările cu recuperare lentă a economiei, cu un „capitalism de stat", venituri reduse ale populației şi inegalitate relativ mare (spre exemplu, Rusia şi Bulgaria). Există, totuşi, zone de claritate privind structura socială în formare. În întreaga Europă postcomunistă, vârful piramidei sociale a fost preluat de tehnocrația comunistă, care reprezintă nucleul clasei dominante, iar în România (sau Rusia) tinde să devină chiar „elită totală"[50] Criteriile meritocratice au din 1990 încoace o importanță în creştere, dar în mai mică măsură în România decât în țările lider ale regiunii – Cehia, Ungaria, Polonia. La polul opus, este în plin proces de formare o sub-clasă (*underclass*), care nu duce doar lipsă de capitaluri, ci ajunge să se concentreze în „zone sărace" - zone de adăposturi improvizate (eventual în/ lângă gropile de gunoi), *ghetto*-uri sau zone industriale dezafectate - „insule, nu doar de sărăcie, ci şi de mizerie şi dezagregare a valorilor umane fundamentale" (C. Zamfir,[51] 2004). Prin urmare, structura socială postcomunistă din România tinde să fie caracterizată de *polarizare socială*. Iar tendința de polarizare este tot mai puternică, din moment ce inegalitatea veniturilor băneşti[52] (deja mare în context european) este în creştere. Între cele două extreme, se plasează marea majoritate a populației mai mult sau mai puțin săracă, care face tot posibilul, în limita capitalurilor, imaginației şi contextului în permanentă schimbare, să reuşească sau măcar să se păstreze „pe traiectorie".

Structura socială percepută. Structura socială percepută diferă sensibil de structura socială descrisă de specialiştii în ştiințe sociale. În primul rând, atât cei mai bogați, cât şi cei mai săraci sunt sub-reprezentați în orice sondaj reprezentativ la nivelul populației. Prin urmare, tocmai vocile celor două segmente de populație aflate în zonele de claritate ale structurii sociale (vârful şi sub-baza piramidei sociale) nu se aud în analizele pe date de sondaj reprezentativ. În al doilea rând, evaluarea specialiştilor şi auto-evaluarea populației nu se suprapun decât parțial. Poziția unei persoane în cadrul structurii sociale este stabilită de către specialişti pe baza unor indicatori (de venit, consum, ocupație etc.), fără să țină seama de poziția pe care se autoidentifică individul. De aceea, în acest studiu, am ales să ne punem în poziția indivizilor. Structura socială percepută este construită pe baza claselor sociale autoidentificate de către populație.

Dacă ar fi să vorbim despre clase de sus, de mijloc, de jos, căreia dintre ele ați considera că îi aparțineți? (1) clasei de sus, (2) clasei de mijloc, (3) clasei de jos este întrebarea [53] folosită pentru identificarea structurii sociale percepute în sondajele BOP FSR din iunie 1997, iunie 1998, noiembrie 1998, mai 1999, mai 2003 şi octombrie 2007. ***Figura 4*** prezintă rezultatele.

- Structura socială percepută este înalt stabilă între 1997 şi 2007, de parcă nimic nu s-ar fi schimbat.
- Societatea românească în percepția populației seamănă cu societatea americană – o societate a clasei de mijloc. Piramida socială reconstituită pe baza autoidentificării clasei sociale are aproape 30% din populație poziționată la bază, 62-64% din

populație situată la mijloc şi o minoritate sub 2% în vârf; 4-7% din populație nu răspund la întrebare.

- Percepțiile populației sunt contradictorii. Datele BOP-FSR 2003 arată că majoritatea populației consideră că situația din România este descrisă de (60%) „o mică elită la vârf, foarte puțini oameni la mijloc şi cea mai mare parte a oamenilor la bază" sau de (24%) „o societate ca o piramidă, cu o elită mică la vârf, mai mulți oameni la mijloc şi cei mai mulți la bază", dar când vine vorba despre autoidentificare, majoritatea (74%) se poziționează pe straturile sociale de mijloc (inclusiv mijloc-sus şi mijloc-jos). ***Figura 4*** arată grafic diferența dintre aceste tipuri de societate.

Figura 13 Indicatorii avuți în vedere în primul rând pentru autoidentificarea clasei sociale

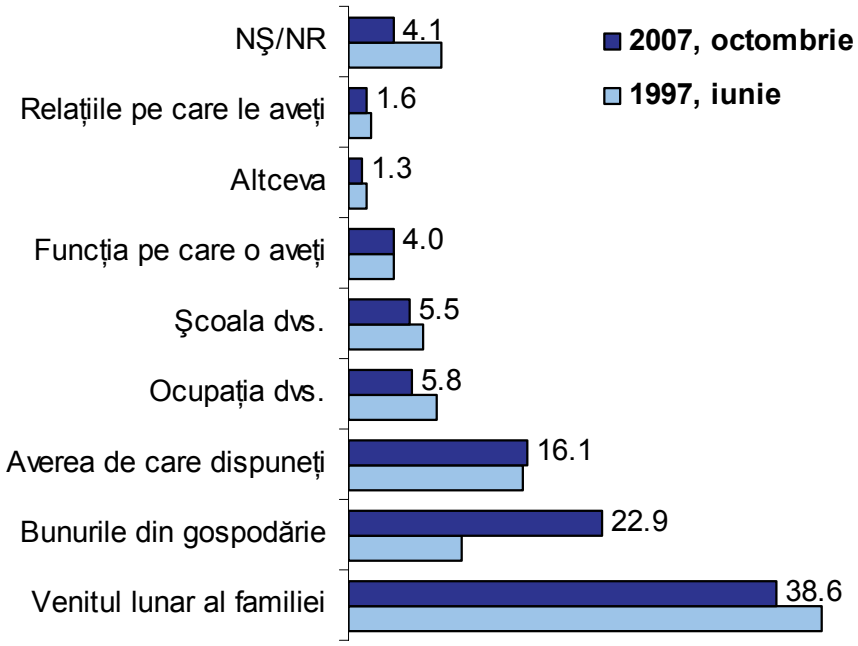

Autoidentificarea clasei sociale are în vedere o serie de indicatori. Dintre aceştia, *venitul, bunurile* şi *averea* sunt indicatorii la care fac referire (în primul rând) cea mai mare parte a populației, atât în 1997, cât şi în 2007.

Importanța bunurilor din gospodărie pentru autoidentificarea clasei sociale a crescut simțitor între 1997 şi 2007. Sursa: BOP-FSR. Datele din 2007 sunt ponderate.

Figura 14 Structura socială percepută – autoidentificarea clasei sociale, România 1997-2007

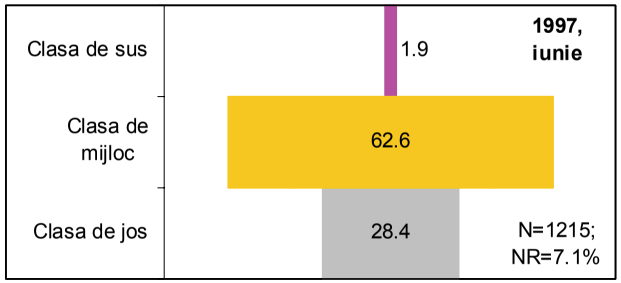

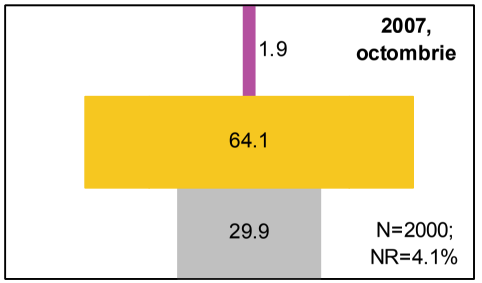

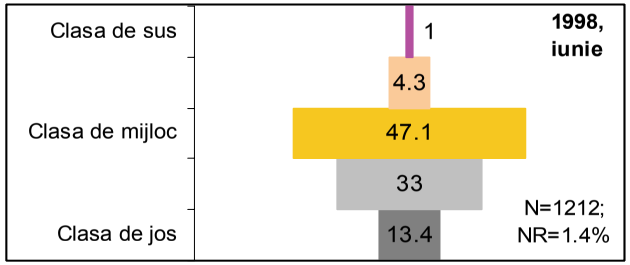

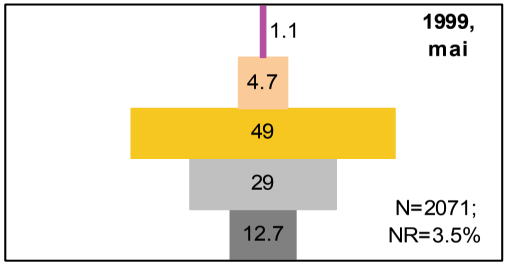

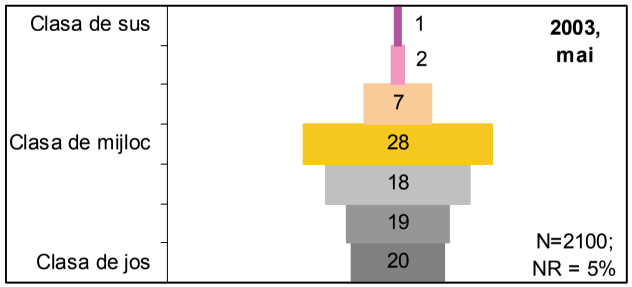

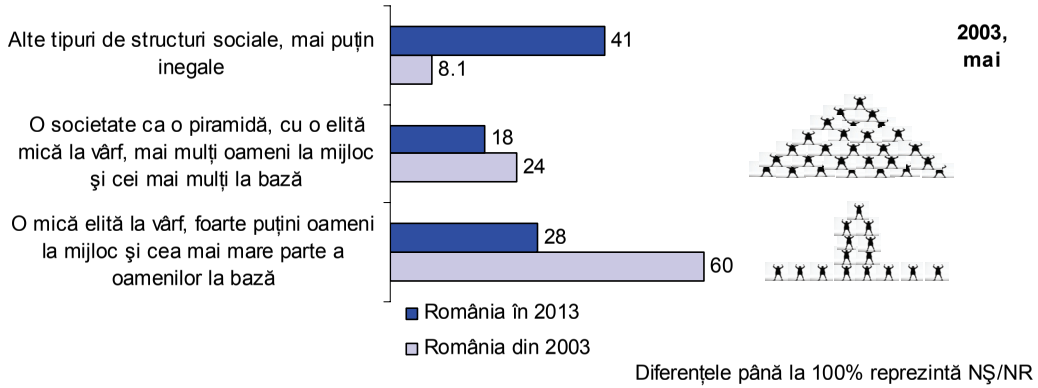

Sursa: BOP FSR iunie 1997, iunie 1998, mai 1999, mai 2003 şi octombrie 2007. Vezi şi nota de subsol 10. Datele din 2007 sunt ponderate.

Profilul claselor sociale autoidentificate, în 1997 şi 2007. Majoritatea populația din România declară că pentru autoidentificarea clasei sociale utilizează în primul rând veniturile, bunurile şi averea, adică ceea ce specialiştii numesc capitalul economic al gospodăriei (***Figura 3***).

Tabel 1. Capitalul economic al claselor sociale autoidentificate, 2007

Componentele capitalului economic	Clasa de jos	Clasa de mijloc	Clasa de sus	Total populație
Venit bănesc mediu per capita, sept. 2007 (RON)	**271**	**466**	**773**	**399**
Quintile de venit bănesc per capita (%)				
Cei mai săraci 20% din țară (cu cele mai mici venituri)	54.6	**39.5**	*	**100**
21-40%	37.8	**56.5**		**100**
41-60%	**34.9**	**59.0**	*	**100**
61-80%	**21.8**	75.9	*	**100**
Cei mai bogați 20% din țară (cu cele mai mari venituri)	**12.9**	83.1	*	**100**
Sursa principală de venit în oct. 2006-sept. 2007 (%)				
Venit din capital, proprietăți, afaceri	*	**3.5**	13.5	**3.1**
Venit din salarii	**37.7**	65.4	**56.8**	**56.2**
Venit din sectorul informal	11.7	**5.9**	*	**7.9**
Pensii	44.0	**22.9**	**27.0**	**29.7**
Transferuri sociale alte decât pensii	5.4	**2.2**		**3.1**
Total	**100**	**100**	**100**	**100**
Aprecierea subiectivă a venitului (%)				
Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	59.9	**19.1**	**16.7**	**32.0**
Ne ajung numai pentru strictul necesar	**31.8**	39.7	**13.9**	**36.9**
Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărare	**7.4**	29.4	**33.3**	**22.5**
Reuşim să cumpăram şi unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri	*	10.7	22.2	**7.6**
Reuşim să avem tot ce ne trebuie, fără sa ne		**1.0**	13.9	**1.0**

restrângem				
Total	**100**	**100**	**100**	**100**
Bunuri în gospodărie (% gospodăriilor care au ...)				
Autoturism	**18.0**	44.6	59.5	**36.6**
Telefon fix	**27.2**	52.9	67.6	**44.9**
Telefon mobil	**44.7**	80.3	89.2	**69.2**
Cablu / antenă parabolică	**66.4**	91.2	**89.2**	**82.6**
Computer (PC)	**16.4**	47.1	59.5	**37.4**
Acces la Internet	**8.7**	33.6	45.9	**25.9**
Proprietăți/ „avere" (% gospodăriilor care au ...)				
Nu au pământ	**56.7**	65.4	**54.3**	**62.1**
Pământ cel mult 2 ha	31.6	**22.7**	**14.3**	**25.7**
Pământ peste 2 ha	**11.7**	**12.0**	31.4	**12.2**
Case/ apartamente în afara celei/ celui în care locuiesc	**9.0**	14.4	32.4	**12.9**
Atelier, fabrică, unități comerciale	*	**2.5**	10.8	**2.1**
Cont la bancă	**5.2**	22.4	40.5	**17.3**
Ponderea clasei sociale în total populație (%)	29.9	64.1	1.9	100
Număr de cazuri	599	1283	37	2000

Sursa: BOP FSR 2007; date ponderate.

** Mai puțin de 5 cazuri. Non-răspuns 4,1%. Grupul celor care nu răspund diferă de restul populației cu privire la venit bănesc per capita foarte scăzut, în medie chiar mai mic decât al celor din clasa de jos, şi predominanța veniturilor informale ca sursă principală de venit a gospodăriei.*

***Note**: Venitul bănesc (fără autoconsum) mediu per capita din luna septembrie 2007 diferă semnificativ de la o clasă la alta, conform unei analize unidimensionale de varianță (p=.000). Celulele marcate indică valori semnificativ mai mari (test de asociere Chi-pătrat semnificativ şi valori reziduale ajustate egale sau mai mari decât 2, p≤0.05).*

Tabelul 1 demonstrează că există asociere semnificativă între capitalul economic şi clasa socială autoidentificată. Această relație se verifică şi pentru datele din BOP-FSR 1997.

Persoanele care se autopoziționează în clasa de jos (29.9% din populație) tind să provină din gospodăriile cu veniturile cele mai mici din țară, care „nu ajung nici pentru strictul necesar", formate în principal din pensii (de agricultor) şi din alte transferuri sociale (ajutor de şomaj, alocație pentru copil, ajutor social etc.) sau din venituri câştigate în sectorul informal. Atât bunurile, cât şi „averea" de care dispun sunt semnificativ mai puține decât la nivelul întregii populații. Doar 18% (față de 37% din populația totală) au automobil, doar 27% au telefon fix, doar 16% au computer. Mai mult de jumătate au în proprietate pământ, dar majoritatea au suprafețe mici şi fragmentate. Doar o minoritate au o a doua locuință, un atelier sau unitate comercială, şi doar 5% au cont în bancă.

Situația economică a gospodăriilor care se autoplasează în clasa de mijloc (64.1%) este semnificativ mai bună decât a clasei de jos. Pentru că în clasa de mijloc se grupează

majoritatea populației, imaginea este mai eterogenă. Clasa se mijloc este formată în fapt din substraturi, care conform propriilor lor evaluări trăiesc din venituri care „ajung doar pentru strictul necesar": ***substratul mijloc-jos***, „ajung pentru un trai decent, dar fără a putea cumpăra bunuri mai scumpe", ***substratul de mijloc-mijloc*** sau venituri suficiente pentru un trai decent „dar putem cumpăra bunuri mai scumpe doar cu restrângeri", ***substratul mijloc-sus***. Oricum, veniturile lor băneşti sunt medii sau bune la nivel național, fiind formate în principal din salarii. Aproape toți au telefon mobil şi cablu TV (antenă parabolică), o jumătate au computer şi o treime au acces la Internet. Sunt deci bine echipați pentru noua economie, economia cunoaşterii. Aproape jumătate au automobil, care le asigură mobilitatea spațială. Majoritatea nu au în proprietate pământ agricol, dar 14% au o a doua locuință (casă la țară, casă la munte etc.) şi 22% au cont în bancă. Deci, au şi stabilitate economică mai mare decât a clasei de jos.

Clasa de sus (2% din populație) este selectată de persoane din gospodării cu venituri dintre cele mai ridicate la nivel național; în medie 8 milioane lunar pe persoană, dar cu mari discrepanțe, între 5 şi 25 milioane. Veniturile lor sunt suficiente pentru un trai decent sau confortabil şi provin din salarii, dar şi din capital, proprietăți sau afaceri. Bunurile din gospodărie şi proprietățile sunt mult mai frecvente decât în celelalte clase sociale. Aproape jumătate dintre ei au în proprietate teren agricol, iar în jur de o treime dețin suprafețe mult peste media la nivel național. O treime au o a doua/treia/patra locuință, 11% au ateliere, unități comerciale sau productive şi 40% au cont în bancă.

Portretul robot al reprezentanților tipici pentru clasele sociale autoidentificate. Deşi există asociere între capitalul economic şi clasa socială autoidentificată, structura socială percepută nu corespunde întrutotul uneia construite de un sociolog sau de un economist pornind de la venituri, consum sau chiar capital economic. Şi asta pentru că aprecierile subiective ale indivizilor nu urmează nişte metodologii explicite şi replicabile, ca în cazul metodelor ştiințifice. De regulă evaluările subiective ale unei realități pornesc de la date obiective (spre exemplu, veniturile), trecute însă prin filtre de interpretare date de ciclul de viață, nevoi specifice, cadre sociale şi culturale particulare, frustrări, valori, planuri şi aşteptări pentru viitor. De exemplu, doi oameni, unul dintr-un sat sărac şi izolat din Moldova şi altul din Bucureşti pot evalua contrastant situația familiei cu un venit de 3 milioane de lei lunar. În timp ce primul ar spune „ce mai de bani", „ne-am putea lua o vacă". Al doilea ar spune că nu-i ajung nici pentru strictul necesar, nu acoperă nici plata întreținerii pe perioada de iarnă. De aceea trebuie să avem în vedere caracteristicile individuale ale celor care fac autoidentificarea clasei sociale, precum şi caracteristicile gospodăriei şi ale comunității cărora le aparțin aceştia. Dar în această secțiune ne concentrăm atenția pe caracteristicile individuale.

Portretul robot va avea la bază următoarele variabile la nivel de individ: sex, vârsta, ultima şcoală absolvită, statut ocupațional principal, stare civilă, etnie, religie, capitalul cultural, consumul mediatic, fericire.

- ***Capitalul cultural***: după obținerea ultimei diplome a urmat un curs de calificare/recalificare la locul de muncă sau în afara acestuia (35% din eşantion); ştie să utilizeze computerul (37%); ştie cel puțin o limbă străină suficient de bine

pentru a urma o conversație (41%); a călătorit în străinătate după 1989, indiferent dacă declară că a lucrat sau nu (27%). O variabilă globală, construită sumativ, distinge între persoanele cu capital cultural ridicat (23%), cele cu capital cultural mediu (42%) sau scăzut (35%).

- ***Consumul mediatic***: frecvența cu care se informează din emisiuni TV, de la radio, din ziare, reviste sau de pe Internet. O variabilă globală, construită sumativ, face diferența între persoanele care se informează relativ rar (cel mai adesea doar de la TV) şi persoanele care combină informarea zilnică de la TV cu încă o sursă de informare, precum şi persoanele informate care zilnic confruntă informațiile din trei surse de informare, în medie.
- ***Fericire***: satisfacție în general cu viața, cu sănătatea, cu banii pe care îi are şi optimism privind modul în care va trăi peste un an. O variabilă, construită ca scor factorial,[54] face diferența între persoanele nesatisfăcute şi pesimiste şi cele satisfăcute şi optimiste. În plus, este folosită întrebarea directă: *Luând în considerare toate aspectele vieții dvs. ați spune că sunteți (1) foarte nefericit, (2) nu prea fericit, (3) destul de fericit, (4) foarte fericit?*

Figura 15. Clasele sociale auto-identificate şi capitalurile individuale, 2007

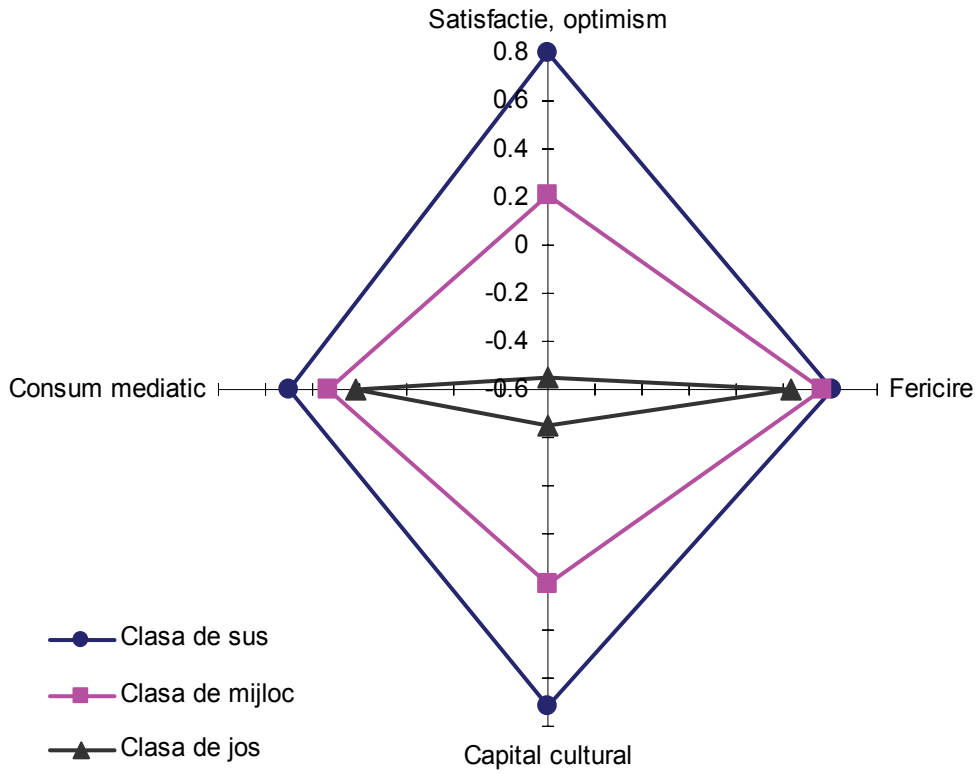

Autoidentificarea clasei sociale nu depinde de gen şi nici de religie. În schimb, toate celelalte caracteristici sunt semnificativ asociate cu modul în care se poziționează individul.

Reprezentantul tipic al clasei de jos [55] are, (1) în medie, 51 ani, (2) maxim 8 clase, (3) este muncitor necalificat (predominant în sectorul informal), casnică, şomer sau pensionar

CAP, (4) trăieşte în concubinaj sau este separat(ă), divorțat(ă), văduv(ă), (5) este român sau rom, (6) are un capital cultural extrem de scăzut (doar 27% ştiu o limbă străină, în principal sunt romi sau de alte naționalități care ştiu limba română; doar 26% au urmat vreun curs de (re)calificare; doar 15% ştiu să folosească computerul; doar 16% au călătorit în străinătate), (7) se informează rar (şi atunci de la TV), (8) este nesatisfăcut(ă) cu viața în general, cu sănătatea, cu banii pe care îi au, pesimist, în concluzie, „nu prea fericit".

Portretul robot al reprezentatului tipic al clasei de mijloc este conturat de următoarele tuşe (semnificativ diferite de restul populației): (1) 43 ani, în medie, adică are o probabilitate semnificativ mai mare de a fi tânăr(ă), (2) a absolvit liceul sau un nivel superior de educație, (3) elev/student sau funcționar, tehnician, lucrător în servicii, mic întreprinzător, muncitor calificat sau pensionar (la limită de vârstă), (4) căsătorit(ă) cu acte, (5) este român, (6) are capital cultural mediu-ridicat (47% ştiu o limbă străină; 42% au urmat cel puțin un curs de (re)calificare; 47% ştiu să folosească computerul; 32% au călătorit/muncit în străinătate), (7) combină informarea zilnică de la TV cu încă o sursă de informare, (8) este mai degrabă satisfăcut(ă) şi optimist(ă), pe scurt, „destul de fericit".

Portretul reprezentantului tipic al clasei de sus: (1) 35-50 ani (46 în medie), (2) facultate sau studii postuniversitare, (3) patron, conducător de unități, manager, primar, consilier local, magistrat, specialist (profesor, medic, economist, avocat), (4) are capital cultural foarte ridicat (54% ştiu o limbă străină; 58% au urmat cel puțin un curs de (re)calificare; 62% ştiu să folosească computerul; 46% au călătorit/muncit în străinătate, (5) zilnic confruntă informațiile din trei surse de informare, în medie, (6) este satisfăcut(ă), optimist(ă), „fericit".

Tabel 2 Clasele sociale autoidentificate şi categoriile ocupaționale, 2007

	Clasa de jos	Clasa de mijloc	Clas de sus	Total populație
Activitate economică				
Patroni, conducători de unități şi ocupații intelectuale	**2.1**	85.3	9.8	**100**
Tehnicieni sau maiştri, funcționari, lucrători în servicii, mici întreprinzători	**13.5**	82.9	**1.9**	**100**
Meşteşugari şi muncitori calificați	**21.3**	74.9	**0.6**	**100**
Agricultori cu calificare sau în gospodăria proprie	42.2	**53.8**	**1.2**	**100**
Muncitori necalificați si zilieri	54.2	**40.1**	**0.7**	**100**
Şomeri (înregistrați sau neînregistrați la AJOFM)	53.7	**38.8**	**1.5**	**100**
Inactivi economic				
Elevi/studenți	**4.7**	90.6		**100**
Casnice	42.0	**52.2**	**1.9**	**100**
Pensionari (la limită de vârstă, pe caz de boală, CAP, urmaş etc.)	39.9	**53.2**	**1.7**	**100**
Altă situație	**23.2**	**65.2**		**100**
Ponderea clasei sociale în total populație (%)	29.9	64.1	1.9	100
Număr de cazuri	599	1283	37	2000

Sursa: BOP-FSR 2007; date ponderate. Diferențele până la 100% pe linie reprezintă NŞ/NR. Celulele marcate indică valori semnificativ mai mari (test de asociere Chi-pătrat semnificativ şi valori reziduale ajustate egale sau mai mari decât 2, p≤0.05).

Strategiile de viață ale gospodăriilor. În toate cele trei clase sociale autoidentificate se găsesc gospodării de toate dimensiunile atât cu, cât şi fără copii. Există însă diferențe semnificative în ceea ce priveşte strategiile de viață specifice acestora.

În clasa de jos, gospodăriile se bazează în principal pe strategii de supraviețuire de tip tradițional-defensiv, îşi produc propriile alimente (zarzavaturi, legume, fructe, ouă etc.) şi mai dezvoltă mici activități informale adiționale. Aşa cum am arătat, o mare parte au în proprietate teren agricol, dar în suprafețe mici şi fragmentate. De aceea, doar 4% din eşantion obțin venituri ocazionale sau regulate din vânzarea de produse agricole. În schimb, în 40% cel puțin un membru din gospodărie se ocupă cu munca agricolă, creşterea animalelor sau silvicultură „numai pentru consumul familiei", iar, în cele mai multe cazuri, produsele obținute „sunt esențiale pentru gospodărie, fără ele nu s-ar descurca". Cu toate acestea, în octombrie 2007, doar 1% din gospodăriile din clasa de jos active în agricultură îşi asiguraseră producția agricolă pentru cazurile de calamități naturale. De altfel, doar 3% au încheiat o asigurare de viață şi doar 5% şi-au asigurat locuința. Prin urmare, vulnerabilitatea gospodăriilor din clasa de jos este extrem de ridicată.

Gospodăriile din clasa de mijloc adoptă predominant strategii de adaptare pozitivă. Spre deosebire de strategiile tradițional-defensive (specifice clasei de jos), strategiile de adaptare pozitivă sunt centrate pe diversificare care duce la reducerea în timp a

vulnerabilității gospodăriei, deci la premise solide de creştere. Aşa cum am văzut deja, cei mai mulți se bazează pe salarii şi/sau pe pensii de limită de vârstă. Dar, salariile şi pensiile sunt completate cu venituri din activități pe cont propriu autorizate oficial (în 8% există cineva care are în proprietate sau este asociat la o firmă), cu remitențe din străinătate (41% au sau au avut cel puțin un membru la muncă în străinătate) şi cu ajutor cu produse alimentare din partea rețelelor de rudenie de la țară. În 31% din gospodăriile din clasa de mijloc cel puțin un membru se ocupă cu munca agricolă, creşterea animalelor sau silvicultură „numai pentru consumul familiei"; în plus, 5% „vând din când în când". Însă produsele pe care le obțin în gospodărie sau le primesc de la rude şi prieteni sunt „puțin importante, s-ar descurca şi fără ele".

În clasa de sus, strategiile de adaptare pozitivă sunt combinate cu strategii de acumulare. Pe lângă salarii şi pensii, gospodăriile din clasa de sus obțin profit din afacere (24%), venituri din capital şi proprietăți, bani din străinătate (51% au sau au avut cel puțin un membru la muncă în străinătate). Peste o treime practică agricultura, dar 13% o fac ca pe o afacere, pentru a vinde produsele.

În timp ce strategiile de acumulare şi cele de adaptare pozitivă sunt concentrate pe comportamente de gestionare a surplusului financiar, strategiile tradițional-defensive țintesc în principal gestionarea lipsei de bani. Dacă la nivelul clasei de jos doar 7% din indivizi beneficiază de o formă de asigurare (de viață, a locuinței, a producției agricole), în clasa de mijloc procentul creşte la 20%, respectiv la 41% în clasa de sus.

Norma culturală în România include două comportamente dominante. Indiferent de clasa socială (autoidentificată) şi indiferent de capitalul economic al gospodăriei, „dacă ar câştiga o sumă mare de bani, să zicem 10 milioane de euro", majoritatea gospodăriilor „ar cumpăra o casă, maşină, alte bunuri în gospodărie" şi „ar da copiilor/părinților". Totuşi, este specific gospodăriilor din clasa de jos ca la o sumă de 10 milioane de euro să se gândească la „aş cumpăra alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte". În clasa de sus şi cea de mijloc, răspunsurile se referă la deschiderea unei afaceri şi cumpărarea de acțiuni.

Localizarea spațială a claselor sociale autoidentificate. Clasa de mijloc este semnificativ mai numeroasă în mediul urban, cu precădere în oraşele mari (peste 200 mii locuitori), în timp ce clasa de jos este semnificativ mai bine reprezentată în mediul rural.

Persoanele care se autoidentifică în clasa de jos, sunt predominant localizate în zonele sărace şi în zonele rău famate, în special în cele de la marginea localităților.

Figura 16. Clasele sociale auto-identificate pe medii rezidențiale

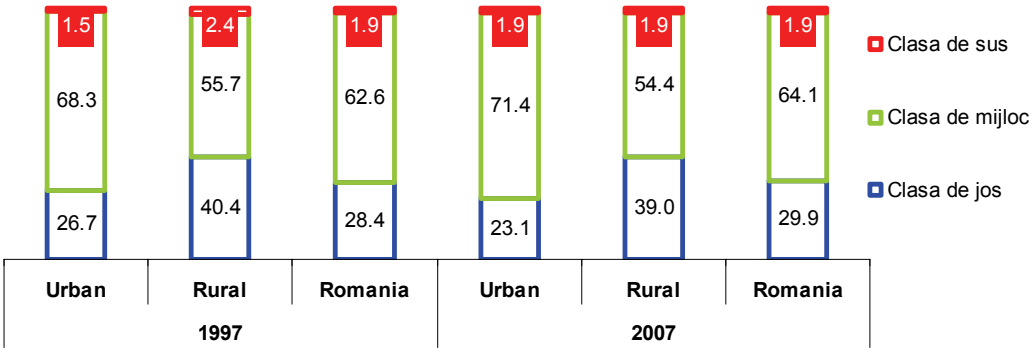

Sursa: BOP FSR 2007; date ponderate. Diferențele până la 100% reprezintă NŞ/NR.

Atitudini, aşteptări, temeri. În timp ce analiza capitalurilor pune în opoziție clasa de sus cu clasa de jos, atitudinile şi valorile pun în opoziție mai accentuată clasa de mijloc şi clasa de jos.

- *Comunismul ...?*

În ponderi semnificativ mai mari persoanele din clasa de jos susțin – „comunismul este o idee bună", care a fost bine (18%) sau rău (44%) aplicată. Spre deosebire, răspunsul specific indivizilor din clasa de mijloc este „comunismul nu este o idee bună". De ce? Pentru că, în percepția lor, înainte de 1989 ...

	Clasa de jos	Clasa de mijloc	Clasa de sus
• **Nivelul de trai era ...**	**Mai bun**	**La fel**	**La fel**
• **Libertatea oamenilor era ...**	**La fel**	**Mai rău**	**Mai rău**
• **Conducătorii țării erau ...**	**La fel**	**La fel**	**La fel**

Cu alte cuvinte, cei care se autoplasează în clasa de jos se şi autodefinesc drept perdanți ai tranziției postcomuniste. Nu au avut nimic de câştigat, nici măcar libertate, ci au pierdut siguranța zilei de mâine. Pentru ei comunismul a rămas „o idee bună".

- *Democrație şi economie de piață*

Cât de mulțumit(ă) sunteți de democrația din România? „Nemulțumit(ă)" sau „Nu ştiu" răspund persoanele din clasa de jos. „Mulțumit(ă)" declară ceilalți. *Dar de economia de piață din România?* „Nemulțumit(ă)" sau „Nu ştiu" răspund persoanele din clasa de jos. „Mulțumit(ă)" declară ceilalți. Comparativ cu anul 2004, economia merge „mai rău" susțin cei din clasa de jos. Iar peste doi ani se aşteaptă ca lucrurile să meargă şi „mai rău". În opoziție, persoanele din clasa de mijloc consideră că economia merge în 2007 „mai bine" decât în 2004 şi va merge „mai bine" sau „aproximativ la fel" şi în 2009. Deci, baza structurii sociale nu este asociată doar cu o definire negativă a situației actuale, ci şi cu aşteptări sumbre de la viitor. Faptul că am devenit cetățeni europeni nu a adus nici un fel de corecție stării de fapt care deja îi defavoriza, aşa că nu le-a adus speranță.

- *Probleme personale şi temeri*

În prezent, viețile celor din clasa de jos par marcate de doar trei teme majore. Pentru că sunt mai în vârstă, consideră sănătatea drept cea mai importantă problemă personală şi se tem boală. Şi pentru că sunt săraci, numesc veniturile insuficiente drept a doua problemă ca importanță şi se tem de evoluția prețurilor. A treia ca importanță (dar cu frecvență considerabil mai mică) este tema singurătății, pentru persoanele văduve, divorțate sau separate, respectiv tema viitorului copiilor, pentru cei cu copii.

Pentru persoanele care se autoidentifică în clasa de sus problemele personale cele mai importante se referă la copii şi înțelegerea în familie. În schimb, lucrurile de care se tem cel mai mult au în vedere evenimente catastrofice care ar pune în pericol ordinea lucrurilor, şi anume „un război în zonă", „criminalitate, infracțiuni".

Anexă

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.456(a)	.208	.204	.443

a Predictors: (Constant), venit bănesc lunar per capita (RON), consum mediatic, indice de satisfacție şi optimism, capital cultural, număr clase absolvite, urban (variabilă dihotomică), Variabilele sunt descrise în text.

Coefficients(a)

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
(Constant)	2.733	.045		60.268	.000		
Venit bănesc per capita	-6.426E-05	.000	-.059	-2.073	.038	.819	1.222
Consum mediatic.	-.061	.014	-.117	-4.221	.000	.856	1.168
Satisfacție şi optimism	-.112	.014	-.223	-7.805	.000	.810	1.235
Capital cultural	-.022	.012	-.055	-1.791	.074	.687	1.456
Nr. clase absolvite	-.026	.005	-.183	-5.540	.000	.601	1.665
Urban	-.015	.028	-.015	-.546	.585	.831	1.204

a Dependent Variable: st1 Dacă ar fi să vorbim despre clase de sus, de mijloc, de jos, căreia dintre ele ați considera că îi aparțineți? (1) clasa de sus, (2) clasa de mijloc, (3) clasa de sus.

Sursa: BOP-FSR 2007; date ponderate.

Democratizare, valori şi educaţie şcolară

Gabriel Bădescu

În 1990, Silviu Brucan i-a uimit pe majoritatea românilor spunându-le ca vor avea nevoie de 20 de ani să înveţe ce este democraţia[56]. Apoi, începutul tranziţiei post-comuniste a arătat, din nou spre suprinderea celor mai mulţi, cum ritmul şi calitatea schimbărilor sunt foarte diferite între societăţile estice, precum şi în interiorul lor. Au fost şi sunt invocate frecvent în explicaţiile privind aceste diferenţe prezenţa sau absenţa unor însuşiri de tip cultural, numite generic în limbajul comun (şi nu numai) de *mentalitate*. Auzim adesea că românii se comportă diferit faţă de saşi, ardelenii faţă de moldoveni, migranţii români faţă de cei care au rămas acasă, oamenii din satele inundate din sudul ţării faţă de cei din satele inundate din secuime, orăşenii care s-au născut la oraş faţă de cei care s-au născut la ţară şi s-au mutat ulterior la oraş, dar şi europenii din sud faţă de cei din nord, europenii faţă de cei din Statele Unite, etc. datorită mentalităţii diferite. Care este gradul de întemeiere a acestor afirmaţii?

Drumul dificil al României înspre momentul aderării în Uniunea Europeană a fost pentru mulţi argumente în favoarea ideii că procesul de învăţare a democraţiei anticipat de Silviu Brucan este doar la început. Poate fi privit momentul 1 ianuarie 2007 drept finalul unui etape de recuperare a unor deficite nu doar de tip instituţional, ci şi cultural? La ce schimbări ne putem aştepta după aderare din acest punct de vedere? Care sunt mecanismele cu un potenţial ridicat de a influenţa aspectele culturale care contează pentru democratizare?

Există un acord tot mai larg în ştiinţele sociale asupra faptului că există într-adevăr anumiţi factori culturali cu un rol important atât asupra calităţii democraţiei, cât şi asupra dezvoltării economice. Mai multe studii recente au identificat valori şi reguli de comportament care sunt mai răspândite în societăţile dezvoltate decât în restul lumii şi sunt una dintre cauzele importante ale unui nivel şi ritm ridicat al dezvoltării în prezent. Între acestea, *încrederea în alţi oameni*, *capacitatea de a fi tolerant* cu cei care aparţin unor grupuri etnice, religioase diferite, a altor grupuri minoritare sau unor grupuri dezavantajate economic, disponibilitatea de *implicare în activităţi voluntare*, sunt dintre calităţile cel mai des invocate pentru a explica de ce anumite comunităţi sau societăţi întregi sunt mai dezvoltate decât altele similare lor din punctul de vedere al resurselor fizice şi al regulilor formale (legi, instituţii).

Un proverb invocat de către cei care lucrează în domeniul dezvoltării comunitare afirmă că ”dacă dai un peşte unui om flămând o să îl saturi pentru o zi, în timp ce dacă îl înveţi să pescuiască, va fi sătul toată viaţa”. De curând, proverbul a fost completat în felul următor: ”învaţă-l în plus să formeze o asociaţie de pescuit şi se va descurca şi mai bine din pescuit”. În formă completă, proverbul pune în evidenţă diferenţa dintre mai multe tipuri de resurse: capitalul fizic sau financiar, capitalul uman—adică ansamblu de cunoştinţe, abilităţi şi valori folosite în producerea de bunuri -, şi capitalul social. Acest din urmă termen se referă la acele "aspecte ale organizării sociale, cum sunt reţelele, normele şi încrederea, care facilitează coordonarea şi cooperarea pentru obţinerea unor beneficii

mutuale" (Putnam 1993, p. 36). Cu alte cuvinte, conform acestei perspective, o societate în care oamenii ştiu să îşi identifice problemele comune şi reuşesc să colaboreze pentru rezolvarea lor tinde să aibă mai mult succes decât societăți similare din punctul de vedere al resurselor fizice sau de cunoştințe. Într-adevăr, mai multe studii recente susțin faptul că atât dezvoltarea economică, cât şi dezvoltarea democratică au un determinant principal comun, şi anume nivelul de capital social. În plus, aceste studii identifică două componente importante ale capitalului social.

Încrederea în ceilalți oameni (*încredere socială*, sau *încredere generalizată*) "defineşte o relație între actori sau grupuri în care una dintre părți adoptă o poziție, care exprimă fie verbal, fie comportamental, convingerea conform căreia cealaltă parte va întreprinde acea acțiune care este preferabilă unor acțiuni alternative." (Braitwaite 1998, p.47), şi este considerată drept unul dintre factorii care explică cel mai bine de ce anumite grupuri de oameni au succes în identificarea problemelor comune şi a modului în care acestea pot fi rezolvate în timp ce altele nu au (ex. Arrow 1972).

O altă componentă a capitalului sociale este cea a **relațiilor sociale**. Considerate cel mai adesea drept o resursă la nivel individual, unele studii identifică efecte negative la nivel colectiv ale prezenței anumitor tipuri de relații, în special în cazul țărilor foste comuniste. Pe scurt, motivul invocat este acela că un număr ridicat de *prieteni utili*, adică de cunoştințe care te ajută să te descurci în situații diverse (la medic, la tribunal, la primărie, etc.) era o condiție necesară pentru supraviețuire în timpul regimului comunist datorită eşecului instituțiilor statului de a oferi chiar şi unele dintre cele mai elementare servicii. Relațiile de acest tip nu au dispărut după 1989 şi, chiar dacă acum sunt într-o formă modificată, ele au potențialul de a influența transformarea ori funcționarea instituțiilor din prezent.

Încrederea socială în România. În mare parte, atenția deosebită de care se bucură noțiunea de încredere socială se datorează unor argumente privind efectele sale pozitive asupra gradului de democrație şi stabilității unui regim democratic. Mecanismele prin care încrederea poate avea astfel de efecte sunt complexe şi includ mai multe componente. Astfel, în mai multe studii realizate recent, un nivel ridicat de încredere este asociată unei implicări active a cetățenilor în activități asociative care, direct sau indirect, tind să ducă la o administrare mai eficientă şi mai democratică, atât la nivel local cât şi la nivelul societății. În plus, oamenii care au un nivel mai ridicat de încredere tind să respecte în mai mare măsură legile, sunt mai puțin înclinați să nu îşi plătească impozitele şi sunt mai dispuşi să doneze bani sau timp unor organizații neguvernamentale. Nu în ultimul rând, societățile cu un nivel ridicat de încredere generalizată tind să fie caracterizate şi de un grad ridicat al liberalizării şi a ritmului de creştere economică.

Ce spun datele ultimului BOP în privința legăturilor dintre încredere, pe de o parte, şi atitudini şi comportamente asociate unei calități ridicate a democrației, pe de alta?

Respondenții care au un nivel înalt al încrederii tind să declare că sunt mai hotărâți să voteze la alegerile pentru Parlamentul European (***Figura 1***). Cei 35% care au spus că vor vota în mod sigur[57] au scor mediu al încrederii de 3.3 (0 – minim, 10 – maxim), față de 2.3 în cazul celor care au spus că în mod sigur nu vor vota.

Figura 1. Relația dintre încrederea socială şi intenția de vot pentru Parlamentul European. BOP oct. 2007

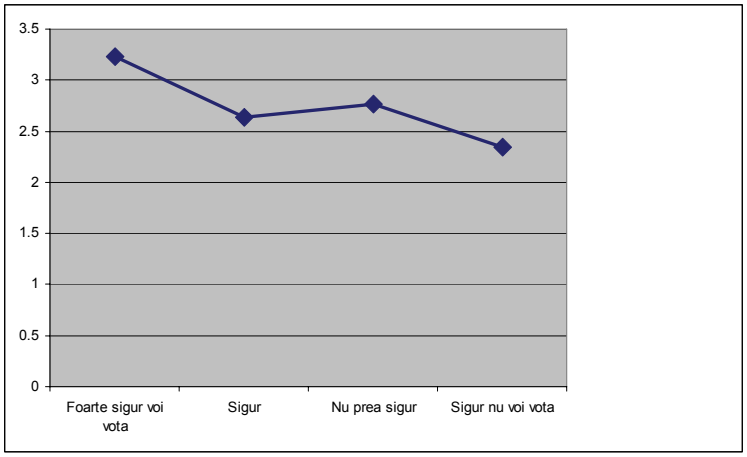

O diferență asemănătoare există şi între cei care participă des la activități voluntare şi cei care participă rar sau deloc (***Figura 2***)

Figura 2. Relația dintre încrederea socială şi frecvența implicării voluntare în asociații. BOP oct. 2007

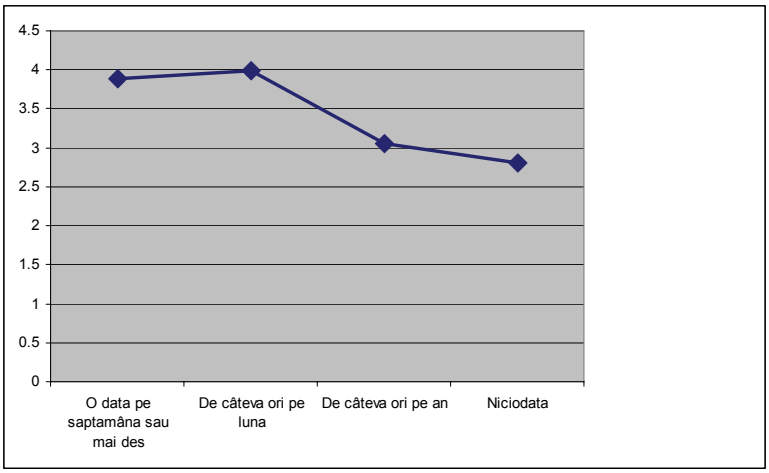

În fine, relațiile dintre încredere, pe de o parte, şi *informare politică*[58], *eficacitate politică*, adică sentimentul că este posibil să înțelegi şi să influențezi acțiunile celor aflați la guvernare, şi toleranță[59], pe de alta, sunt pozitive (valorile beta sunt 0.12, $p<0.001$, 0.10, $p<0.001$, şi respectiv 0.17, $p<0.001$).

Datele mai multor serii de sondaje comparate (ex. World Values Surveys) arată faptul că țările foste comuniste tind să aibă valori mai mici ale încrederii decât celelalte țări europene. În ambele categorii de țări a avut loc o scădere a proporțiilor celor *cu încredere* între 1990 şi 1999, iar valoarea medie a scăderii este aproximativ aceeaşi, de 6 puncte procentuale. Dintre țările foste comuniste, cele mai accentuate scăderi au avut loc în Polonia, România, Rusia, Slovacia - cu peste 30% -, mai puțin accentuate în Croația, Cehia, Lituania, Estonia, Letonia, Ungaria. Diferența de încredere care se observă între țările foste

comuniste şi celelalte țări apare drept o consecință a unei reguli generale enunțate de către Robert Putnam în 1993, şi reluate ulterior şi de alți autori: *democrația este favorabilă acumulării de capital social, în timp ce dictatura distruge capitalul social.* Cu cât nivelul de control asupra cetățenilor de către regim este mai intens, cu atât este dificil pentru aceştia să inițieze acțiuni colective, în orice domeniu şi cu orice scop. În plus față de descurajarea intenționată a asociativității şi cooperării, au fost în mare măsură specifice regimurilor comuniste situațiile de competiție în care rezultatul optim apare în absența cooperării.

Studiile comparative între țări indică un nivel scăzut al încrederii sociale[60] în cazul țărilor foste comuniste în general, şi al României în particular (***Tabelul 1***)

Tabelul 1. Un indice al încrederii sociale (0 – nivelul cel mai scăzut, 10 – nivelul cel mai ridicat). 2005-2006 World Values Surveys.

Polonia	4.6
Romania	3.5
Federația Rusă	3.9
Slovenia	3.5
Valoarea medie	**3.9**
Andora	6.4
Cipru	3.6
Finlanda	6.4
Franța	7.0
Germania	4.3
Italia	4.3
Olanda	4.5
Suedia	7.4
Marea Britanie	6.6
Valoarea medie	**5.6**
Statele Unite	6.5
Australia	6.3
Chile	3.8
Columbia	3.5
Republica Corea	4.0
Mexic	3.0
Valoarea medie	**4.5**

Seria de sondaje Barometrul de Opinie Publică constituie una dintre puținele surse de date din lume care permit studiul evoluției în timp a nivelul de încredere în ceilalți oameni[61], şi este singura sursă de acest fel în cazul României. În ***Figura 3*** sunt reprezentate proporțiile celor care au răspuns că "se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni" pe durata ultimilor opt ani. Datele arată clar faptul că, din perspectiva indicatorului folosit, nivelul de încredere nu a crescut pe durata luată în calcul.

Figura 3. Evoluția nivelului de încredere socială în România, între 1999 şi 2007. Sondajele Barometru de Opinie Publică.

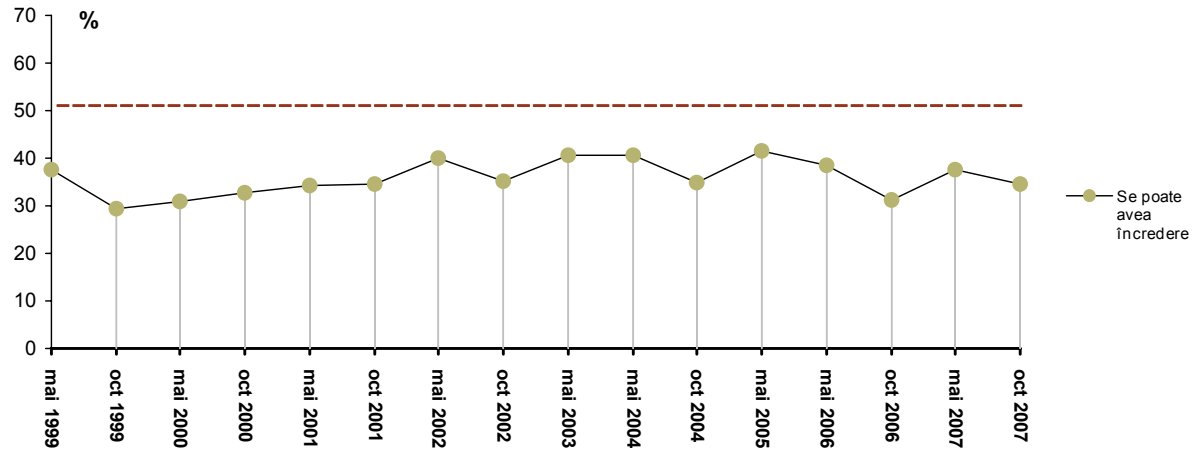

O imagine mai precisă asupra încrederii poate fi obținută în urma aplicării unei serii de întrebări vizând diferite categorii de oameni. Avem disponibile date la un moment de timp anterior intrării României în Uniunea Europeană, octombrie 2005, precum date colectate ulterior, în octombrie 2007. Rezultatele, descrise în ***Tabelul 2***, întăresc ideea conform căreia încrederea generalizată nu a crescut în ultimii perioadă.

Tabelul 2. Încrederea în câteva categorii de oameni în sondajele BOP octombrie 2005 şi BOP octombrie 2007.

Câtă încredere aveți în oamenii din următoarele categorii…	Oct. 2005		Oct. 2007	
	Foarte multă	Multă	Foarte multă	Multă
Familia dvs.	77	21	68	29
Rudele dvs.	27	53	30	52
Vecinii dvs.	8	41	10	43
Oamenii pe care îi cunoaşteți personal	6	51	7	45
Oamenii pe care îi întâlniți pentru prima dată	1	12	1	8
Oamenii de altă religie	2	28	2	19
Oamenii de altă naționalitate	3	27	3	19

Cât de probabil este ca schimbările aşteptate să apară în viitorul apropiat? Dacă ar fi prezent în acest moment un mecanism care să stimuleze creşterea nivelului de încredere, primele diferențe ar putea fi observate în cazul celor mai tineri, întrucât în cazul lor schimbarea de valori are loc mai rapid şi într-o măsură mai însemnată. Datele BOP, atât cele din trecut, cât şi cele ale ultimului sondaj, nu susțin ideea prezenței unei schimbări generaționale: diferențele de încredere între tineri şi cei mai în vârstă sunt cu totul neînsemnate.

Absența unor schimbări este surprinzătoare, dacă ținem cont de faptul că unul dintre predictorii cei mai importanți ai încrederii în studii realizate în societăți dintre cele mai diverse este nivelul de educație şcolară, precum şi de faptul că nivelul mediu de

şcolarizare[62] a crescut continuu în România, începând cu 1990. De ce ar fi educaţia şcolară o resursă pentru formarea de atitudini pro-democratice în general, şi pentru capital social în particular? Ideea conform căreia şcoala ar trebui să contribuie la dezvoltarea democratică a unei societăţi pare a fi general acceptată. Desigur, obiectivele cuprinse în documentele oficiale ce descriu funcţionarea unor sisteme educaţionale din ţări democratice ori în curs de democratizare cuprind aproape de fiecare dată referiri la învăţarea de valori democratice. În cazul României, Legea învăţământului afirmă existenţa unui ideal educaţional întemeiat pe valorile democraţiei (Articolul 3) şi include în lista de atribute de personalitate dezirabile şi „educarea în spiritul respectării drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, al demnităţii şi al tolerantei, al schimbului liber de opinii" şi „cultivarea sensibilităţii faţă de problematica umană, faţă de valorile moral-civice" (Articolul 4). În particular, educaţia şcolară îşi propune, şi după cum arată studiile internaţionale, reuşeşte cel mai adesea să contribuie la formarea de atitudini, abilităţi şi norme favorabile cooperării, inclusiv a încrederii generalizate.

În cazul României însă, situaţia aparent paradoxală a unei creşteri însemnate a nivelului educaţional fără schimbări în ceea ce priveşte nivelul de încredere poate fi, cel puţin în parte, explicat prin absenţa unei relaţii pozitive între cei doi factori[63]. Chiar şi atunci când relaţia este studiată în cazul persoanelor tinere, care au fost la şcoală după 1990, relaţia nu diferă semnificativ de zero. Care sunt motivele acestei diferenţe între efectele educaţiei de după 1990 în România şi alte ţări democratice sau în curs de democratizare? Este imposibil de dat un răspuns pornind de la datele sondajului BOP 2007, însă acest rezultat vine în completarea unei serii mai lungi de studii recente care identifică problemele cu care se confruntă în prezent şcoala românească. Se vorbeşte adesea despre dificultăţi ale şcolii de la noi şi, uneori, despre consecinţe ale acestora. Criticii spun că elevii nu sunt bine pregătiţi şi, în acelaşi timp, că sunt diferenţe mari în calitatea şi cantitatea de educaţie şcolară în funcţie de atributele socio-economice ale părinţilor. Faptul că mulţi dintre profesorii calificaţi pleacă din învăţământ[64], concursurile pentru ocuparea posturilor sunt deseori viciate de nereguli, sistemul de învăţământ este excesiv de centralizat, miniştrii educaţiei sunt fie inactivi, fie iniţiază schimbări care încurcă şi mai mult lucrurile, sunt doar câteva dintre cauzele invocate pentru problemele şcolii româneşti. Este posibil ca în acest context de criză, învăţarea de atitudini, deprinderi, şi cunoştinţe pro-democratice să fie afectate, cu atât mai mult cu cât eventualele deficite de acest tip sunt mai greu de surprins prin testele standardizate sau concursurile şcolare.

Relaţiile utile. Cercetările realizate în ţările din Estul Europei înainte de 1989 au pus în evidenţă un element comun acestor societăţi şi, în acelaşi timp, un element de diferenţiere faţă de democraţiile consolidate. Astfel, cetăţenii estici aveau şi întreţineau cu atenţie relaţii sociale cu persoane care le puteau fi de folos pentru rezolvarea unor probleme cu care se confruntau datorate proastei funcţionări a instituţiilor statului. Într-o economie a lipsurilor ("shortage economy") asigurarea traiului zilnic, accesul la servicii medicale, obţinerea unei locuinţe, a unei repartiţii la terminarea facultăţii etc. erau mult influenţate de calitatea şi cantitatea de "prieteni utili". Căderea comunismului nu a dus imediat la transformarea acestor relaţii. De fapt, conform mai multor autori (ex. Richard

Rose, William Mishler), reţele de acest fel au fost extrem de necesare pentru supravieţuire în primii ani după începerea transformărilor postcomuniste, permiţând noilor instituţii, adesea prost alcătuite şi subfinanţate, să supravieţuiască. Deşi au continuat să fie utile la nivel individual, "cunoştinţele pe care te poţi baza" au fost şi o premisă importantă pentru dezvoltarea unor relaţii de corupţie şi, prin această, au devenit o frână în calea reformării unor instituţii, precum cele medicale, din justiţie, administraţie publică. Pornind de la această idee, variaţiile frecvenţei cunoscuţilor utili ar putea semnala nu doar schimbări ale nivelului expertiză (ex. a crescut numărul celor care ştiu să caute informaţii pe internet pentru a-şi putea sfătui prietenii) ci şi unele schimbări în calitatea acestor instituţii: regulile clare, transparente, accesibile publicului, reduc nevoia de a-ţi inventaria cunoştinţele care pot să te ajute. Datele BOP indică un trend descrescător între 1998 şi 2005 pentru cele şase tipuri de situaţii considerate: în caz de boală (proporţia celor care au relaţii pe care se pot baza a scăzut de la 51%, la 25%), în justiţie (de la 26% la 8%), la primărie (de la 29% la 13%, la poliţie (de la 29% la 6%), în obţinerea unui credit (de la 18% la 6%), şi în obţinerea unui loc de muncă (de la 18% la 8%). Tendinţa de scădere este remarcabilă întrucât în condiţiile în care o nouă instituţie nu se schimbă în timp este de aşteptat ca numărul celor care îi înţeleg funcţionarea şi pot apoi să îşi ajute cunoscuţii să crească progresiv (***Tabelul 3***). Ori scăderea ar putea să indice o diminuare a nevoii de expertiză din partea cunoscuţilor şi, deci, schimbări în ceea ce priveşte instituţiile vizate. Este însă şi mai puţin clar de ce după 2005 proporţiile celor care au nevoie de relaţii a început să crească din nou. Este semnul unor dificultăţi de funcţionare a instituţiilor apărute în ultimii doi ani sau urmarea acumulării de expertiză? Creşterea pentru fiecare dintre aspectele evaluate, diverse şi care se referă nu doar instituţii publice, ci şi la situaţii care implică instituţii private (ex. bănci), pare să susţină varianta din urmă. În mod similar, o creştere importantă în numărul de persoane care au internet acasă în ultimii ani - de la 5% în 2002 la 26% în prezent -, şi asocierea pozitivă intensă între utilizarea internetului şi capitalul relaţional ($r = 0.32$, $p < 0.001$), pot oferi o explicaţie pentru creşterea acestui din urmă factor.

Tabelul 3. Proporţiile celor care au cunoştinţe pe care se pot baza pentru a-şi rezolva anumite tipuri de probleme. BOP oct. 1998, oct. 2002, oct. 2005, oct. 2006, oct. 2007.

Aveţi relaţii / cunoştinţe pe care vă puteţi baza...	Oct 1998	Oct 2002	Oct 2005	Oct 2006	Oct 2007
...în caz de boală pentru consultaţie, tratament medical	51	38	25	28	31
...la tribunal, notar, avocat	26	19	8	10	12
...la primărie	29	23	13	15	16
...la poliţie	26	18	9	12	13
...în obţinerea unui credit	18	13	6	8	11
...în obţinerea unui loc de muncă	18	14	8	9	11
...în lumea afacerilor			6	7	8
...în străinătate			12	15	15
...la instituţiile judeţene (prefectură, consiliul judeţean)				4	5

Toleranța față de grupuri de oameni diferiți. În ce măsură cetățenii români sunt dispuşi să accepte membri ai unor grupuri diferite, din perspectiva unor criterii foarte diverse, incluzând etnia, religia, al stilului de viață etc.? Care este evoluția în timp a proporțiilor respondenților care afirmă că nu şi-ar dori drept vecini persoane având atribute diferite? Care sunt factorii care pot să explice valorile diferite ale nivelului de toleranță la nivel individual?

Datele sondajelor BOP permit realizarea de comparații între 2005, 2006 şi 2007. Pentru cele trei momente de timp, diferențele sunt mici, aproape de fiecare dată în marja de eroare datorată eşantionării (***Tabelul 4***).

Tabelul 4. Proporțiile celor care au ales anumite grupuri de persoane pe care nu le-ar dori ca vecini (au fost posibile mai multe alegeri).

Pe lista următoare sunt trecute diferite grupuri de persoane. Ați putea, vă rugăm, să-i alegeți pe aceia pe care nu i-ați dori ca vecini?		Oct 2005	Oct 2006	Oct 2007
1	Persoane dependente de droguri	74	73	72
2.	Persoane de rasă diferită de a dvs.	18	16	17
3.	Persoane care au SIDA	37	38	42
4.	Imigranți/muncitori din altă țară	16	14	18
5.	Homosexuali	59	61	61
6.	Persoane având o religie diferită de a dvs.	15	14	12
7.	Alcoolici	67	66	67
8.	Cupluri necăsătorite care trăiesc împreună	15	13	12
9.	Oameni de altă etnie	12	12	13
10.	Romi, țigani	48	51	50
11.	Persoane care au suferit condamnări penale	-	46	52

Aproape 90% dintre respondenți a indicat cel puțin o categorie de vecini nedoriți, iar mai mult de jumătate (57%) au ales cel puțin patru astfel de categorii (***Figura 2***). Jumătate dintre respondenți nu îşi doresc vecini de etnie romă, iar proporția celor care îi includ pe homosexuali în categoria vecinilor indezirabili (60%) este apropiată de cea persoanelor care nu îşi doresc vecini alcoolici (67%) sau care sunt dependenți de droguri (72%). Este surprinzător şi numărul mare al celor care se referă la categoria persoanelor care au SIDA (42%) şi, mai ales faptul că pentru această categorie avem chiar o uşoară tendință de creştere, semnificativă statistică.

Figura 4. Distribuția numărului de alegeri ale unor categorii de vecini nedoriți. BOP octombrie 2007

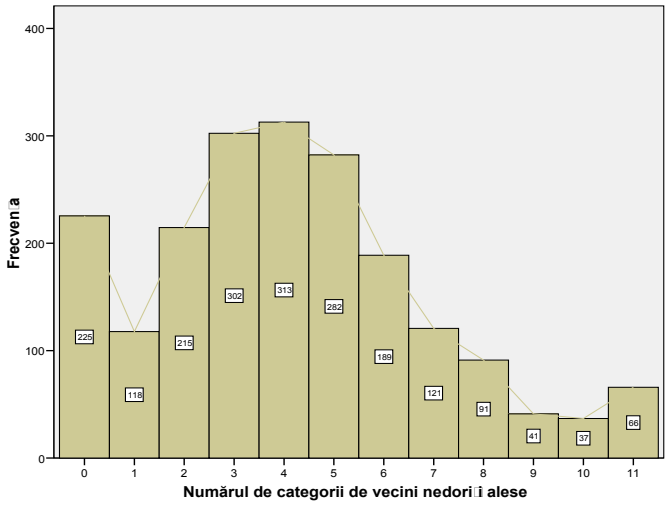

Ce influențează aceste atitudini? Aşa cum era aşteptat, persoanele mai în vârstă, precum şi cele care locuiesc în mediul rural au tendința de a alege mai multe categorii de vecini nedoriți. Este însă surprinzătoare absența unei legături între nivelul şcolar şi numărul de alegeri ale unor astfel de categorii, dacă ținem cont obiectivele asumate de şcoală (”educație în spiritul toleranței”), dar şi de cercetările realizate în alte țări[65].

Implicarea voluntară în asociații. Implicarea cetățenilor în activități neplătite ale unor organizații neguvernamentale este considerată nu doar o resursă pentru dezvoltarea social-economică, ci şi una dintre condițiile importante pentru a ”face democrația să funcționeze”. Sunt vizate mai multe tipuri de efecte pro-democratice ale activităților de tip voluntar. Astfel, activitățile de grup contribuie la învățarea socială a unor atitudini, cunoştințe şi deprinderi ce stau la baza practicilor democratice. Între acestea, învățarea unor deprinderi care sunt favorabile cooperării ocupă un loc important. În plus, implicarea civică are un impact pozitiv asupra spațiului public deoarece asociațiile susțin ”infrastructura socială a sferelor publice care dezvoltă agenda temelor de dezbateri, testează idei, contribuie la deliberări şi reprezintă puncte de vedere”[66]. În fine, voluntariatul contribuie la creşterea reprezentării politice şi, în acest fel, la întărirea instituțiilor politice, datorită creşterii reprezentării cetățenilor şi articularea intereselor liderilor politici[67].

În ce măsură sunt cetățenii români implicați în activități de voluntariat? La începutul anilor ’90 cei mai mulți observatori ai tranziției post-comuniste erau convinşi că societatea civilă, aproape inexistentă până în 1989, va lua avânt şi se va apropia din punct de vedere cantitativ (număr de organizații, număr de persoane implicate) şi calitativ (structură, efecte) de nivelul de dezvoltare întâlnit în democrațiile vechi. Sondajele BOP, împreună cu alte studii realizate în ultimii ani, arată în mod clar că aceste aşteptări sunt, până în acest moment, contrazise. În ***Tabelul 5*** sunt descrise rezultatele mai multor sondaje BOP, prin care s-a încercat stabilirea proporției celor care sunt membri voluntari în

asociații. Am selectat sondajele care au avut un mod foarte asemănător de estimare a implicării voluntare întrucât forma întrebării influențează în mare măsură rezultatul: rezultatele obținute până acum au valori între mai puțin de 5% în câteva cercetări, şi 25,7% în sondajul din seria World Values Survey în România în 1997. Datele care provin din alte surse decât sondajele de opinie, chiar dacă extrem de imprecise, sugerează faptul că proporția celor care au activități de voluntariat din populația României nu depăşeşte 10%, iar proporția voluntarilor activi este cel mai probabil sub 1%[68].

Tabelul 5. Proporțiile membrilor voluntari în asociații estimate în sondaje Barometru de Opinie Publică şi World Values Survey (WVS).

Sondajul	**Proporția membrilor**
Oct 2007	7,2%
Oct 2006	7,1%
Oct 2000	9,2%
Oct 1999	3,9%
Oct 1998	7,7%
WVS 1993	7,5%

Rezultatele susțin faptul că implicarea voluntară a cetățenilor români în asociații nu a crescut în mod însemnat în ultimii 15 ani. Valorile cel mai frecvent întâlnite în sondaje sunt în intervalul 6-8%, şi sunt mult sub cele întâlnite în cazul democrațiilor mai vechi şi, adesea, chiar şi altor țări foste comuniste. Mai mult, proporția celor care participă regulat ("de câteva ori pe lună sau mai des") la activități voluntare este, conform ultimului sondaj BOP, de sub 2%.

Nu este uşor de explicat nivelul scăzut de voluntariat şi absența unui trend pozitiv. Este însă destul de clar faptul că absența unei tradiții asociative constituie un handicap greu de depăşit, şi un factor care a fost subestimat inițial. Un alt factor explicativ aplicabil cazului României poate fi dedus dintr-o teorie propusă recent de către un cercetător suedez, Bo Rothstein. Lanțul cauzal include, în plus față de două aspecte analizate până acum, participarea în asociații şi încrederea generalizată, şi un al treilea factor: percepțiile privind corupția din România.

Corupția şi consecințele sale asupra culturii politice. Rothstein aduce o serie de argumente în favoarea existenței unei relații negative între percepțiile privind corupția şi încrederea generalizată (Rothstein 2006, 2000). Astfel, legătura dintre cei doi factori sunt rezultatul interacțiunii a trei mecanisme cauzale: (1) dacă funcționarii şi politicienii dintr-o societatea sunt percepuți a fi corupți, cetățenii vor avea motive să creadă că nici oamenii obişnuiți nu sunt de încredere; (2) dacă funcționarii sunt corupți, oamenii obişnuiți vor observa că cei mai mulți oameni asemeni lor iau parte la acte de corupție şi, de aceea, nu se poate avea încredere în ei, (3) într-o societate coruptă, aproape toți cetățenii iau parte la un moment dat la acte de corupție. De aceea, pentru că nici ei înşişi nu sunt de încredere, nici în alți oameni nu se poate avea încredere.

România prezintă un caz remarcabil în comparație cu alte țări datorită numărului ridicat al celor care consideră că problema cea mai importantă cu care se confruntă societatea este cea a corupției. Astfel, un studiu comparat care include România, Comparative Study of Electoral Systems, arată cum doar în cazul țării noastre corupția este considerată a fi o problemă majoră: 38% dintre români, urmați de departe bulgari, cu 12% dintre respondenți, şi de mexicani cu 5%, declară că problema cea mai importantă cu care s-a confruntat țara lor pe parcursul ultimilor patru ani a fost corupția (***Tabelul 6***).

Tabelul 6. Proporția celor care declară că problema cea mai importantă cu care s-a confruntat țara lor pe parcursul ultimilor patru ani a fost corupția, problema identificată cel mai frecvent şi proporția celor care aleg cea problemă, în 15 țări (sondajele CSES, Modulul 2[69]).

	Corupția	**Cea mai importantă problemă**	
România	**38**	**Corupția**	**38**
Ungaria	**3**	**Şomajul**	**12**
Polonia	**2**	**Şomajul**	**59**
Bulgaria	**12**	**Şomajul**	**40**
Elveția	**-**	**Imigrația**	**20**
Germania	**1**	**Şomajul**	**72**
Israel	**1**	**Security**	**45**
Mexic	**5**	**Şomajul**	**18**
Norvegia	**-**	**Sănătatea**	**22**
Noua Zeelandă	**0**	**Sănătatea**	**25**
Portugalia	**3**	**Sănătatea**	**22**
Suedia	**-**	**Şomajul**	**27**
Taiwan	**0**	**Economia**	**59**
Franța	**-**	**Insecuritatea**	**25**
Irlanda	**2**	**Sănătatea**	**19**

Sondajele Barometrul de Opinie Publică din 2007 şi din 2006 arată nu doar faptul că percepțiile privind corupția sunt extrem de negative dar indică şi o înrăutățire în timp (Tabelul 7).

*Tabelul 7. Percepțiile privind măsura în care corupția este răspândită în România, aşteptările privind corupția în următorii doi ani, si evaluările privind evoluția din ultimii doi ani, în sondajele BOP oct. 2007 şi BOP oct. 2006***.**

	Oct 2006			**Oct 2007**		
	Foarte răspândită	**Destul**	**Puțin**	**Foarte răspândită**	**Destul**	**Puțin**
După părerea dvs., cât de răspândită este corupția în România?	**45**	**44**	**3**	**56**	**41**	**3**
	Va scădea/ A scăzut	**Va fi la fel/ A rămas la fel**	**Va creşte/ A crescut**	**Va scădea/ A scăzut**	**Va fi la fel/ A rămas la fel**	**Va creşte/ A crescut**
Dar în ultimii 2 ani, în opinia dvs. corupția din România …?	**13**	**41**	**37**	**12**	**38**	**50**
Dar în următorii 2 ani, în opinia dvs. corupția din România …?	**33**	**29**	**19**	**23**	**41**	**36**

Datele ultimului sondaj BOP nu permit o testare în detaliu a teoriei lui Rothstein, însă aduc unele argumente în favoarea sa. Astfel, nivelul de încredere generalizată este într-o relație semnificativă statistic cu răspunsurile privind evoluția corupției din ultimii doi ani.

Aplicată cazului României, această teorie poate oferi în parte un răspuns pentru nivelul scăzut de încredere generalizată şi, pornind de la acest fapt, asupra implicării voluntare reduse în asociații (***Figura 5***).

Figura 5. Relația dintre încrederea generalizată şi percepțiile privind evoluția încrederii pe parcursul ultimilor doi ani. BOP octombrie 2007

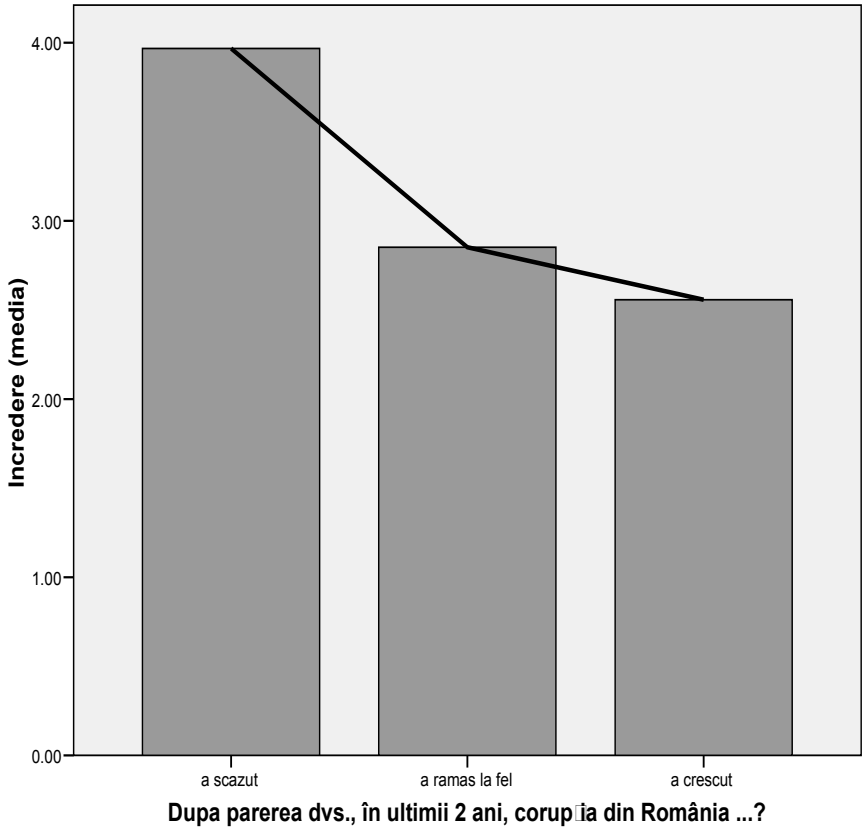

Concluzii

Analiza mai multor aspecte importante ale culturii politice, încrederea socială, relațiile cu cunoştințe utile, toleranța față de membri unor grupuri minoritare şi disponibilitatea de implicare voluntară în asociații, converge înspre două rezultate clare: (1) din perspectiva criteriilor considerate, România are un deficit de valori, norme şi rețele sociale de tip pro-democratic, şi (2) în ultimii ani nu au avut schimbări semnificative în sensul ameliorării acestor deficite.

Este mai puțin clar care sunt motivele absenței unei convergențe notabile între România şi categoria democrațiilor consolidate în privința culturii politice, pe parcursul ultimilor ani. Analiza propune şi aduce mai multe argumente în favoarea considerării a doi factori posibili: (1) educația şcolară, care în România, spre deosebire de alte țări

europene, nu are un efect însemnat de stimulare a învățării sociale pro-democratice, şi (2) percepțiile privind corupția, extrem de pronunțate în cazul României, şi care au potențialul de a reduce capitalul social al cetățenilor, şi, prin aceasta, de a contribui la menținerea unui nivel scăzut de implicare voluntară în asociații.

Reforma electorală

Mircea Comşa

Discuția cu privire la reforma electorală poate fi înțeleasă mai bine dacă avem în vedere contextul în care aceasta are loc, mai specific în contextul relației cetățenilor cu politicul, cum se raportează aceştia la politic (dorința de schimbare a sistemului electoral, precum şi sensul acestei schimbări sunt în funcție de satisfacția față de starea actuală a sistemului, de performanța percepută a acestuia de către populație). Din acest punct de vedere ne interesează în special interesul pentru politic, încrederea în actorii politici şi relația percepută dintre politic şi cetățeni (influențele reciproce dintre politic şi cetățeni). Pe de altă parte, reforma electorală poate fi privită dintr-un punct de vedere cantitativ (câte partide, câte Camere, câți parlamentari?), precum şi unul calitativ (cum să fie aleşi parlamentarii: uninominal sau pe liste, care să fie relațiile dintre puterile statului?). Dincolo de această distincție de natură discursivă, cele două paliere sunt puternic legate, atât în realitate, cât şi la nivelul percepției populației. În continuare vom discuta despre toate aceste aspecte, aşa cum apar ele din datele longitudinale, culese în cadrul programului BOP.[70]

Relația cu politicul. Unul dintre indicatori utili pentru analiza relației cetățenilor cu politicul (sau altfel spus a culturii politice) îl constituie interesul declarat pentru viața politică. Câteva concluzii care se desprind din graficul de mai jos sunt următoarele:

- Interesul declarat al populației pentru viața politică este în general scăzut.
- Interesul pentru viața politică la nivel național este mai mare comparativ cu interesul pentru viața politică la nivel local, dar diferența tinde să scadă în timp ca urmare a diminuării interesului pentru politica de la nivel național.
- Interesul pentru viața politică din România tinde să scadă în timp (doar în 2001 apare o tendință de uşoară creştere probabil ca urmare a începutului de ciclu electoral; pe de altă parte această tendință nu apare şi la începutul următorului ciclu electoral).
- Interesul pentru viața politică locală este relativ stabil în timp (doar în 2001 se constată o creştere semnificativă a interesului).

Dinamica interesului pentru viața politică (În general, cât de interesat sunteți de ...?)

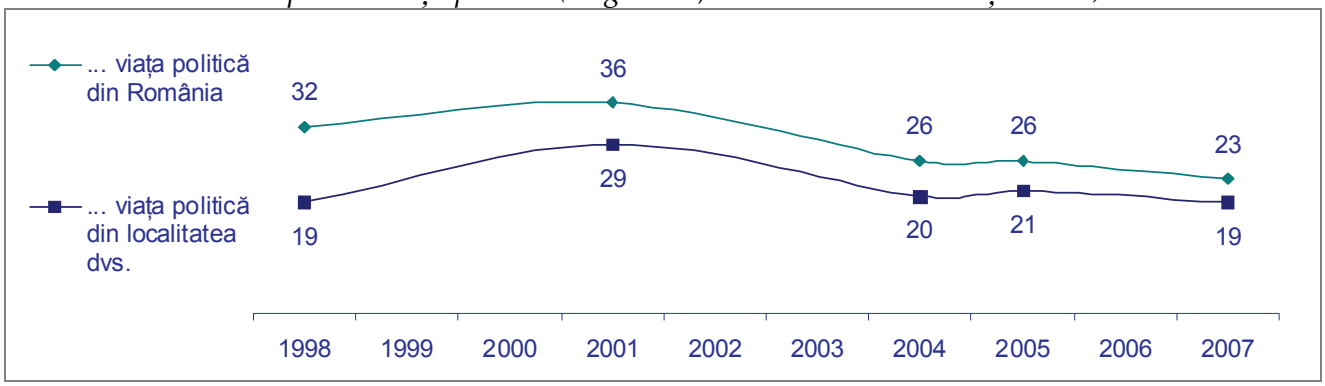

** Datele reprezintă % mult / foarte mult*

*** Exemplu de citire: La nivelul anului 1998, 32% dintre respondenți declară că sunt interesați de viața politică din România şi mai puțini (19%) de viața politică din localitatea în care trăiesc.*

Deşi doar aproximativ o cincime dintre cetățeni declară că sunt interesați de viața politică, mult mai mulți urmăresc zilnic ştiri politice (43% în 1999, conform EVS). Dată fiind participarea politică scăzută a majorității populației (cu excepția participării la vot), am putea spune că avem o țară de „spectatori" şi nu una de „gladiatori" (majoritatea cetățenilor României doar „privesc mediatic" viața politică, fără a se implica, a participa la aceasta).

Încrederea în actorii politici (partide, lideri) constituie un alt aspect relevant pentru analiza contextului în care are loc dezbaterea reformei sistemului politic. Este de aşteptat ca în perioada de referință să asistăm la o diminuare a încrederii în actorii politici. Pentru a analiza această dimensiune am considerat trei indicatori: încrederea generală în partidele politice (*Câtă încredere aveți în partidele politice din România?*), încrederea medie în principalele partide (*Câtă încredere aveți în partidul x? Dar în partidul y?*) şi încrederea medie în principalii lideri politici.[71]

Dinamica încrederii în actorii politici (lideri şi partide)

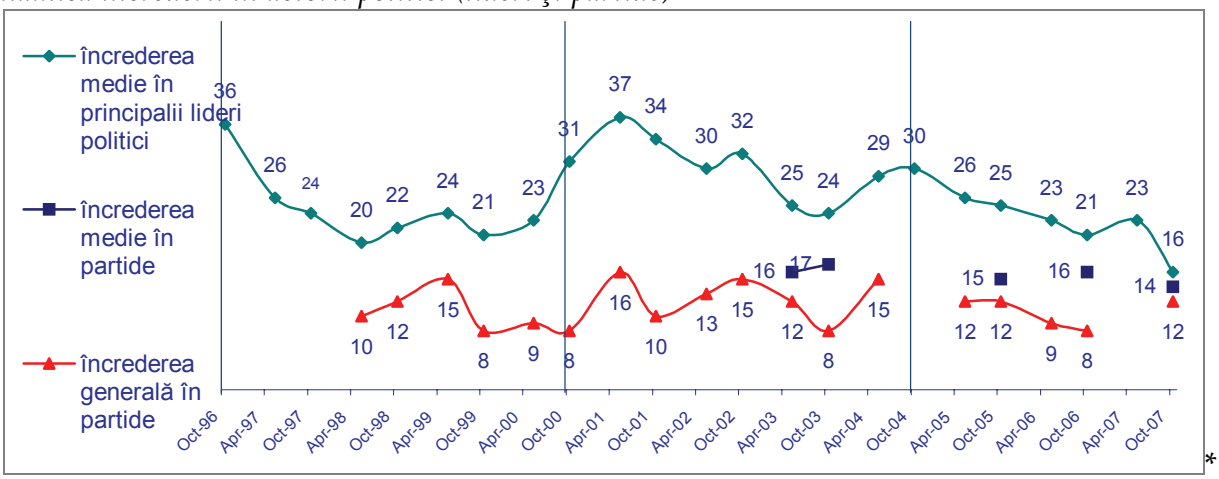

Datele reprezintă % (încrederea generală în partide) sau medii de % (încrederea medie în partide sau lideri)

*** Exemplu de citire: În luna octombrie 2007, 12% dintre respondenți declară că au încredere (mare / foarte mare) în partidele politice, în medie 14% au încredere în principalele partide politice şi tot în medie 16% au încredere în principalii lideri politici.*

Pentru a uşura interpretarea datelor am segmentat perioada analizată în funcție de începutul fiecărui ciclu electoral. Fiecare dintre cele trei cicluri electorale analizate pare să prezinte aceeaşi evoluție sinusoidal-descendentă a indicatorilor. Astfel, la începutul ciclului avem valori relativ mai ridicate ale încrederii, aceasta scade în următoarea perioadă, creşte uşor undeva la jumătatea perioadei, scade apoi creşte din nou spre sfârşitul ciclului. Dincolo de această tendință generală, există însă şi particularități ale ciclurilor. La începutul ciclurilor 1996 şi 2004 încrederea medie în lideri era relativ ridicată, iar la sfârşit mult mai scăzută (doar Preşedintele Traian Băsescu are o cotă de încredere ridicată), în timp ce în cazul ciclului 2000 încrederea scade, dar revine aproape la aceleaşi cote spre sfârşit (mai mulți lideri beneficiază de încredere: preşedintele, primul-Ministru, principalul lider al opoziției).

Din compararea celor trei indicatori rezultă o altă concluzie interesantă: încrederea medie în lideri este cea mai ridicată (deşi tinde să scadă şi să se apropie astfel de ceilalți indicatori), fiind urmată la o distanță relativ mare de încrederea medie în partide şi apoi de încrederea generală în partide. Prin urmare, în continuare, la nivelul reprezentării majorității populației, spațiul politic românesc este dominat de figurile liderilor (doar a unui singur lider în ultima perioadă).

În analizele de specialitate ale mediului politic se discută deseori despre conceptele de eficacitate politică internă, respectiv externă. Eficacitatea politică internă se referă la credința că cineva este calificat pentru a participa la/a se implica în activitățile politice şi a contribui astfel la funcționarea sistemului politic. Eficacitatea politică externă se referă la credința că sistemul politic răspunde la interesele cetățenilor, la dorințele şi contribuțiile acestora şi că acestea produc o diferență, schimbă modul de a acționa al sistemului şi/sau output-ul acestuia. Pentru a analiza situația din România relativ la eficacitatea politică avem la dispoziție mai puțini indicatori, culeşi la un singur moment de timp (nu ne oferă o perspectivă longitudinală care să se permită să spunem ceva despre tendințe). Cu toate acestea, prezentarea datelor referitoare la eficacitatea politică poate clarifica semnificativ nevoia de reformă electorală a populației şi sensul dorit pentru aceasta. Iată câteva rezultate:

- Cât de informați, la nivel subiectiv, relativ la politic sunt cetățenii? Doar un sfert dintre cetățeni se consideră mai bine informați despre politică comparativ cu majoritatea celorlalți, două treimi spun că sunt la fel sau mai prost informați (BOP, mai 2005).
- Cât de complicată e politica? Aproximativ un sfert apreciază că politica este rareori sau niciodată prea complicată pentru a o înțelege; o treime ocazional şi tot o treime regulat/frecvent declară că nu o înțeleg (ESS, 2007).
- Cât de uşor sau de greu pot lua decizii relativ la politic? Un sfert apreciază că pot lua astfel de decizii greu/foarte greu, un sfert uşor/foarte uşor, ceva peste o treime nici uşor, nici greu (ESS, 2007).

Dacă avem în vedere acest set de indicatori, putem aprecia la un nivel aproximativ că două treimi din populația României prezintă un nivel scăzut al eficacității politice interne. Ce putem spune despre eficacitatea politică externă?

- 78% dintre cetățeni consideră că parlamentarii nu urmăresc interesele cetățenilor care i-au votat (BOP, octombrie 2004).
- 82% sunt de părere că nu ar putea face nimic împotriva unei hotărâri a Primăriei care îi afectează negativ şi doar 12% spun că ar putea face ceva (BOP, mai 2002).
- 82% sunt de părere că nu ar putea face nimic împotriva unei hotărâri a Guvernului care îi afectează negativ şi doar 6% spun că ar putea face ceva (BOP, mai 2002).
- 73% sunt de părere că „nimeni nu e interesat de ceea ce gândesc oamenii ca mine" (BOP, mai 1999).
- 86% sunt de acord cu afirmația „pe cei care conduc țara nu-i interesează ce mi se întâmplă mie" (BOP, mai 1999).
- 58% sunt de părere că „este mai bine să nu te amesteci în politică deoarece în final tot tu pierzi"; 30% nu sunt de această părere (BOP, mai 2002).

Conform acestor rezultate, nivelul eficacității politice externe este foarte scăzut: aproximativ 80% dintre cetățenii României intră în această categorie. În concluzie, o mare parte a cetățenilor – aproape 70% – consideră că nu are competențele necesare pentru a participa la politic, iar un procent şi mai mare – 80% – că sistemul politic nu poate fi influențat de cetățenii obişnuiți. Aceste cifre semnifică o ruptură profundă între politic/instituțiile politice şi majoritatea cetățenilor, ruptură deloc favorabilă construirii unei culturi politice democratice şi participative.

Discuția începută anterior poate fi continuată şi aprofundată prin examinarea relațiilor de influență reciprocă dintre politic şi cetățeni (din punctul de vedere al cetățenilor) (vezi graficul următor). În general, aproximativ jumătate dintre respondenți apreciază că viața lor este influențată de hotărârile importante luate de politic (la nivel național sau local), dar mult mai puțini (12-16%) că pot influența aceste decizii. Dacă ponderea celor care consideră că pot influența politicul este relativ stabilă în timp, ponderea celor care apreciază că viața le este influențată de politicul de la nivel local a crescut de la 30% în 1998 la 51% în prezent. La nivel național, distanța dintre cele două evaluări (ponderea celor care consideră că viața le este influențată de politic, respectiv ponderea celor care consideră că pot influența politicul) este mai mare comparativ cu nivelul local. Altfel spus, politica națională îi afectează relativ mai mult pe cetățeni dar aceştia o pot influența mai puțin, în timp politica locală îi afectează relativ mai puțin, dar o pot influența relativ mai mult.

Relația dintre oameni şi politic

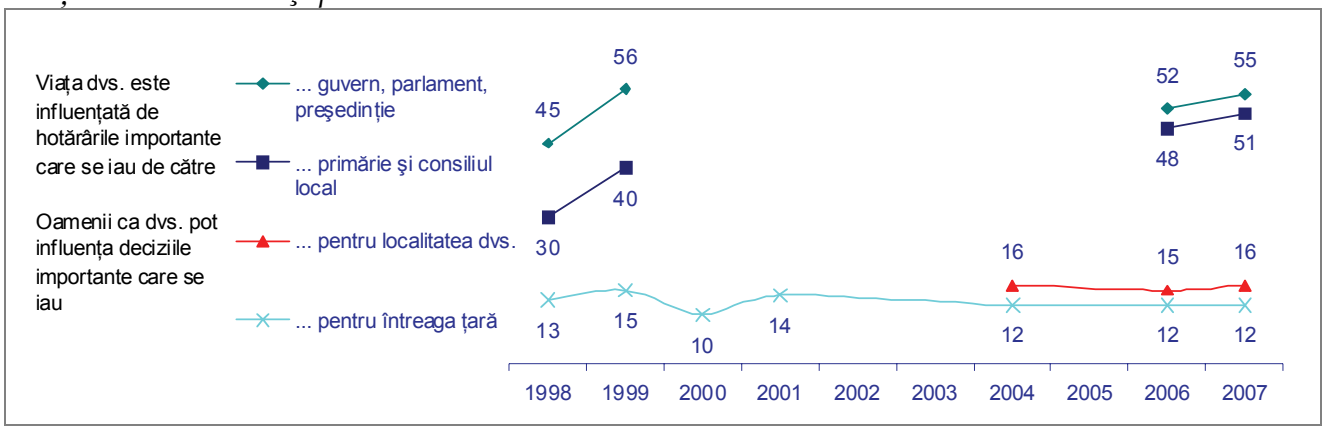

** Datele reprezintă % acord mare / foarte mare măsură*

Analiza relației dintre politic şi cetățeni poate fi continuată folosind şi indicatori relativ la cunoaşterea actorilor politici ce reprezintă populația în Parlament. Chiar dacă aproximativ 40% (ponderea este relativ stabilă pentru perioada 2004-2007) dintre respondenți declară că ştiu numele unul parlamentar care îi reprezintă (din propriul județ), doar 30% din total populație pot să menționeze un nume de parlamentar şi doar 10% au întâlnit unul. În aceste condiții, relația cu aleşii pare să fie mai degrabă una conjuncturală şi slabă.

Datele prezentate până aici au conturat o imagine destul de clară a contextului politic din România din punctul de vedere al relației dintre cetățeni şi politic aşa cum este văzută aceasta de către cetățeni. Cuvântul care sintetizează cel mai bine această relație este cel de ruptură. Chiar dacă cele două lumi, politică şi socială, nu sunt considerate a fi separate (populația consideră că politicul exercită o influență asupra vieții oamenilor obişnuiți), relația dintre ele este profund asimetrică: cetățenii pot cel mult să asiste la viața politică dar nu-l pot influența, în timp ce politicul le influențează semnificativ viața. Reacția populației relativ la această stare de fapt percepută este una evidentă şi de aşteptat: nemulțumire profundă şi dorință de schimbare. Care este forma dorită pentru această schimbare/reformă vom vedea în continuare.

Reforma cantitativă a politicului. O primă direcție de reformare a sistemului electoral vizează „cantitatea politicului" din societate. În prezent, percepția publicului este cea a unui sistem politic ineficient, care cheltuieşte resursele societății („produse de noi") fără a oferi suficient/nimic în schimb. În aceste condiții, nu este de mirare că populația îşi doreşte mai puțin o societate cu mai puțin „politic" dacă nu poate avea un „politic" mai eficient. „Mai puțin politic" poate însemna printre altele şi mai puțini parlamentari. Aceasta se poate obține prin reducerea numărului parlamentarilor din fiecare din cele două Camere sau prin desființarea unei Camere. În prezent, majoritatea respondenților (în jur de 80%) apreciază că numărul parlamentarilor este prea mare, iar ponderea celor care consideră acest lucru pare să crească după anul 2001. După 2002 scade uşor ponderea celor care doresc două Camere, iar din 2001 creşte uşor ponderea celor care doresc o singură Cameră. În 2007 Parlamentul Unicameral este preferat de 42% dintre cetățeni, iar cel

Bicameral de 30% (diferența în favoarea unui parlament Unicameral este mai mare în anii cu intense dezbateri mediatice pe tema reformei electorale – 2003 şi 2007).

Dinamica numărul dorit al parlamentarilor şi al camerelor (Acordul relativ la afirmația ...)

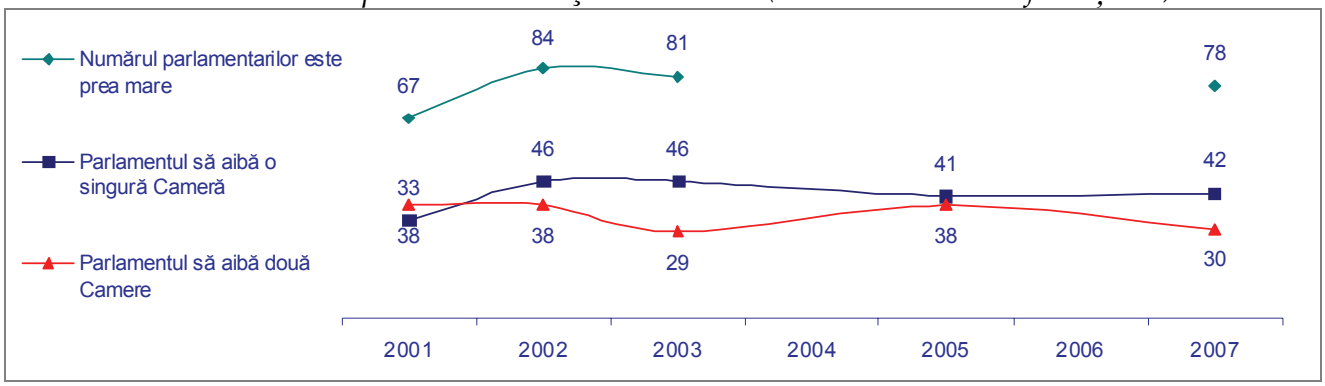

* *Datele reprezintă % acord cu afirmația respectivă*

Chiar dacă majoritatea populației îşi doreşte mai puțini parlamentari, tot majoritatea consideră că aceştia trebuie recrutați din două sau mai multe partide politice. Situația nu era chiar la fel în urmă cu câțiva ani (1998-2000) când ponderea celor care considerau că partidul unic este de preferat era de aproximativ o treime (în prezent a scăzut la jumătate, adică o şesime din total populație). Tot în prezent, aproximativ câte o treime din total populație este fie pentru un sistem format din două partide care să alterneze la putere, fie pentru unul format din trei partide sau mai multe. Preferința pentru un sistem format doar din două partide pare să scadă uşor în timp.

Dinamica numărul dorit de partide (Dvs. credeți că ar fi mai bine ca în România …?)[72]

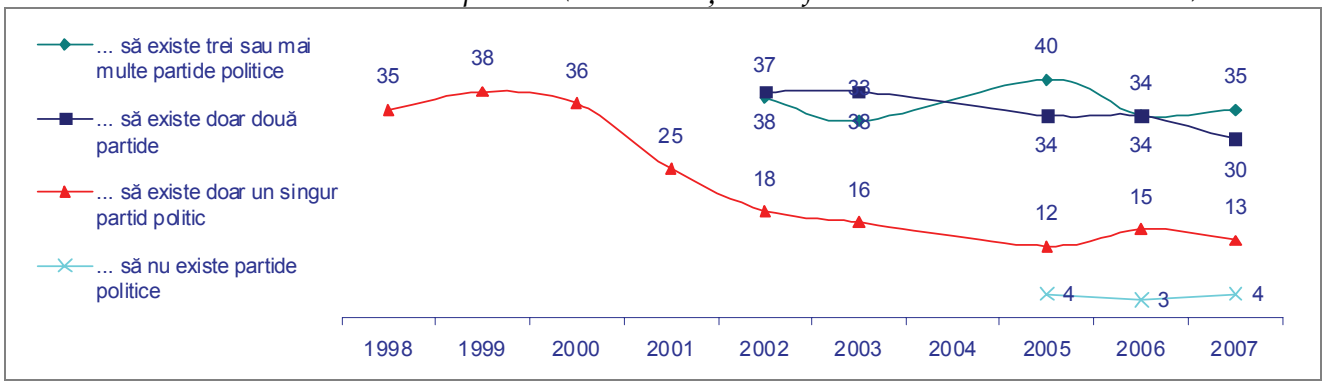

* *Datele reprezintă % celor care preferă acel număr de partide*

Reforma calitativă a politicului. Reducerea cantitativă a „politicului" nu constituie un scop în sine, ci un mijloc prin care populația crede că eficiența acestuia poate fi crescută sau că pierderile produse de acesta pot fi scăzute. Ceea ce interesează este o creştere a eficienței politicului văzut tot ca un mijloc prin intermediul căreia viața cetățenilor poate deveni mai bună (în prezent, lipsa de eficiență şi corupția sistemului politic, din societatea românească în general sunt considerate a fi, de o mare parte a populației, principalele cauze ale sărăciei). Pentru a creşte eficiența politicului, modificarea calitativă a actorilor politici poate constitui o modalitate mai bună. Cum e posibilă însă această transformare

calitativă? În viziunea unei mari părți a populației (aproximativ 60%) soluția o constituie adoptarea sistemului de vot uninominal în locul celui pe liste. Pentru votul pe liste se pronunță în general aproximativ un sfert dintre cetățeni, cu scăderi semnificative (chiar la jumătate) în perioadele în care reforma sistemului electoral – înlocuirea votului pe liste cu cel uninominal – a fost intens mediatizată (2003 şi 2007).

Dinamica preferințelor pentru unul dintre tipurile de sisteme electorale

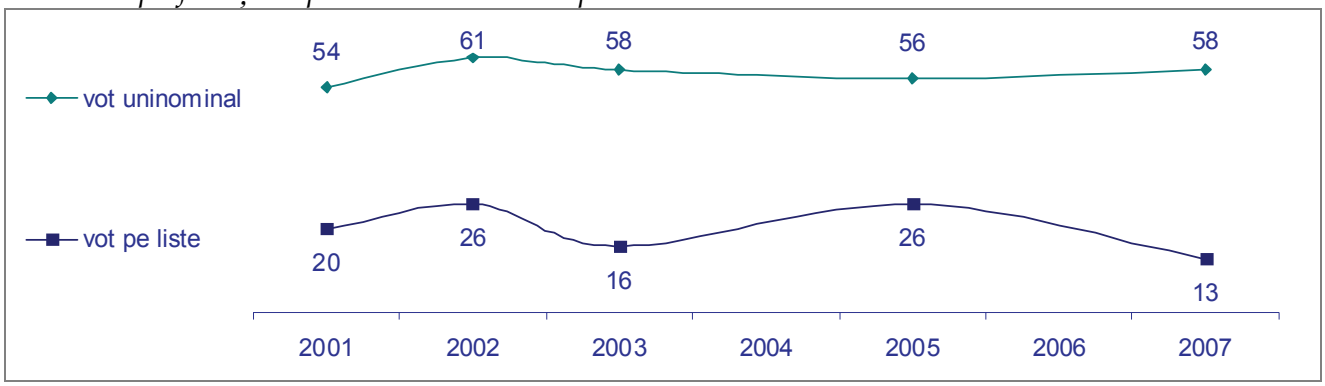

* *Datele reprezintă % reprezintă ponderea celor care preferă tipul de vot respectiv*

În urma introducerii votului uninominal oamenii se aşteaptă la anumite schimbări pozitive. Printre acestea se află şi următoarele (BOP, mai 2005):

- Creşterea nivelului de interes al „aleşilor" (parlamentari, consilieri locali) pentru problemele alegătorilor (53% se aşteaptă la această schimbare).
- 44% cred că astfel aleşii vor putea fi mai mult controlați de cetățeni.
- 38% apreciază că partidele se vor dezvoltate mai bine la nivel local (16% nu au această părere, 44% nu pot aprecia).

În viziunea unei părți a populației sunt posibile şi efecte negative, precum imposibilitatea candidării persoanelor fără resurse financiare: 33% consideră că vor putea candida doar cei cu bani (31% nu au această părere, 35% nu pot aprecia).

Schimbarea modului în care se aleg parlamentarii constituie doar una dintre dimensiunile posibile ale reformării sistemului politic. Atribuțiile şi relațiile dintre principalele puteri ale statului constituie o direcție de reformă cel puțin la fel de importantă. Cine ar trebui să aibă mai multă putere? Parlamentul ar trebui să poată fi demis de către Preşedinte şi dacă da, în ce condiții?

Dinamica preferinţelor relativ la relaţiile dintre principalele puteri politice din stat

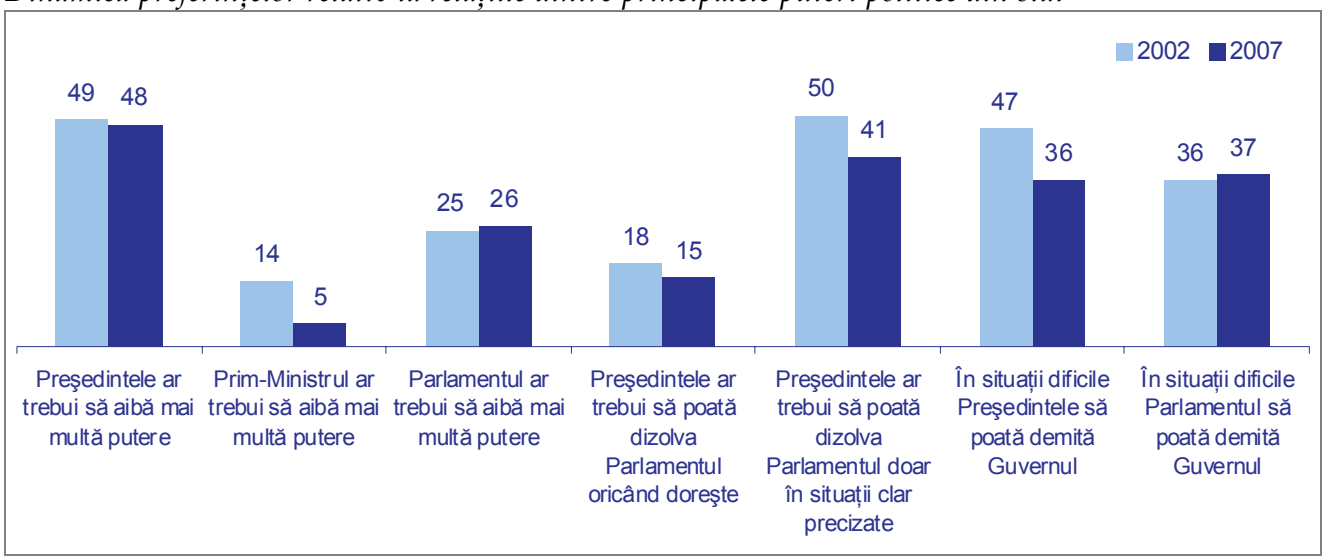

* *Datele reprezintă % acord cu afirmaţia respectivă*

La un mod general, nespecific, jumătate din populaţia îşi doreşte un preşedinte mai puternic, un sfert consideră că Parlamentul ar trebui să aibă mai multă putere şi mult mai puţini acordă acest statut primului-ministru. Pe parcursul perioadei 2002-2007 preferinţele sunt stabile (doar preferinţa pentru primul-ministru scade).

Ceva mai concret, mai mult de jumătate dintre cetăţeni sunt de părere că Preşedintele ar trebui să poată să demită Parlamentul. Dintre aceştia, cei mai mulţi apreciază că prerogativa ar trebui să poată fi exercitată doar în condiţii clar precizate.

Atunci când se ajunge la un blocaj în relaţia dintre Parlament şi Preşedinte, preferinţele populaţiei sunt relativ egal împărţite. În 2007, faţă de 2002, se constată o tendinţă de scădere a opţiunii pentru preşedinte (în 2002, 50% considerau că Preşedintele ar trebui să poată dizolve Parlamentul; în 2007 doar 36% mai aveau această părere).

Anexe

Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau într-o direcție greşită?

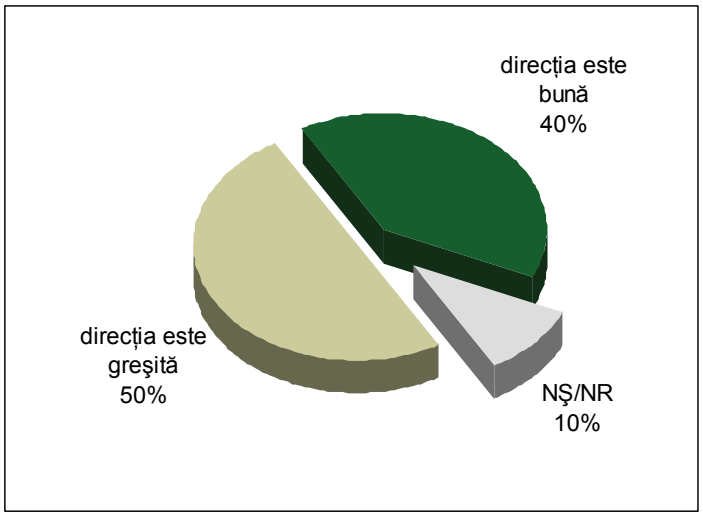

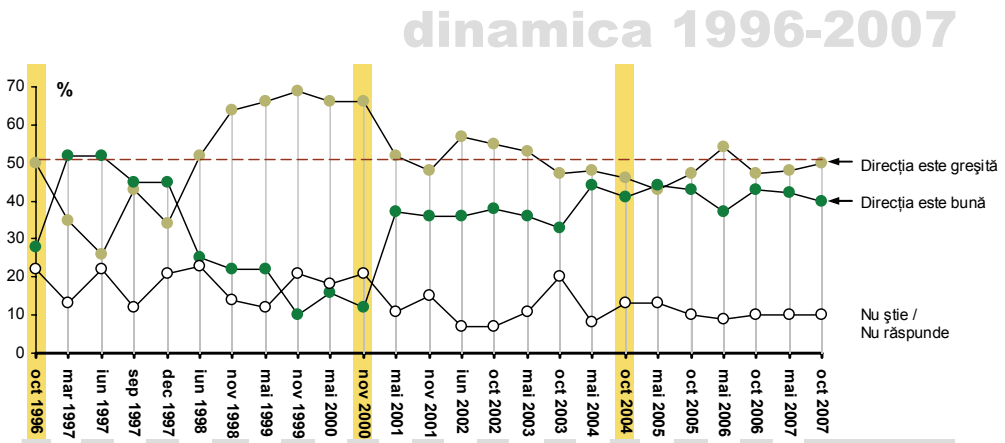

	oct 1996	mar 1997	iun 1997	sep 1997	dec 1997	iun 1998	nov 1998	mai 1999	nov 1999	mai 2000	nov 2000	mai 2001	nov 2001	iun 2002	oct 2002	mai 2003	oct 2003	mai 2004	oct 2004	mai 2005	oct 2005	mai 2006	oct 2006	mai 2007	oct 2007	
	CURS	MMT	CURS	LUAS	CURS	CURS	MMT	MMT	CURS	MMT	CURS	MMT	CURS	IMAS	MMT	GALLUP	CURS	MMT	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	Direcţia este…
	28	52	52	45	45	25	22	22	10	16	12	37	36	36	38	36	33	44	41	44	43	37	43	42	40	…bună
	50	35	26	43	34	52	64	66	69	66	66	52	48	57	55	53	47	48	46	43	47	54	47	48	50	…greşită
	22	13	22	12	21	23	14	12	21	18	21	11	15	7	7	11	20	8	13	13	10	9	10	10	10	Nu ştiu, nu pot aprecia

2

Cât de mulțumit sunteți în general de felul în care trăiți?

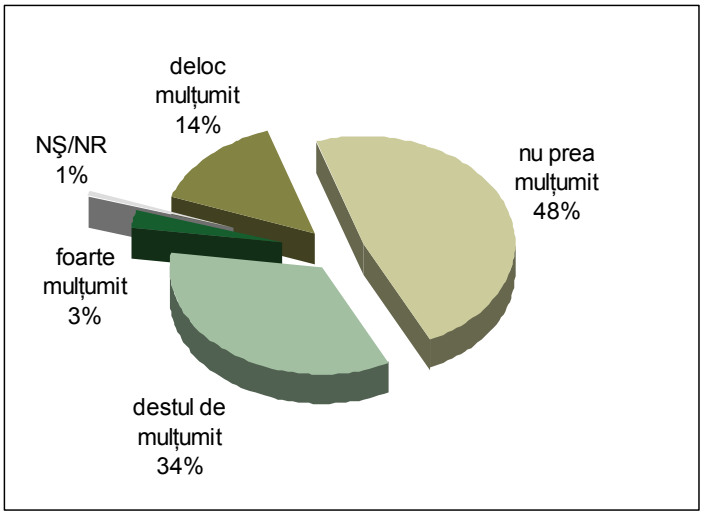

dinamica 1996-2007

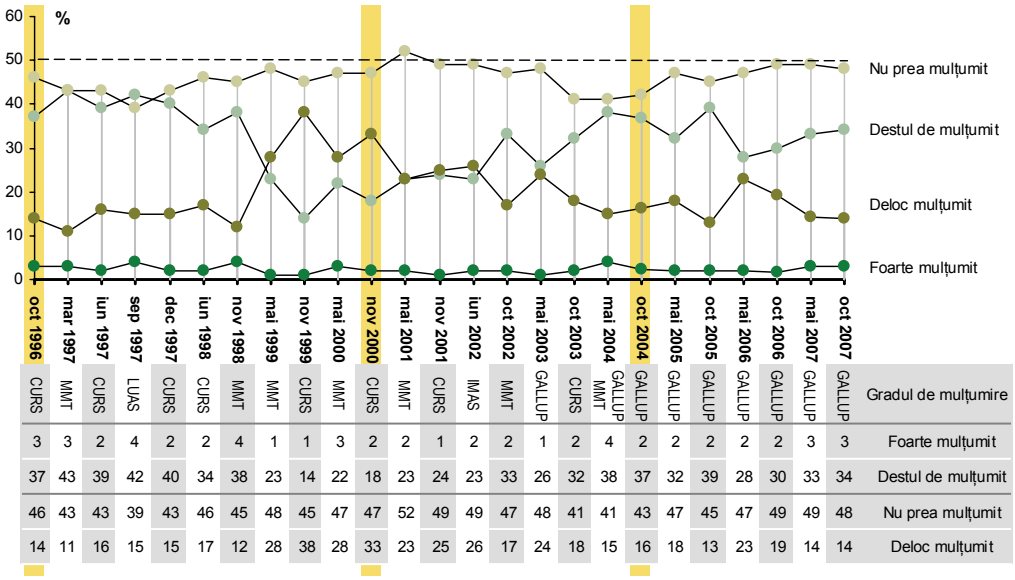

CURS	MMT	CURS	LUAS	CURS	CURS	MMT	MMT	CURS	MMT	CURS	MMT	CURS	IMAS	MMT	GALLUP	CURS	MMT	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	Gradul de mulțumire
3	3	2	4	2	2	4	1	1	3	2	2	1	2	2	1	2	4	2	2	2	2	2	3	3	Foarte mulțumit
37	43	39	42	40	34	38	23	14	22	18	23	24	23	33	26	32	38	37	32	39	28	30	33	34	Destul de mulțumit
46	43	43	39	43	46	45	48	45	47	47	52	49	49	47	48	41	41	43	47	45	47	49	49	48	Nu prea mulțumit
14	11	16	15	15	17	12	28	38	28	33	23	25	26	17	24	18	15	16	18	13	23	19	14	14	Deloc mulțumit

Cât de mulțumit(ă) sunteți de... ?

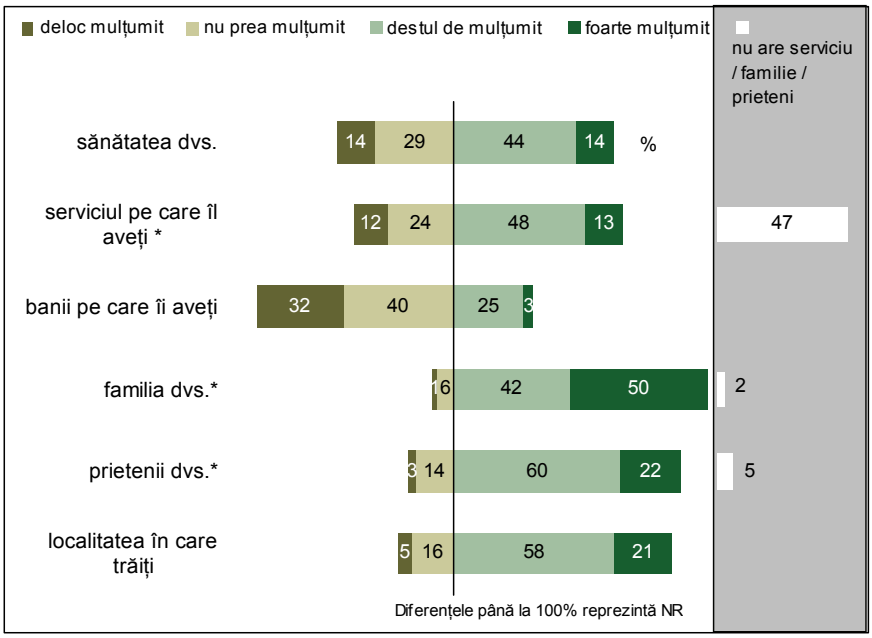

*Notă: *Procente calculate numai pentru segmentul persoanelor care au serviciu / familie / prieteni*

4

Cum este viața dvs. în prezent comparativ cu cea de acum un an?

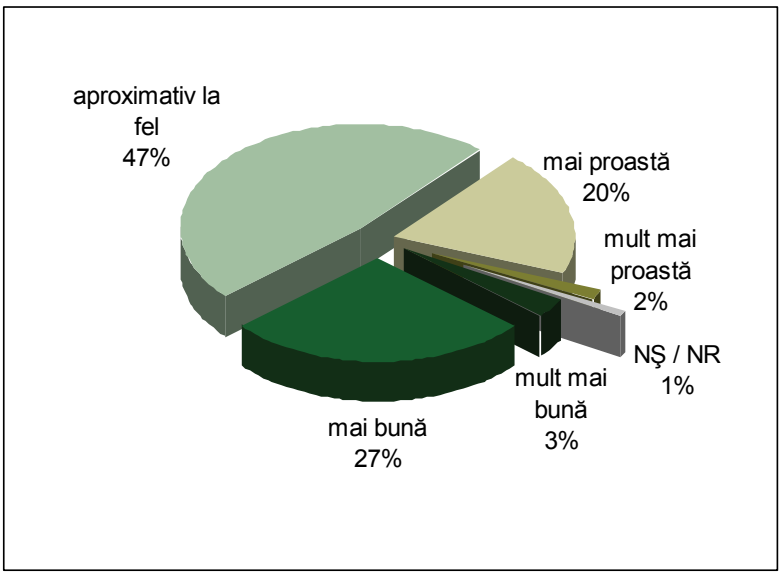

dinamica 1996-2007

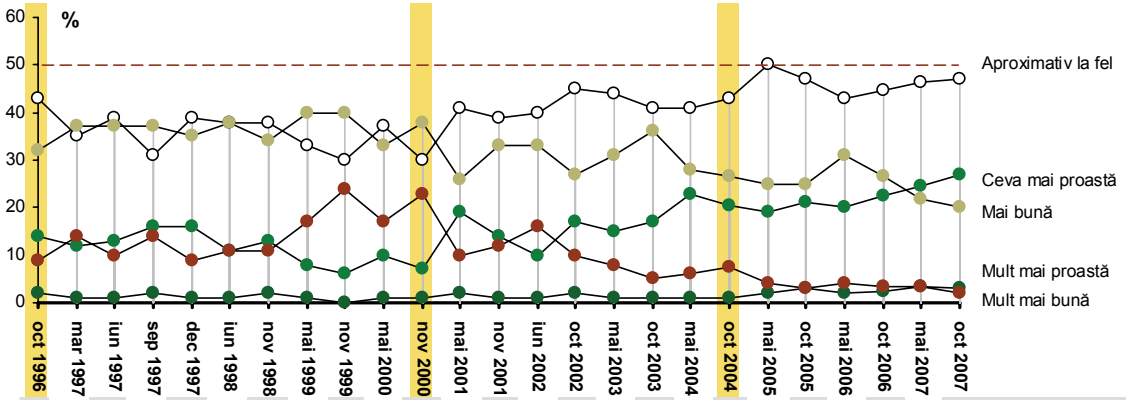

CURS	MMT	CURS	LUAS	CURS	CURS	MMT	MMT	CURS	MMT	CURS	MMT	CURS	IMAS	MMT	GALLUP	CURS	MMT	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	Viața este acum...
2	1	1	2	1	1	2	1	0	1	1	2	1	1	2	1	1	1	1	2	3	2	2	3	3	Mult mai bună
14	12	13	16	16	11	13	8	6	10	7	19	14	10	17	15	17	23	21	19	21	20	23	25	27	Mai bună
43	35	39	31	39	38	38	33	30	37	30	41	39	40	45	44	41	41	43	50	47	43	44	46	47	Aproximativ la fel
32	37	37	37	35	38	34	40	40	33	38	26	33	33	27	31	36	28	27	25	25	31	27	22	20	Mai proastă
9	14	10	14	9	11	11	17	24	17	23	10	11	16	10	8	5	6	7	4	3	4	4	3	2	Mult mai proastă

Cum este viața oamenilor din localitatea dvs. în prezent comparativ cu cea de acum un an?

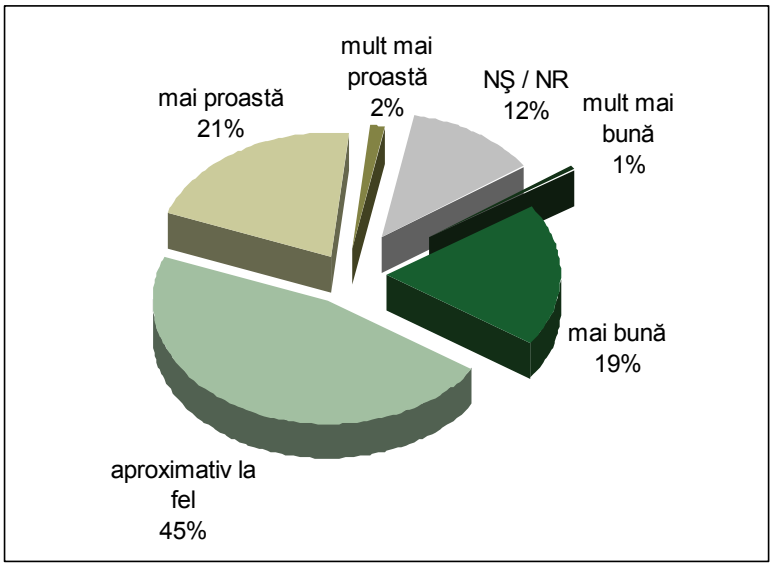

Cum este viața oamenilor din țară în prezent comparativ cu cea de acum un an?

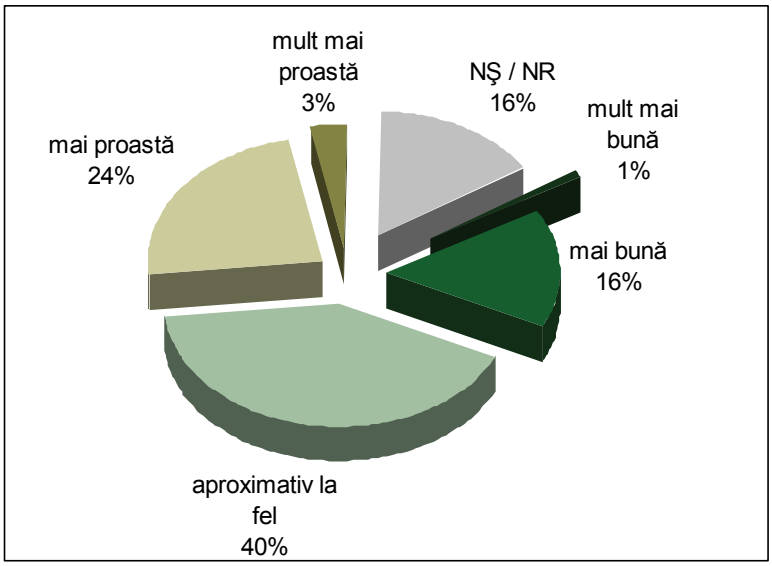

6

Cum credeți că veți trăi peste un an?

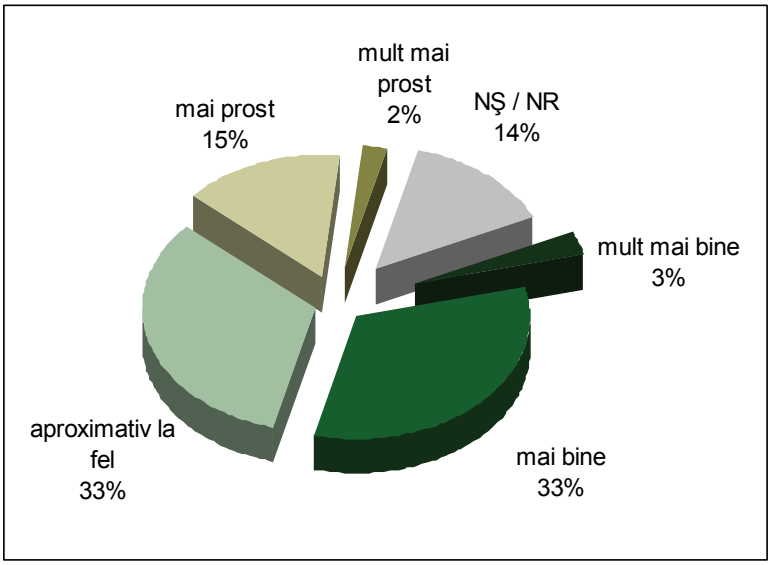

dinamica 1996-2007

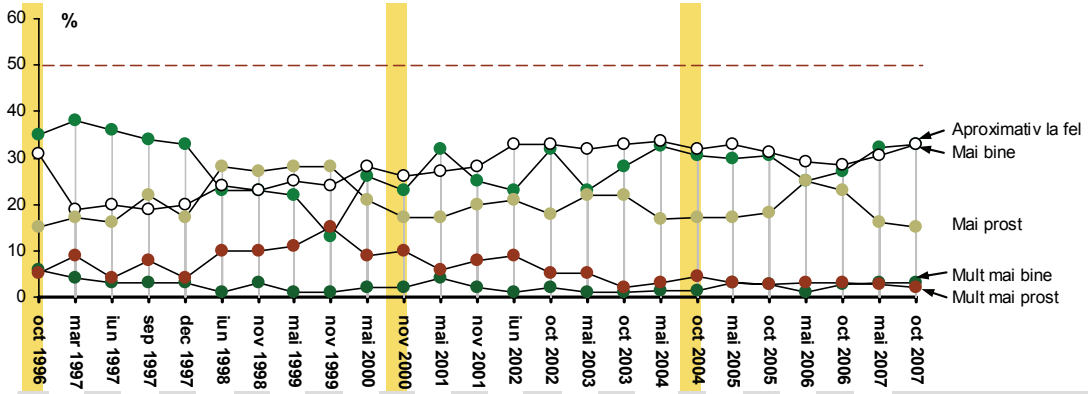

CURS	MMT	CURS	LUAS	CURS	CURS	MMT	MMT	CURS	MMT	CURS	MMT	CURS	IMAS	MMT	GALLUP	CURS	MMT	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	GALLUP	Peste una an veți trăi...
6	4	3	3	3	1	3	1	1	2	2	4	2	1	2	1	1	2	1	3	3	1	3	3	3	Mult mai bine
35	38	36	34	33	23	23	22	13	26	23	32	25	23	32	23	28	33	31	30	31	25	27	32	33	Mai bine
31	19	20	19	20	24	23	25	24	28	26	27	28	33	33	31	33	33	32	33	31	29	29	31	33	Aproximativ la fel
15	17	16	22	17	28	27	28	28	21	17	17	20	21	18	22	22	17	17	17	18	25	23	16	15	Mai prost
5	9	4	8	4	10	10	11	15	9	10	6	8	9	5	5	2	3	4	3	3	3	3	3	2	Mult mai prost

7

Cât de mulțumit sau nemulțumit sunteți de activitatea Guvernului în următoarele domenii?

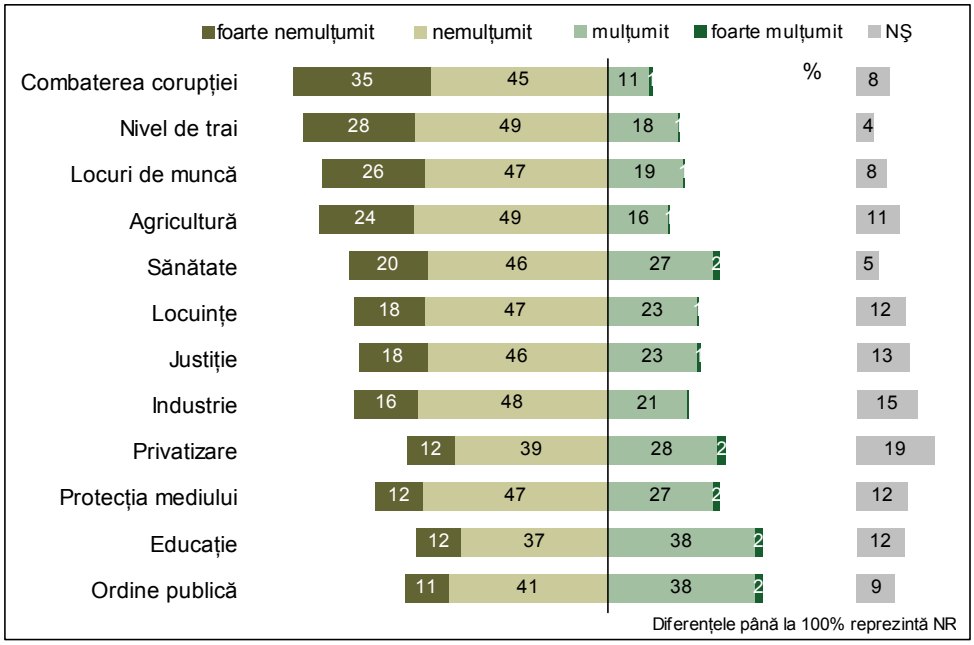

dinamica 1996-2007

mar 1997 MMT	iun 1997 CURS	sep 1997 LUAS	dec 1997 CURS	iun 1998 CURS	nov 1998 MMT	mai 1999 MMT	nov 1999 CURS	mai 2000 MMT	nov 2000 CURS	mai 2001 MMT	nov 2001 CURS	iun 2002 IMAS	oct 2002 MMT	mai 2003 GALLUP	oct 2003 CURS	mai 2004 MMT	oct 2004 GALLUP	mai 2005 GALLUP	nov 2005 GALLUP	mai 2006 GALLUP	nov 2006 GALLUP	mai 2007 GALLUP	oct 2007 GALLUP		Domeniul...
Mulțumit / foarte mulțumit																									
-	-	-	-	29	34	25	21	-	-	43	36	39	47	44	41	50	44	43	38	41	43	44	40	+	Ordine publică
41	39	43	33	32	34	25	20	-	-	44	30	36	48	42	39	45	38	37	29	41	39	40	40	+	Educație
-	-	-	-	29	21	15	11	-	-	22	19	21	28	20	21	29	25	24	22	25	29	30	30	+	Privatizare
16	16	18	12	10	13	9	6	-	-	23	18	17	26	19	19	25	22	23	17	12	13	18	19	+	Nivel de tra
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	18	27	30	32	29	+	Protectia mediulu
29	27	29	25	31	21	23	14	23	10	40	24	25	32	18	19	27	26	21	16	20	21	24	29	+	Sănătate
16	14	16	20	23	21	11	7	15	6	26	18	15	21	15	16	20	21	17	14	14	15	15	16	+	Agricultură
-	-	-	-	10	15	13	12	-	-	22	18	17	24	19	19	21	19	17	12	21	23	21	24	+	Locuințe
21	16	21	25	22	22	7	4	7	5	16	12	10	18	12	12	16	16	14	12	14	16	19	21	+	Industrie
19	13	19	18	18	13	5	6	8	6	13	10	11	14	11	13	14	13	14	13	10	13	17	20	+	Locuri de muncă
																				28	26	29	24	+	Justiție
																				15	13	15	12	+	Combaterea corupție
Nemulțumit / foarte nemulțumit																									
72	85	72	79	73	86	89	89	86	89	79	81	84	70	81	79	80	76	75	79	82	79	76	73	–	Locuri de muncă
64	72	64	73	62	78	72	83	72	86	55	72	72	64	77	76	68	68	74	79	76	74	72	66	–	Sănătate
80	83	79	88	87	81	90	92	-	-	73	80	81	70	78	78	72	74	72	78	85	83	78	77	–	Nivel de tra
76	84	76	78	73	79	84	88	81	88	66	75	79	73	74	74	71	65	71	77	76	74	77	73	–	Agricultură
-	-	-	-	83	74	81	78	-	-	69	70	74	68	67	68	70	66	69	76	66	66	70	64	–	Locuințe
62	77	62	72	63	77	81	86	81	86	70	70	78	71	71	71	70	64	66	74	71	64	68	64	–	Industrie
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	57	66	59	55	58	59	–	Protectia mediulu
-	-	-	-	68	64	78	79	-	-	65	61	66	60	63	61	56	52	56	61	56	49	55	51	–	Privatizare
43	57	44	65	59	55	69	70	-	-	46	54	57	44	47	51	45	51	51	61	49	49	52	48	–	Educație
-	-	-	-	64	57	72	75	-	-	50	57	56	47	49	53	45	48	49	56	50	48	49	51	–	Ordine publică
																				61	60	60	63	–	Justiție
																				76	78	77	80	–	Combaterea corupție

8

Cât de mulțumit sunteți de …?

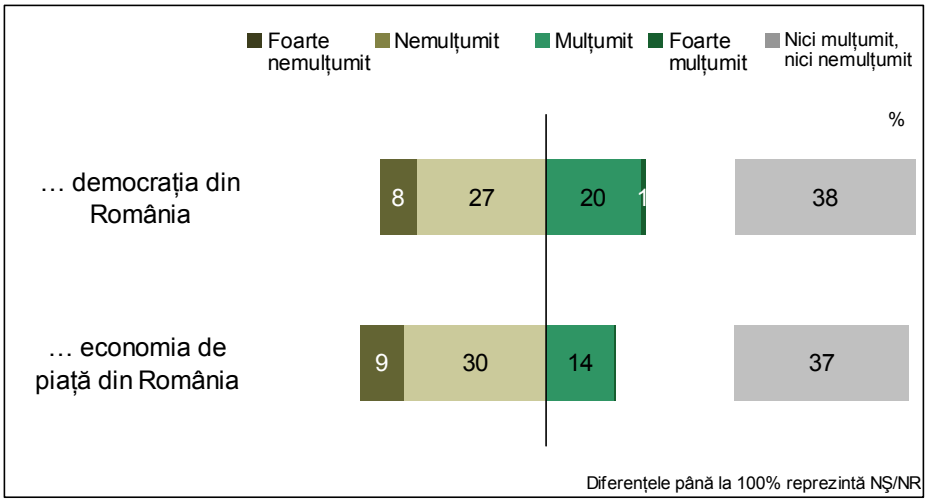

9

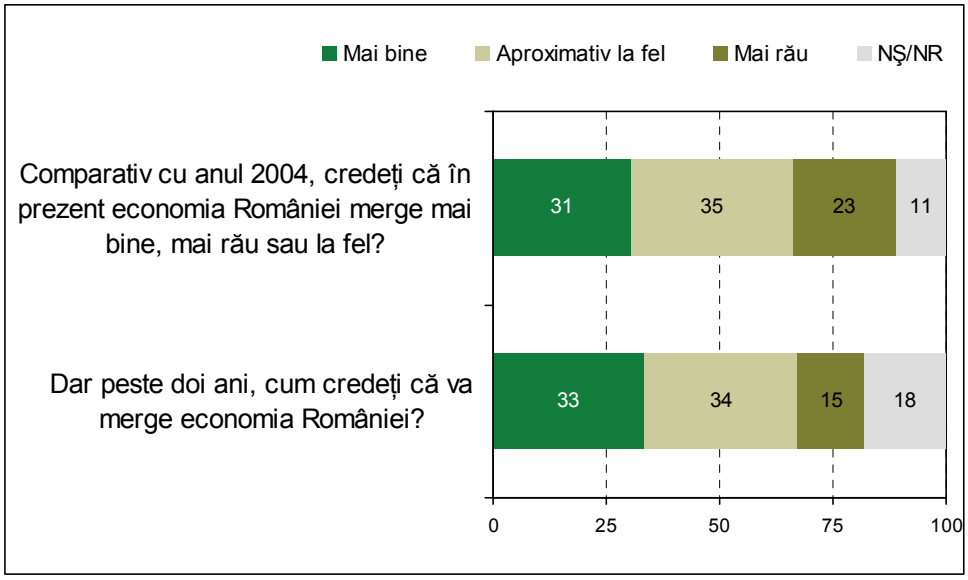

După părerea dvs., cât de răspândită este corupția în România?

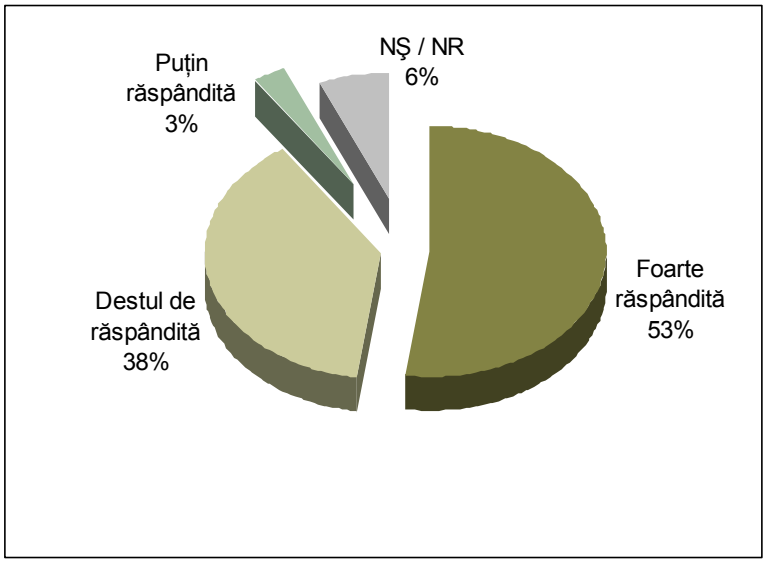

10

După părerea dvs., în ultimii 2 ani, corupția din România …?

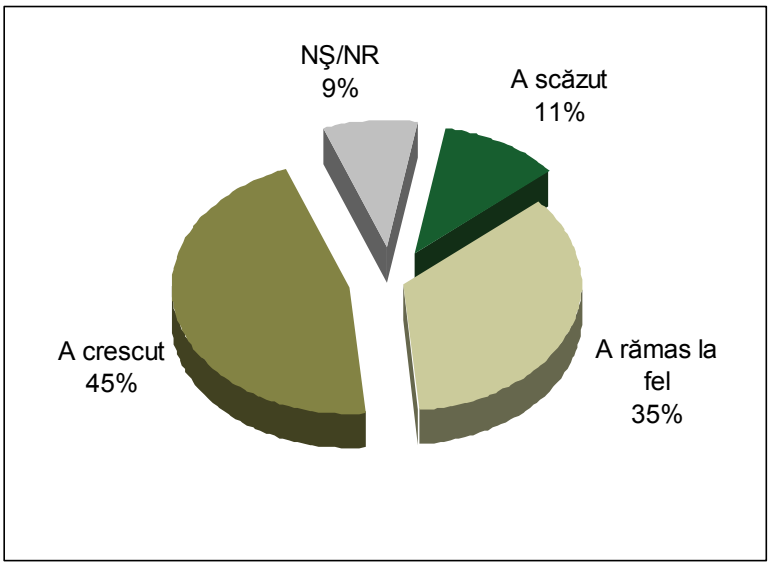

Dar în următorii 2 ani, în opinia dvs. corupția din România …?

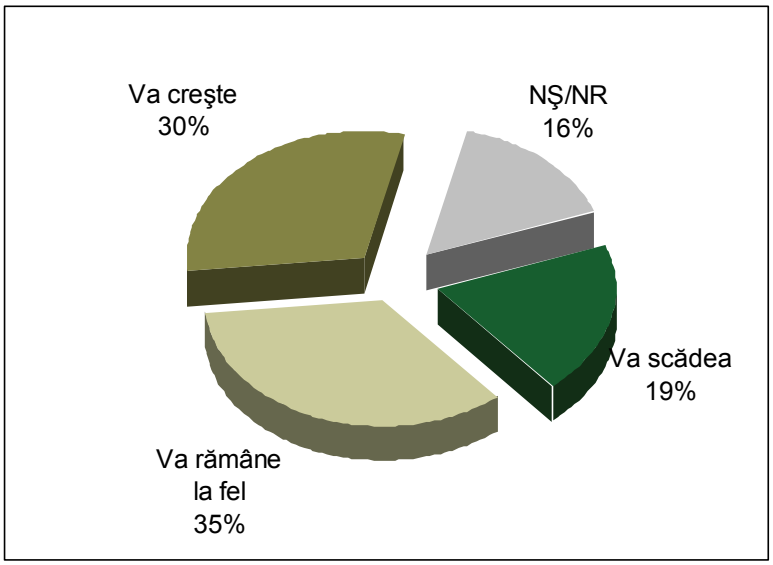

11

Care sunt lucrurile de care vă temeți cel mai mult în prezent?

[listă]

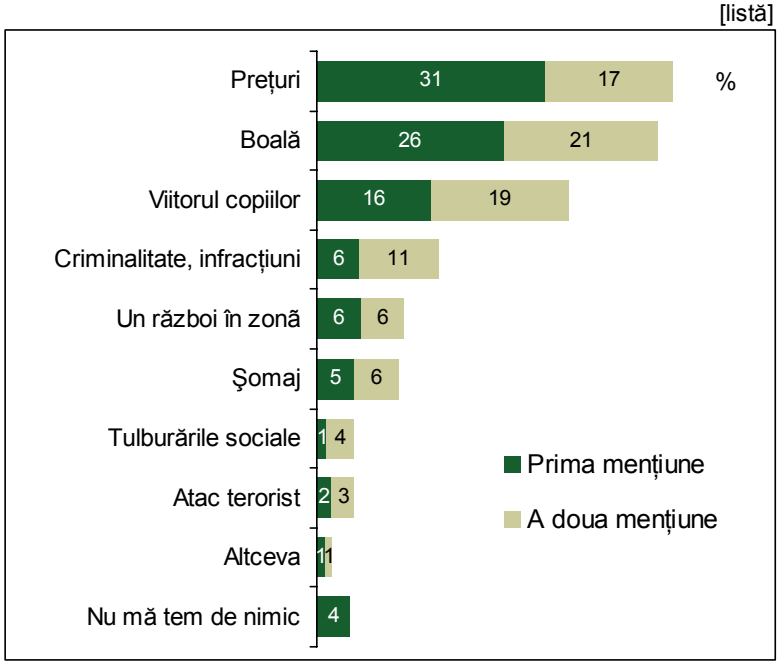

Dvs. credeți că era mai bine sau mai rău înainte de 1989 față de acum în ce priveşte … ?

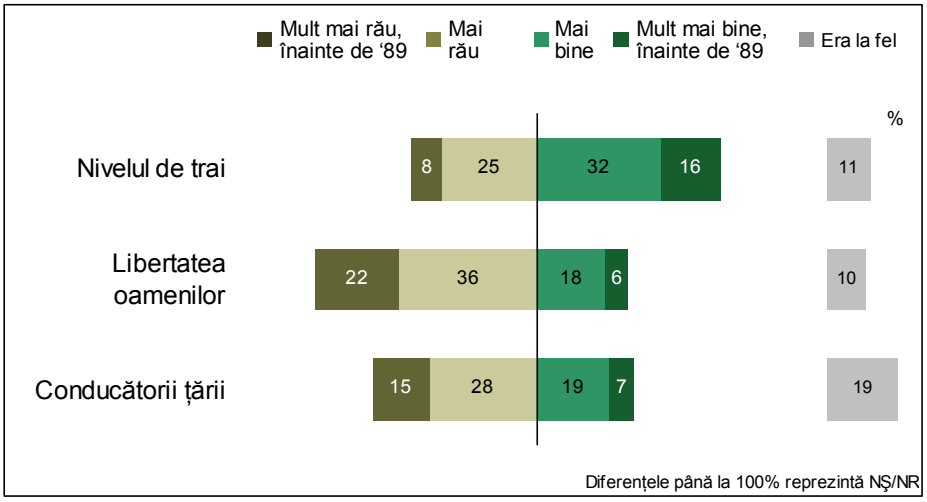

12

În ce măsură credeți că problemele actuale ale României sunt legate de …?

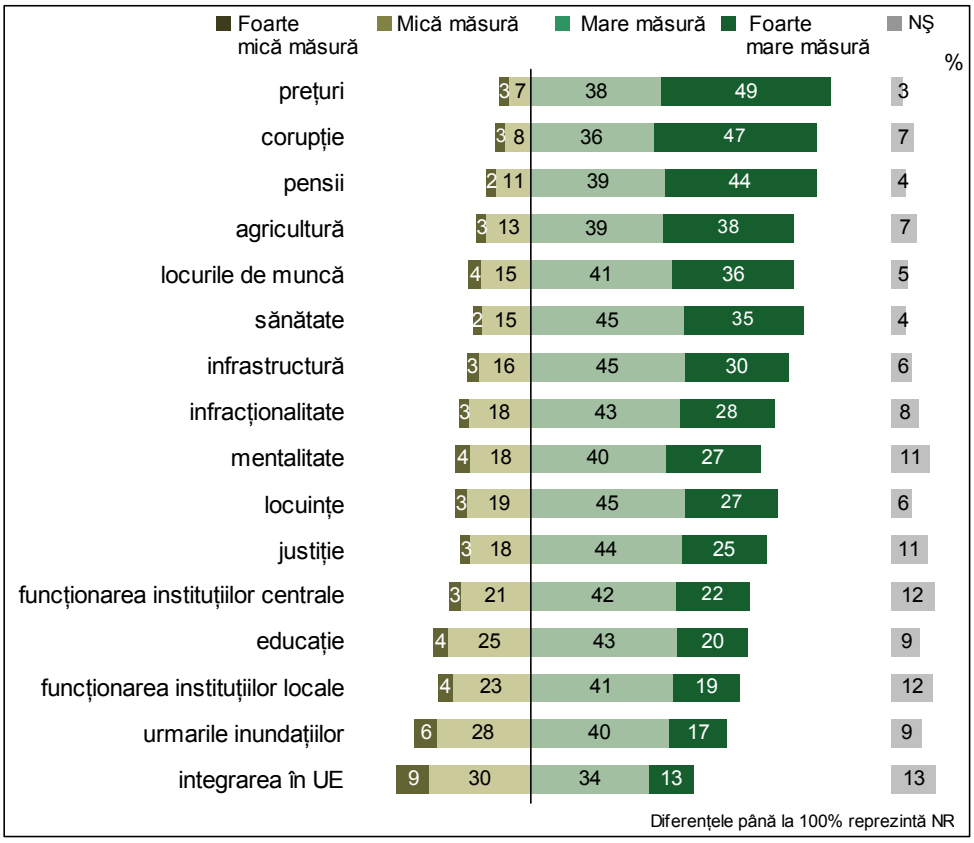

Care dintre aceste probleme credeți că sunt cele mai importante?

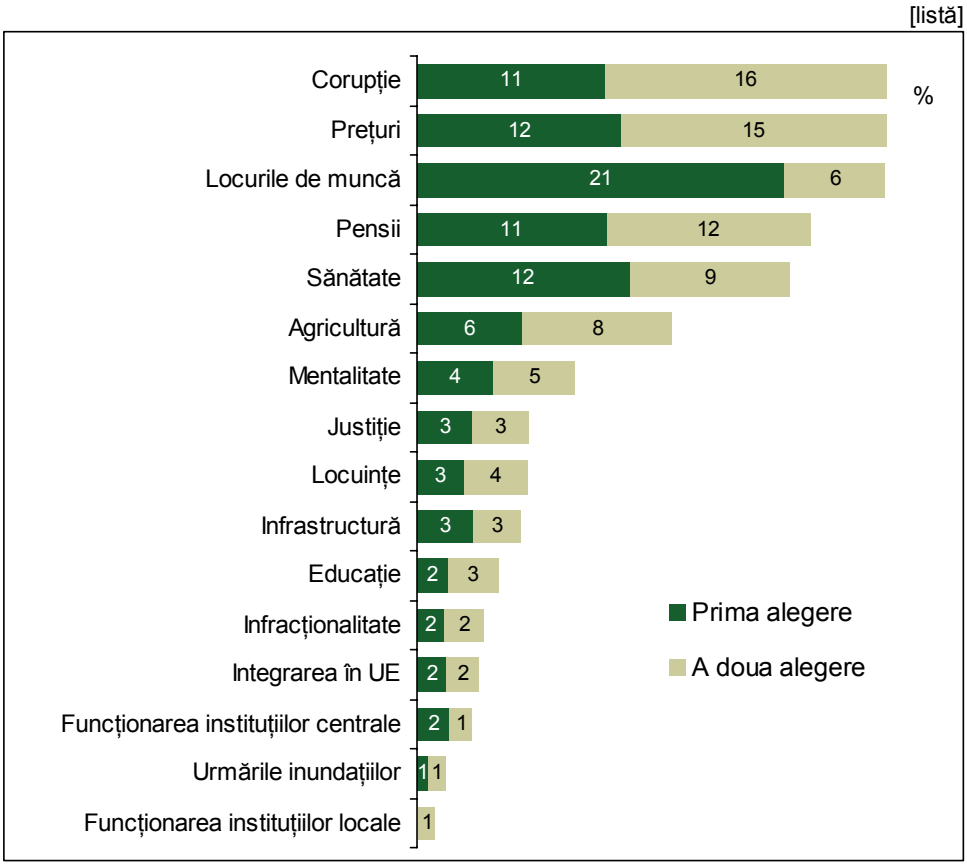

14

În ce măsură credeți că fiecare din următoarele este o problemă serioasă în comunitatea dvs.?

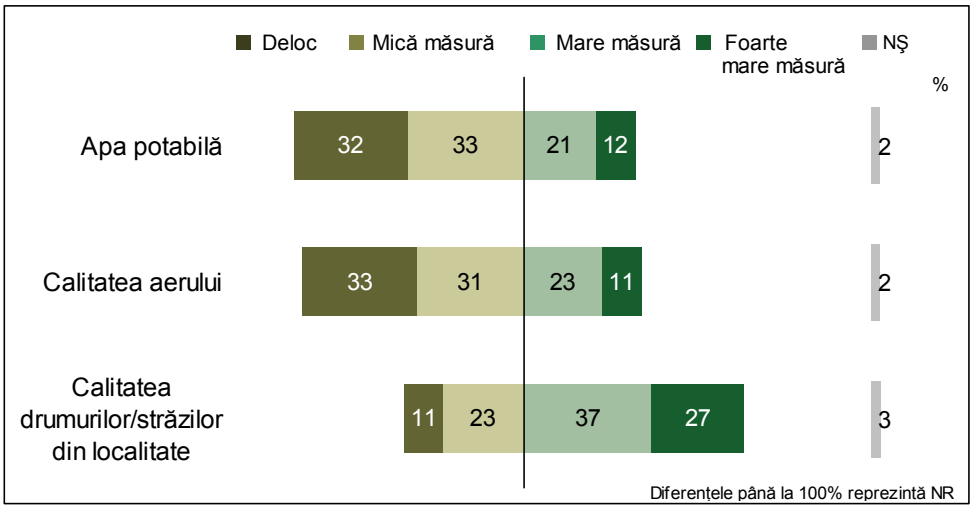

În ce măsură credeți că problemele actuale ale dumneavoastră sunt legate de …?

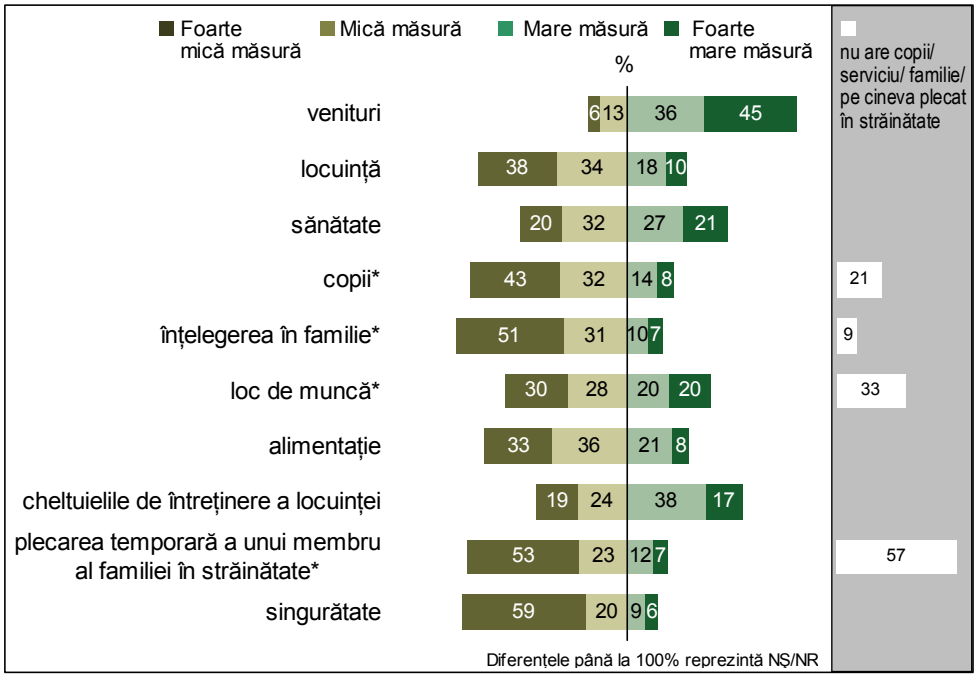

*Notă: *Procente calculate numai pentru segmentul persoanelor care au copii/ serviciu/ familie/ pe cineva plecat în străinătate*

15

Care dintre aceste probleme credeți că sunt cele mai importante?

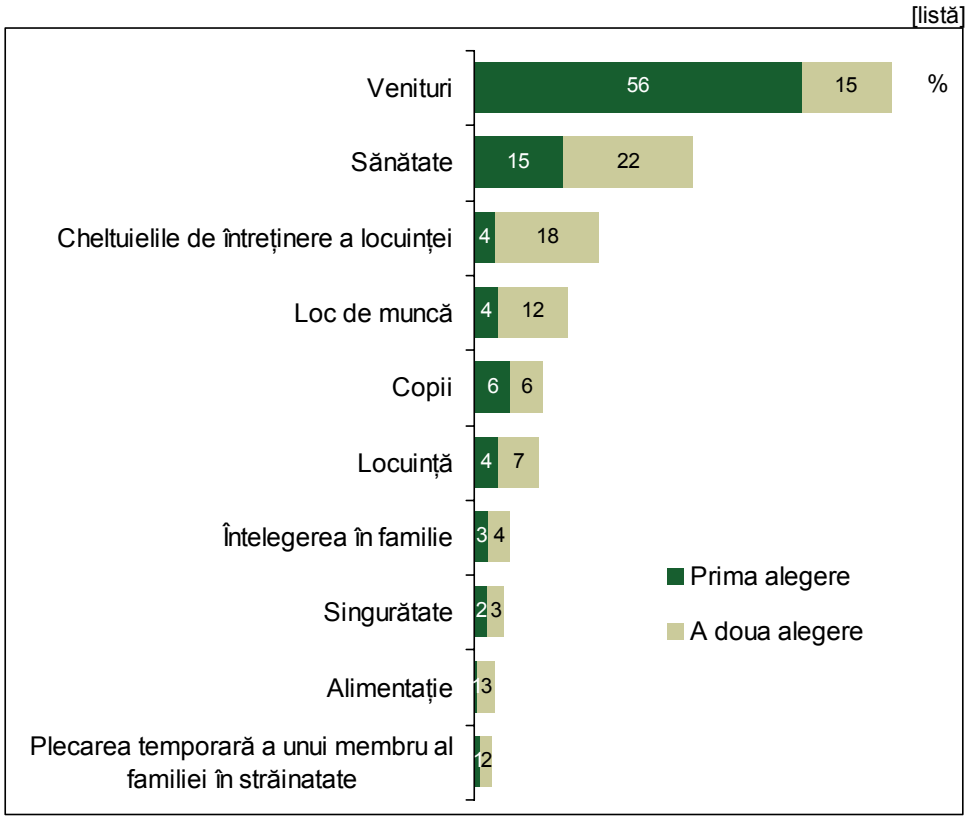

16

În ce măsură vă simțiți legat sufleteşte de…?

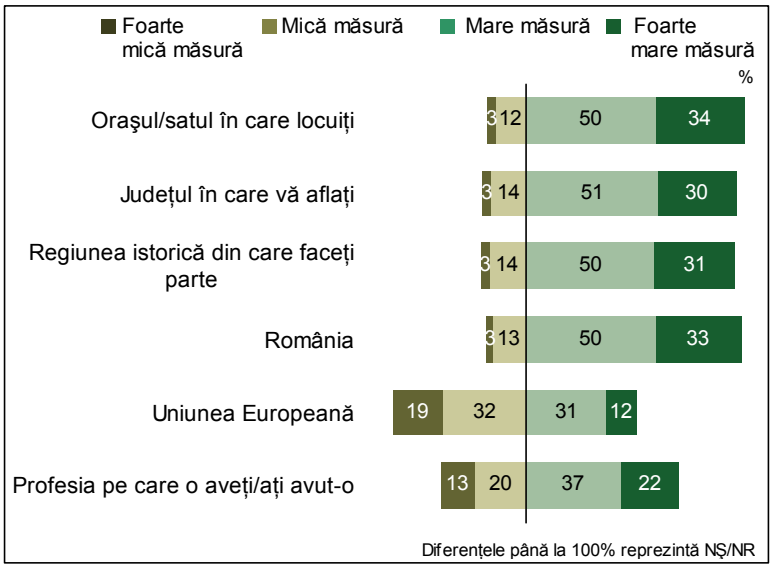

Dumneavoastră cât de mândru sunteți în calitate de cetățean al României?

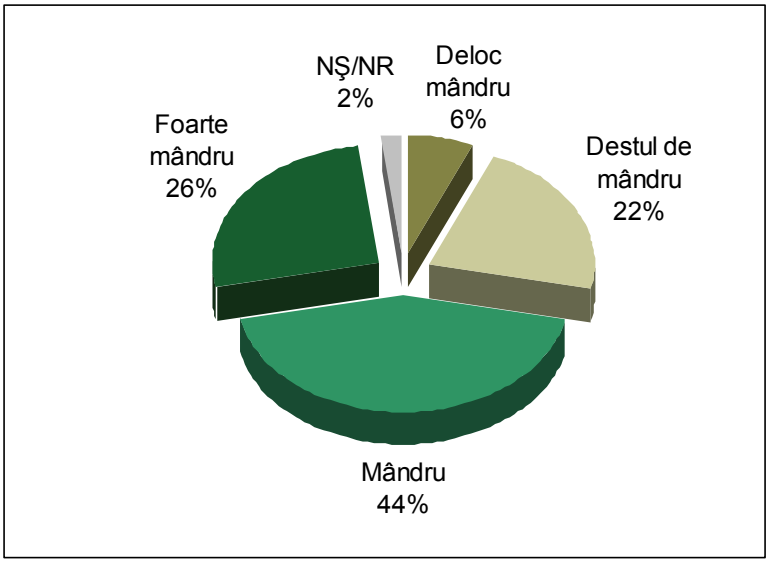

17

Vă rugăm să ne spuneți cât de importante sunt următoarele lucruri în viața dvs.?

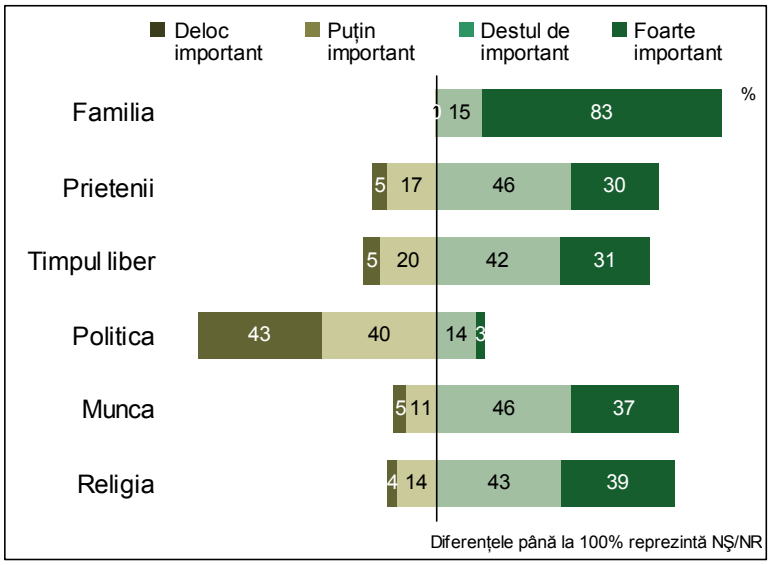

Luând în considerare toate aspectele vieții dvs. ați spune că sunteți…

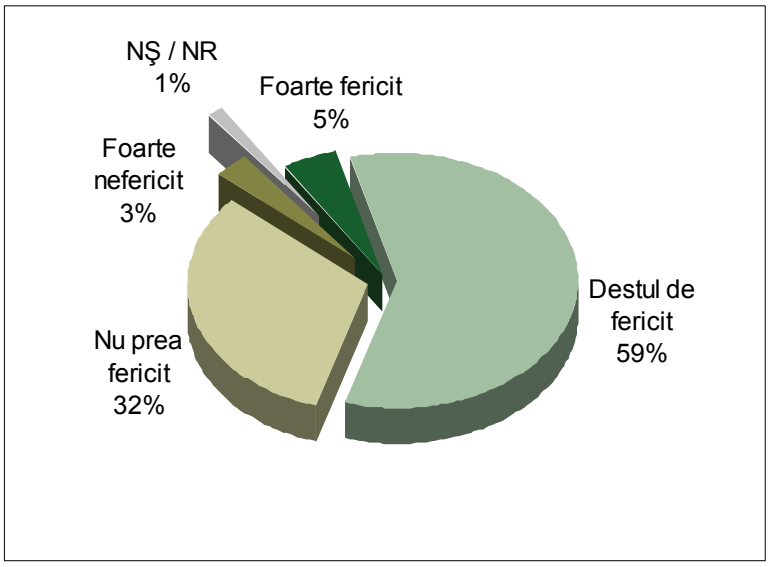

18

(strategii de viață)

19

Dacă ați câştiga o sumă mare de bani, să zicem 10 milioane de euro, pentru ce i-ați folosi?

[listă]

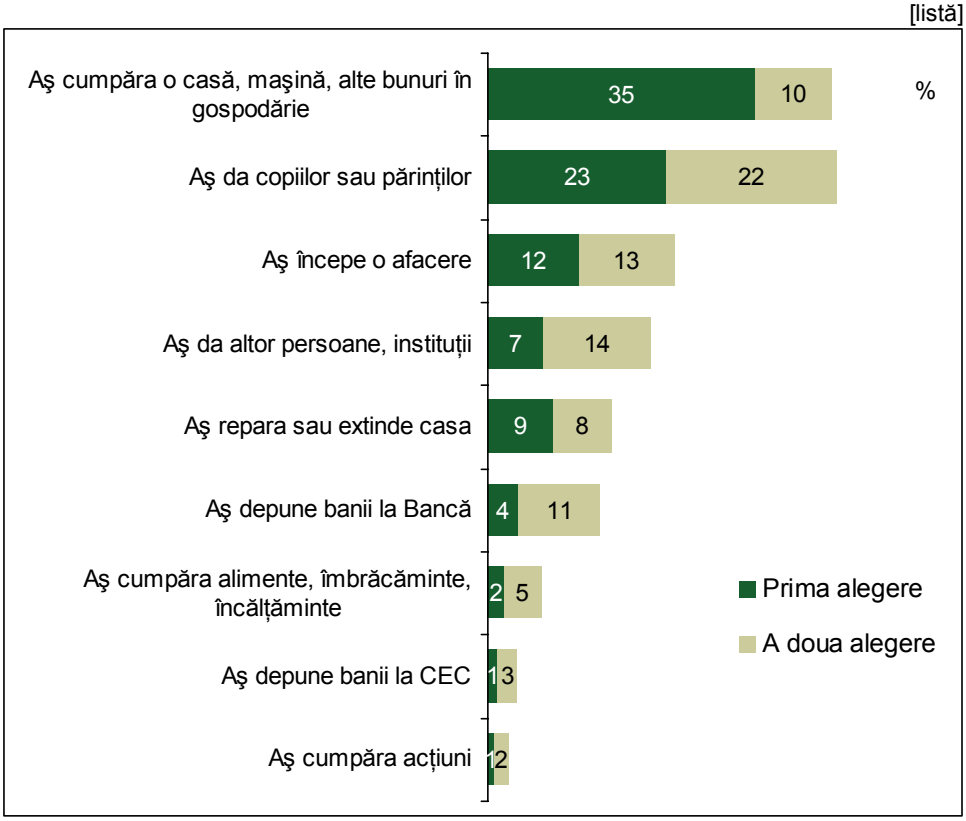

20

În următorii 2-3 ani, dvs. sau cineva din gospodăria dvs. aveți în plan... ?

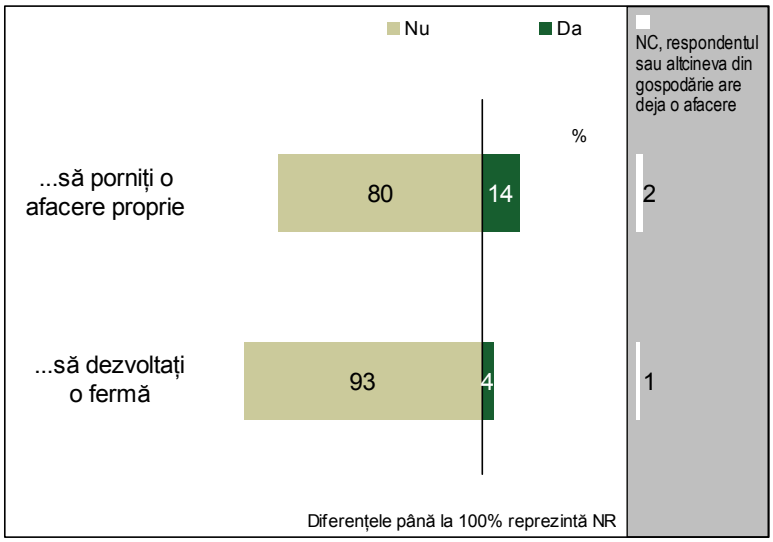

Dacă ar fi să vorbim despre clase de sus, de mijloc, de jos, căreia dintre ele ați considera că îi aparțineți?

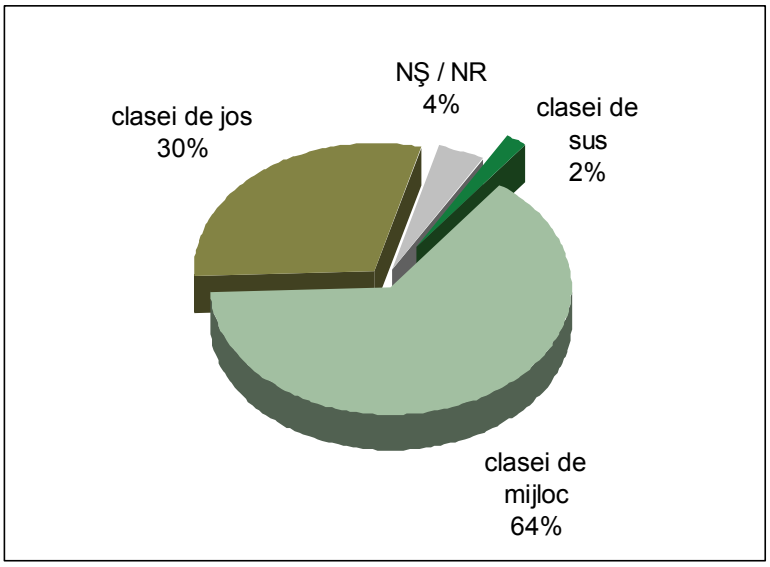

21

Care dintre următoarele lucruri l-ați avut in vedere în primul rând atunci când ați spus că aparțineți acestei clase?

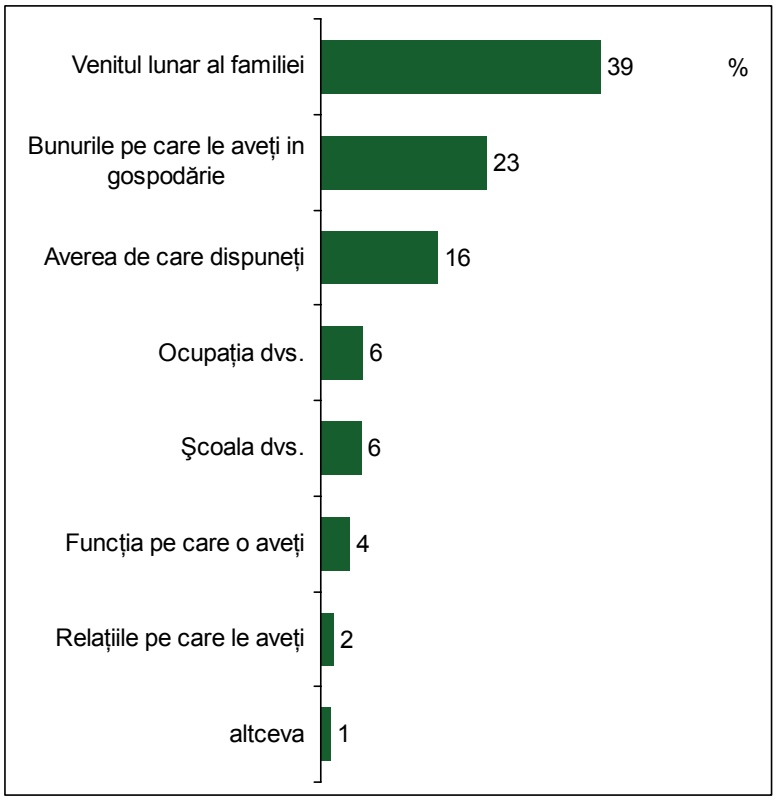

22

Care dintre următoarele lucruri l-ați avut in vedere în primul rând atunci când ați spus că aparțineți acestei clase?

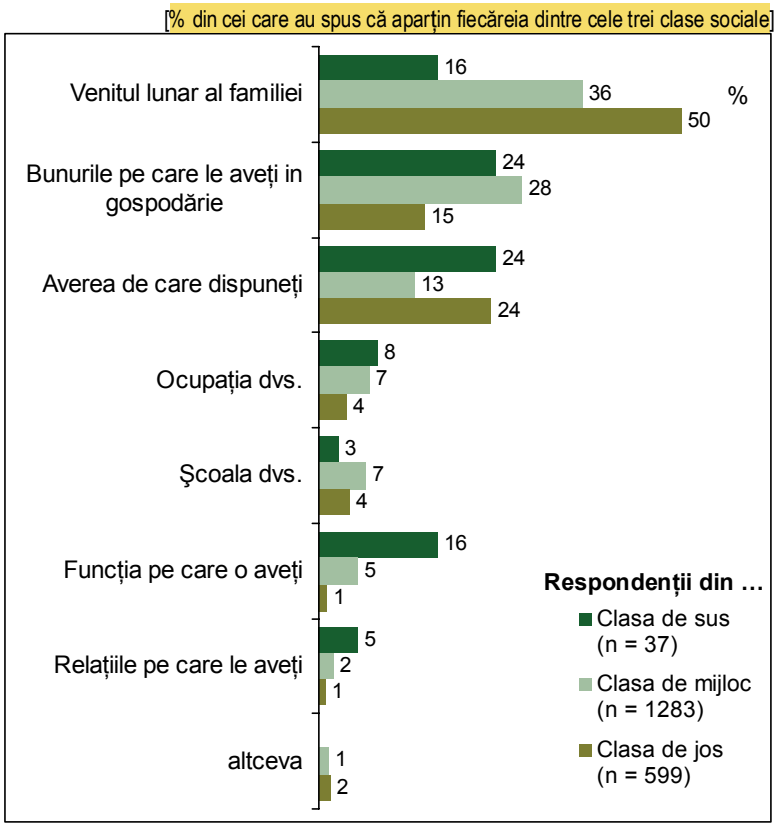

23

Dacă ați avea un copil care tocmai a terminat învățământul obligatoriu (10 clase), ce l-ați sfătui...?

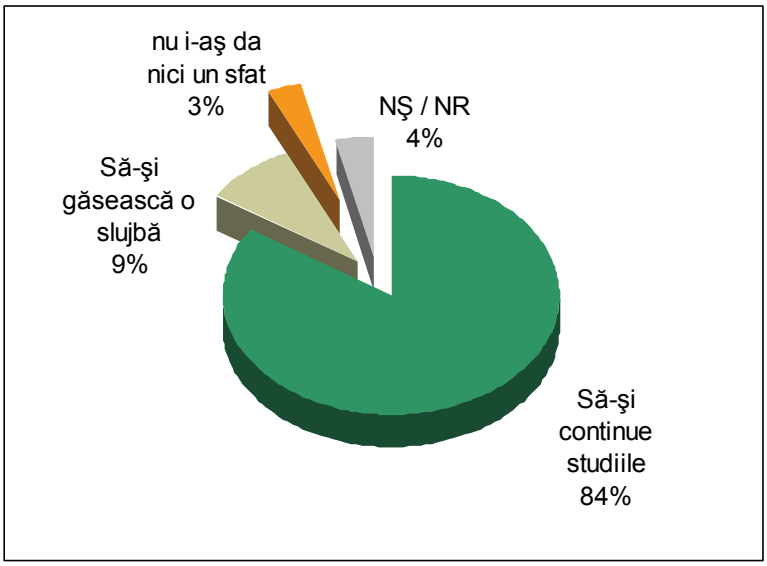

Unde să-şi urmeze studiile?

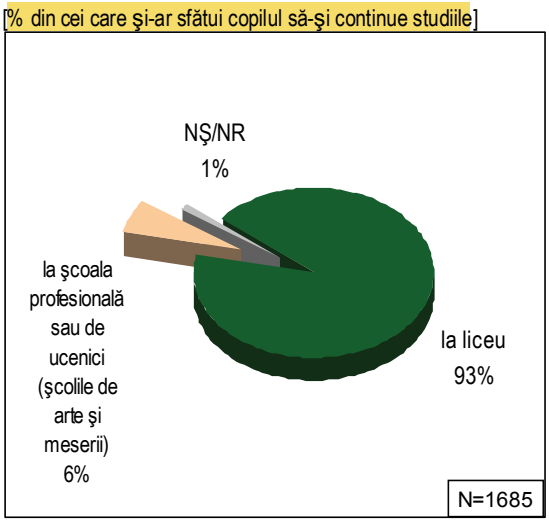

Unde să muncească?

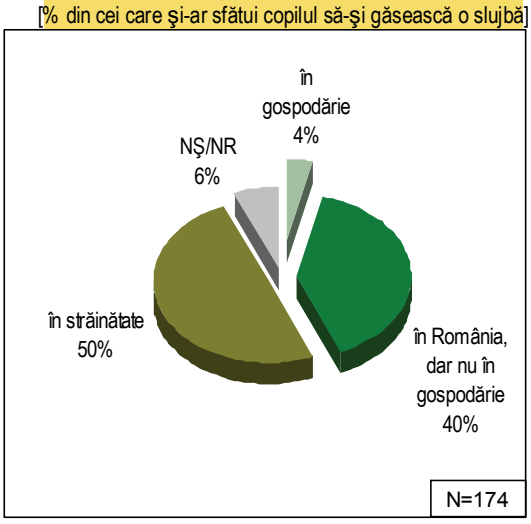

(încredere,
personalități şi partide politice,
opțiuni electorale)

25

Dumneavoastră credeți că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni?

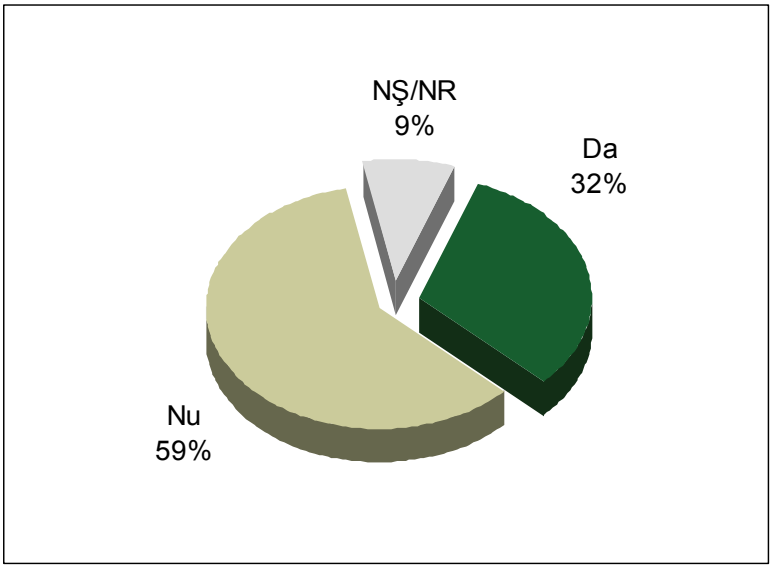

Câtă încredere aveți în oamenii din următoarele categorii…?

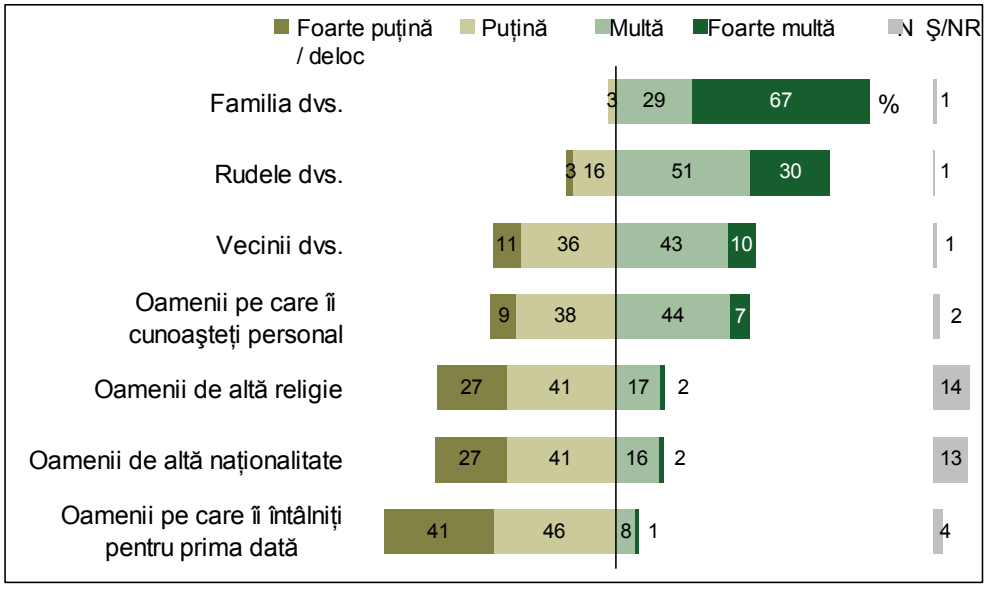

26

Pe lista următoare sunt trecute diferite grupuri de persoane.
Ați putea, vă rugăm, să alegeți pe aceia pe care nu i-ați dori ca vecini?

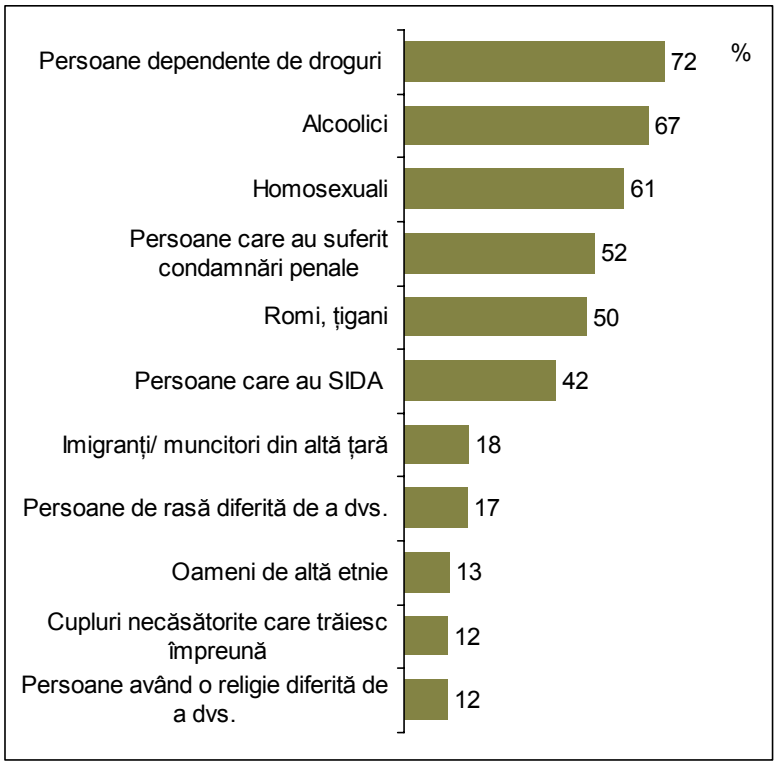

27

Câtă încredere aveți dvs. în ...?

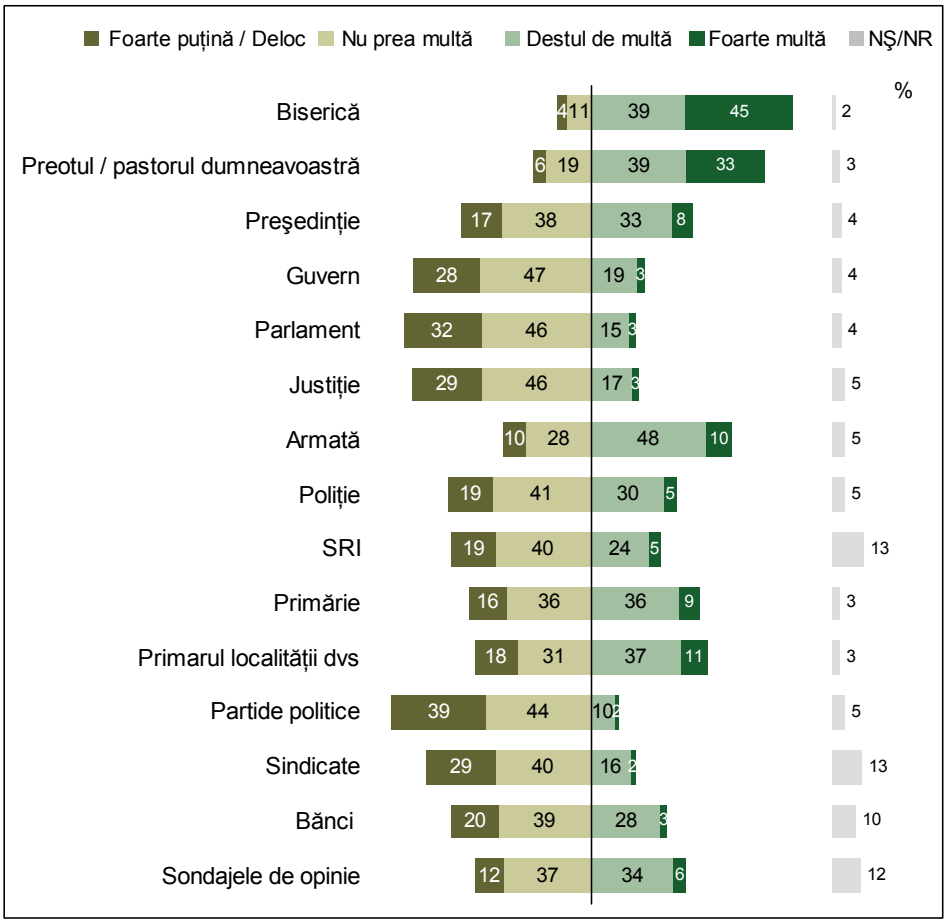

Care dintre conducătorii (liderii) politici ai României, din ultima sută de ani, a făcut cel mai mult bine acestei țări?

[listă]

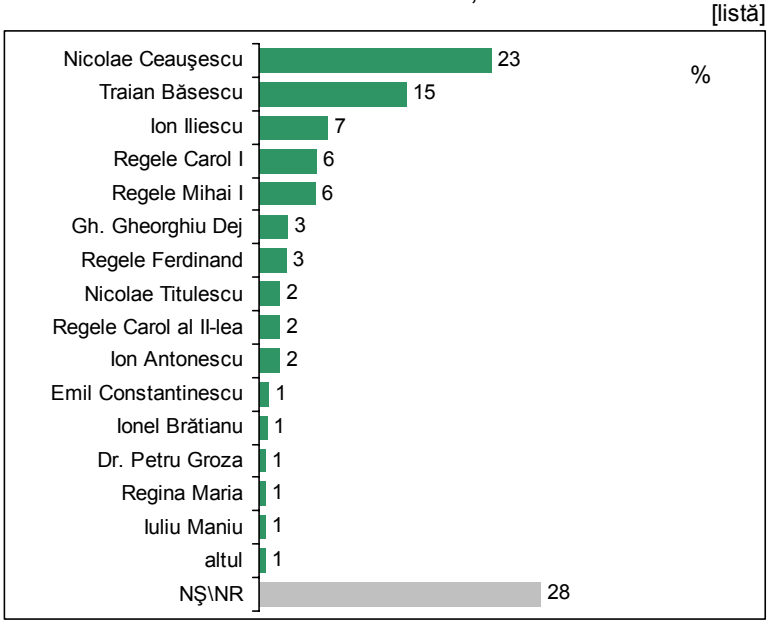

Dar care a făcut cel mai mare rău?

[listă]

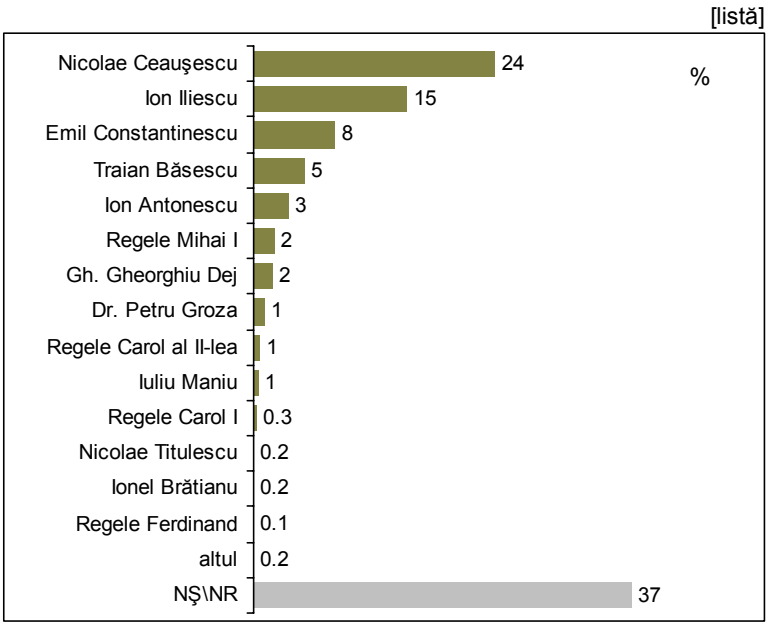

29

Câtă încredere aveți în...?

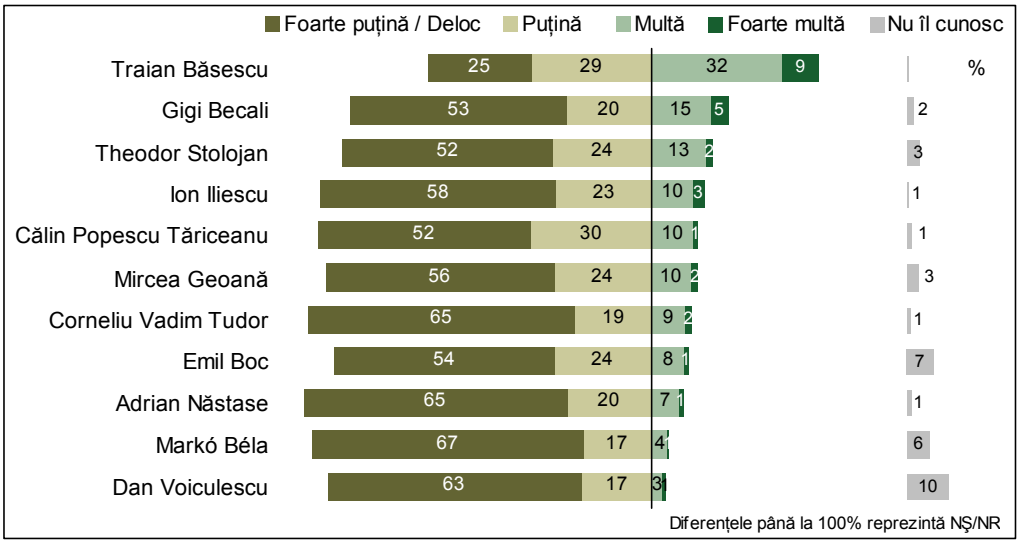

dinamica 1996-2007

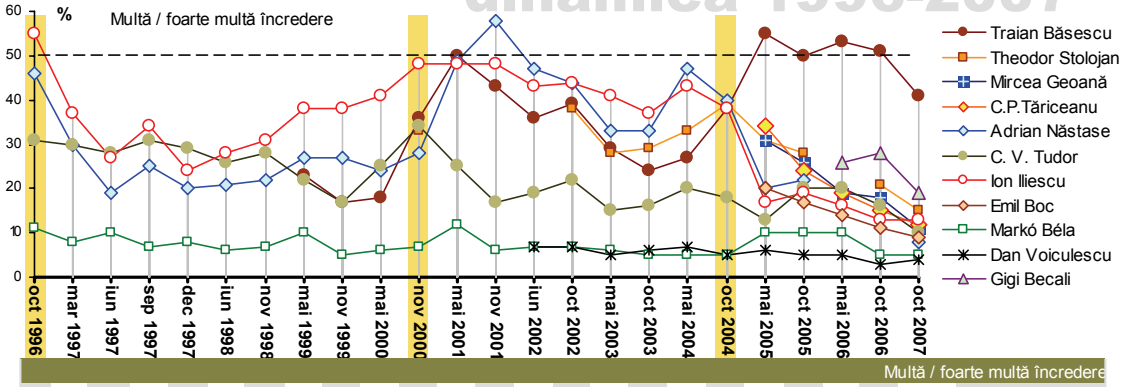

Multă / foarte multă încredere																							
-	-	-	-	-	-	-	23	17	18	36	50	43	36	39	29	24	27	38	55	50	53	51	41	+	Traian Băsescu
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33	-	-	-	38	28	29	33	39	31	28	-	21	15	+	Theodor Stolojan
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31	26	19	18	11	+	Mircea Geoană
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34	24	19	15	12	+	C. P. Tăriceanu
46	30	19	25	20	21	22	27	27	24	28	49	58	47	44	33	33	47	40	20	22	-	-	8	+	Adrian Năstase
31	30	28	31	29	26	28	22	17	25	34	25	17	19	22	15	16	20	18	13	20	20	16	10	+	C.V. Tudor
55	37	27	34	24	28	31	38	38	41	48	48	48	43	44	41	37	43	38	17	19	16	13	13	+	Ion Iliescu
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	17	14	11	9	+	Emil Boc
11	8	10	7	8	6	7	10	5	6	7	12	6	7	7	6	5	5	5	10	10	10	5	5	+	Markó Béla
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	7	5	6	7	5	6	5	5	3	4	+	Dan Voiculescu
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26	28	19	+	Gigi Becali
Puțină / foarte puțină încredere / deloc																									
27	39	47	50	57	67	60	65	67	66	66	59	74	73	73	74	76	77	77	81	77	78	83	83	–	Markó Béla
38	50	64	60	66	60	58	56	50	52	46	47	49	54	53	53	55	52	56	78	76	81	83	81	–	Ion Iliescu
40	44	54	44	54	53	50	65	64	59	54	67	75	73	71	75	71	72	73	79	72	73	79	84	–	C.V. Tudor
31	46	64	53	62	60	57	58	56	59	59	42	37	48	50	60	56	48	54	75	71	-	-	85	–	Adrian Năstase
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56	67	74	79	82	–	C. P. Tăriceanu
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	41	48	57	54	57	72	66	70	73	80	–	Dan Voiculescu
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	58	64	68	69	78	–	Emil Boc
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56	63	70	71	80	–	Mircea Geoană
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55	-	-	-	51	59	57	58	51	60	61	-	66	76	–	Theodor Stolojan
-	-	-	-	-	-	-	62	64	65	50	36	45	52	50	58	62	62	54	41	44	44	46	74	–	Traian Băsescu
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	65	64	55	–	Gigi Becali

30

Câtă încredere aveți în ...?

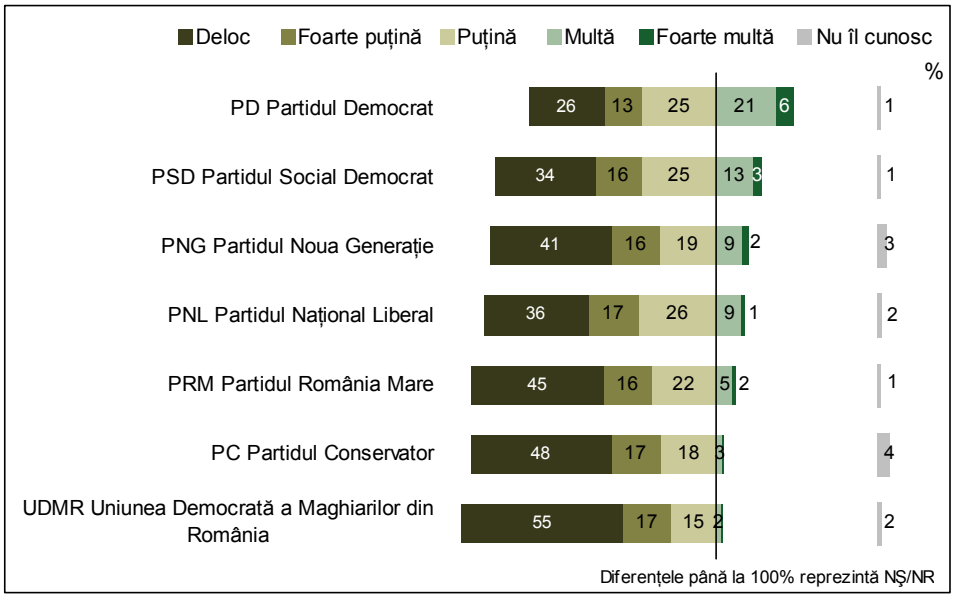

(interes,
informare,
cunoştințe politice)

32

În general, cât de interesat sunteți de ...?

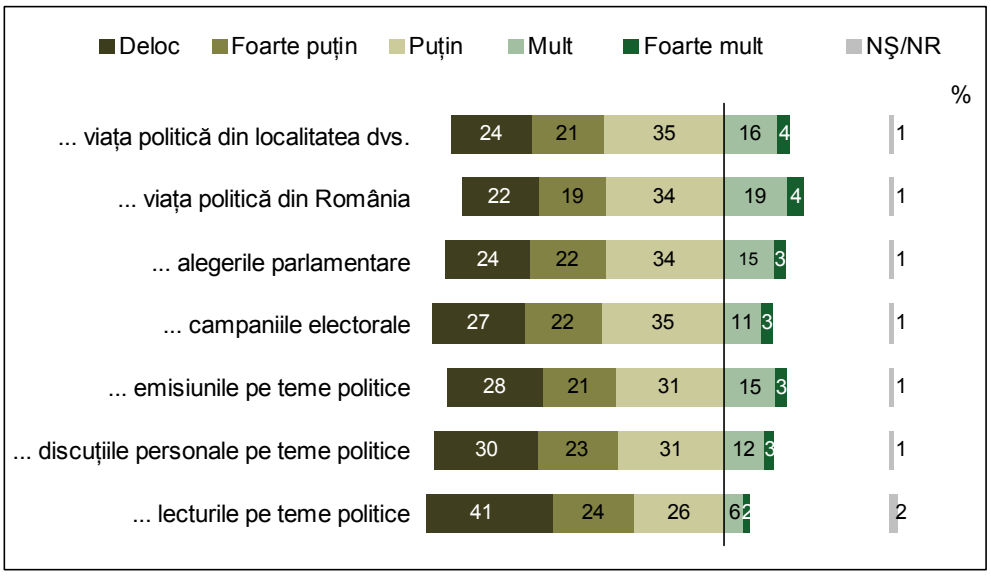

Din câte ştiți dvs. următoarele afirma ții sunt adevărate sau false în cazul României?

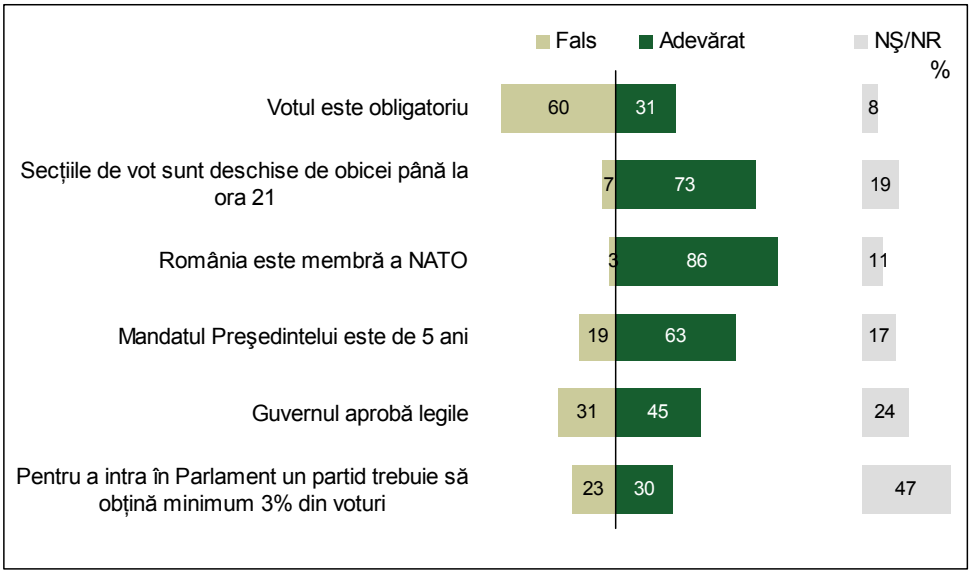

33

Dvs. în ce măsură cunoaşteţi vreun membru al actualului Parlament ales în judeţul dvs. / în Bucureşti?

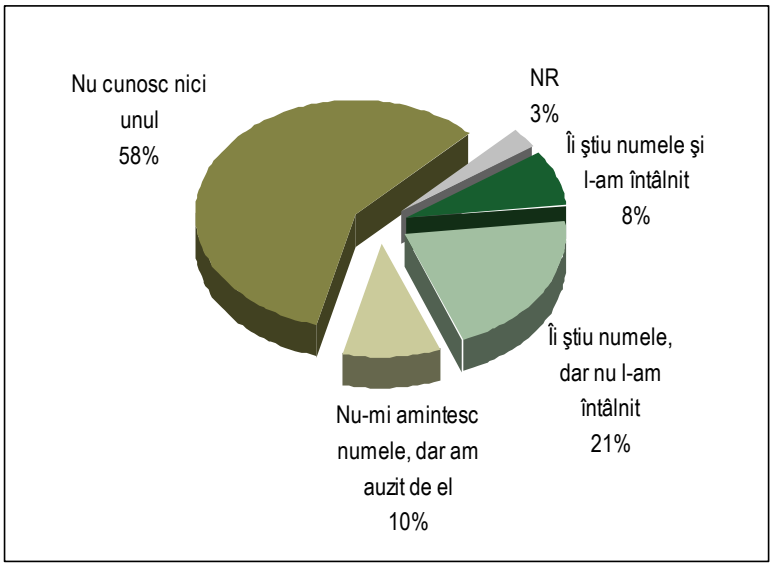

După 1989, vi s-a întâmplat vreodată ...?

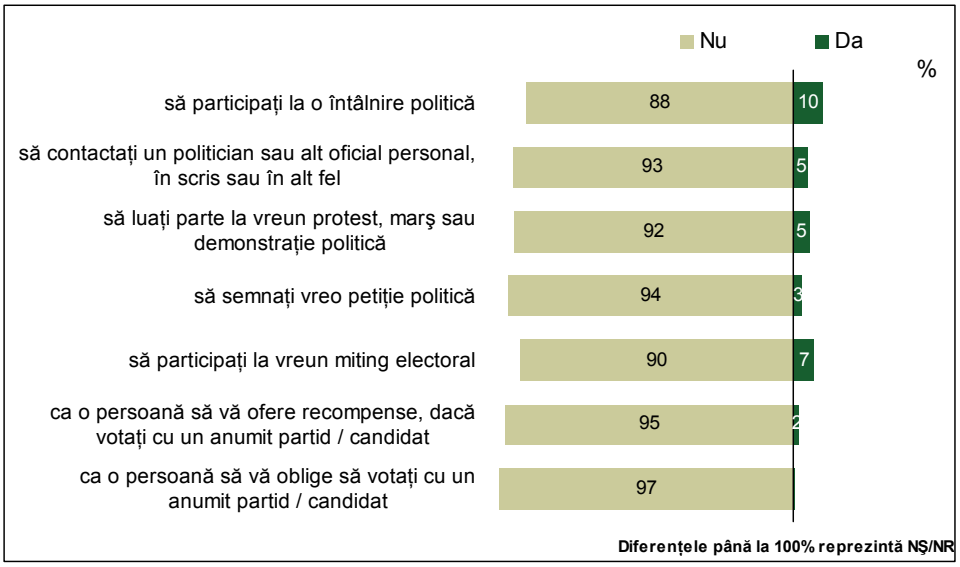

34

În ce măsură credeți că oameni ca dvs. pot influența hotărârile importante care se iau…?

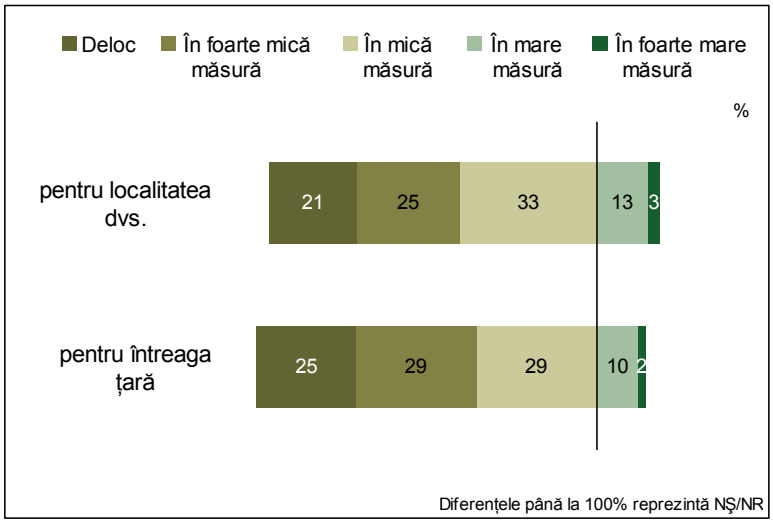

În ce măsură credeți că este influențată viața dvs. de hotărârile importante care se iau de către …?

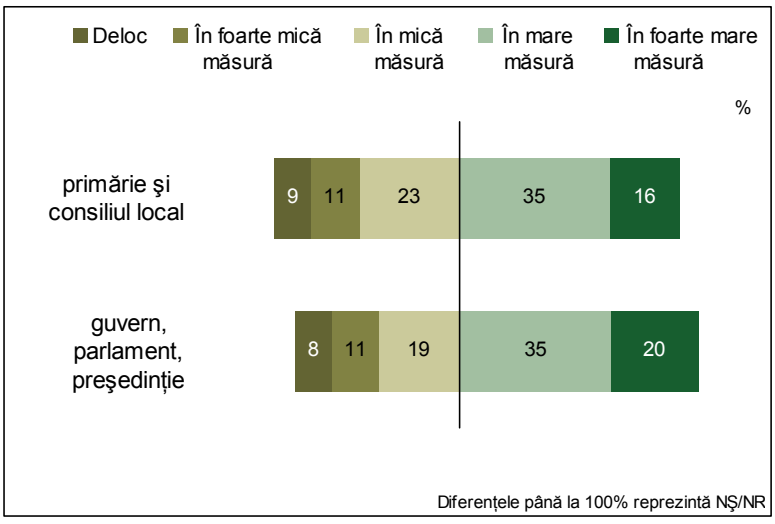

35

Dvs. credeți că ar fi mai bine ca în România ...?

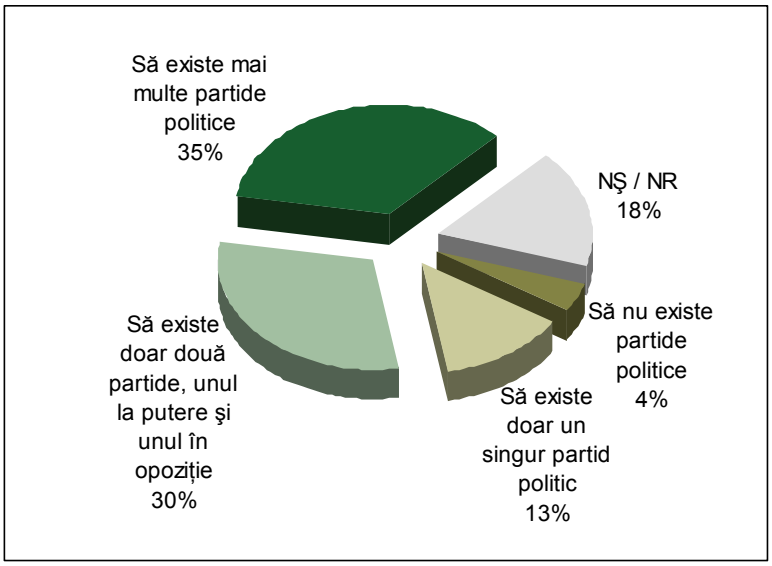

Credeți că numărul parlamentarilor este în prezent prea mic, prea mare sau atât cât trebuie?

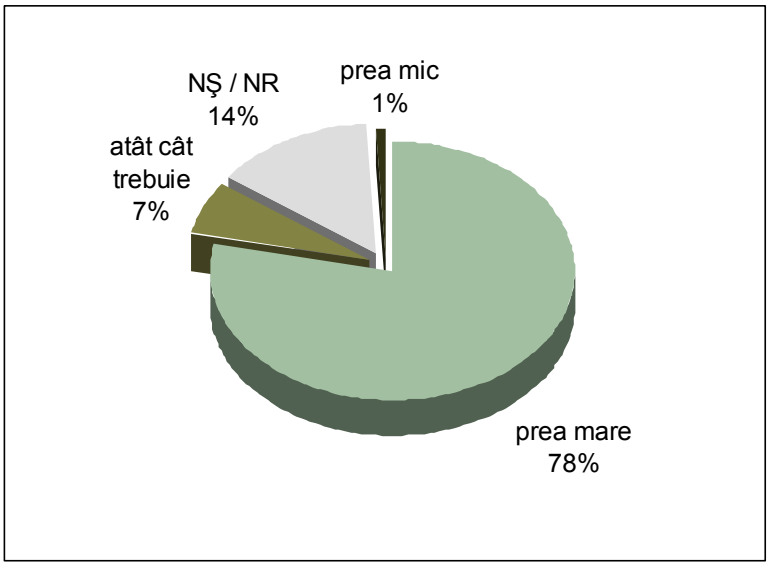

36

În prezent Parlamentul României este compus din două camere: Senatul şi Camera Deputaților. Credeți că Parlamentul României ar trebui să fie compus dintr-o singură cameră sau din două camere?

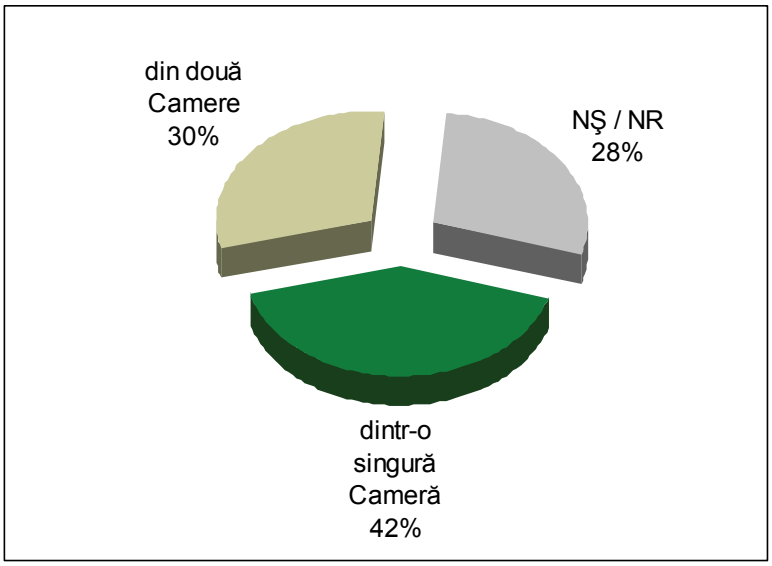

Credeți că pentru alegerea parlamentarilor ar trebui să votați o listă de persoane pentru un partid, ca până acum, sau să votați o singură persoană pentru un partid (vot uninominal)?

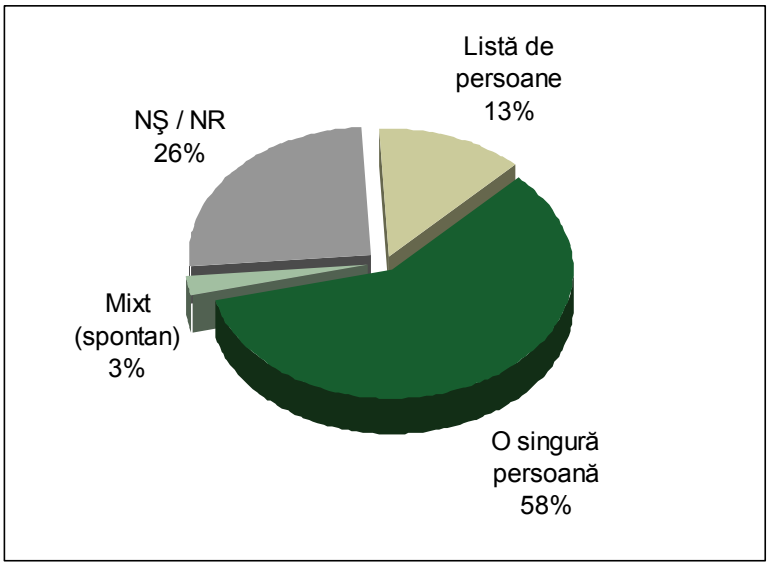

Cine credeți că ar trebui să aibă mai multă putere: preşedintele, primul ministru sau parlamentul?

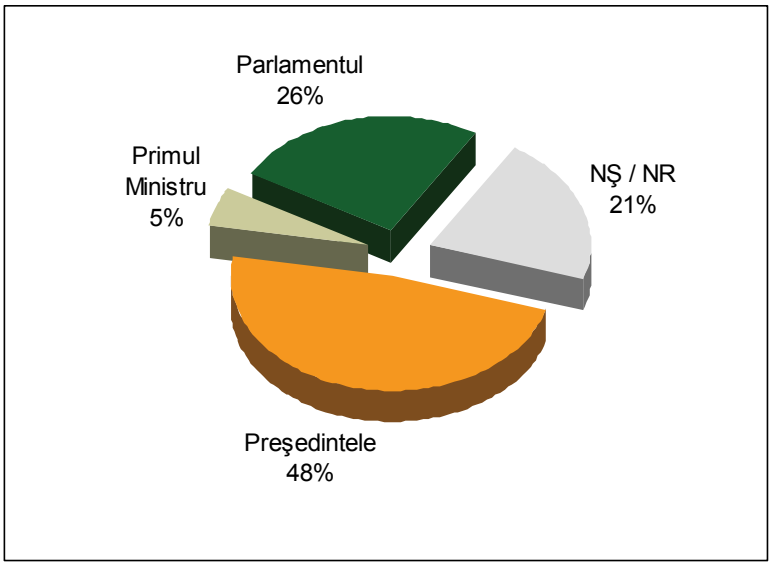

Credeți că Preşedintele ar trebui să poată dizolva Parlamentul pentru a se alege unul nou?

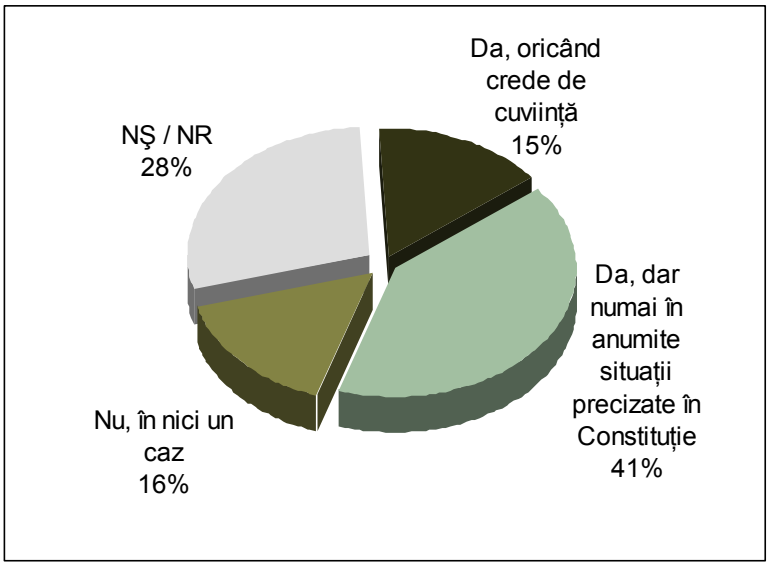

38

Dacă există o situație dificilă care impune schimbarea Guvernului cine ar trebui să poată demite Guvernul?

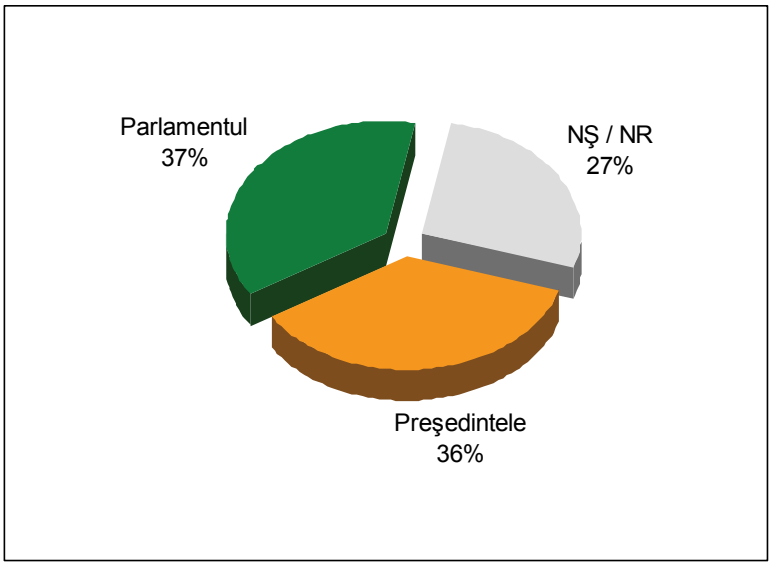

Ce credeți despre oamenii din alte țări care vin să muncească în România? Ce ar trebui să facă Guvernul?

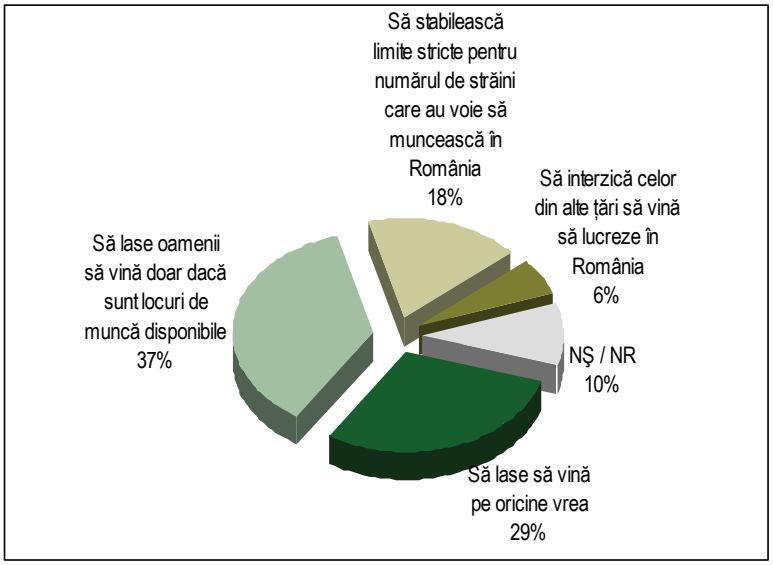

39

Credeți că locuințele pentru săraci ar trebui amenajate în cartiere separate din cadrul localităților sau oriunde în localitate?

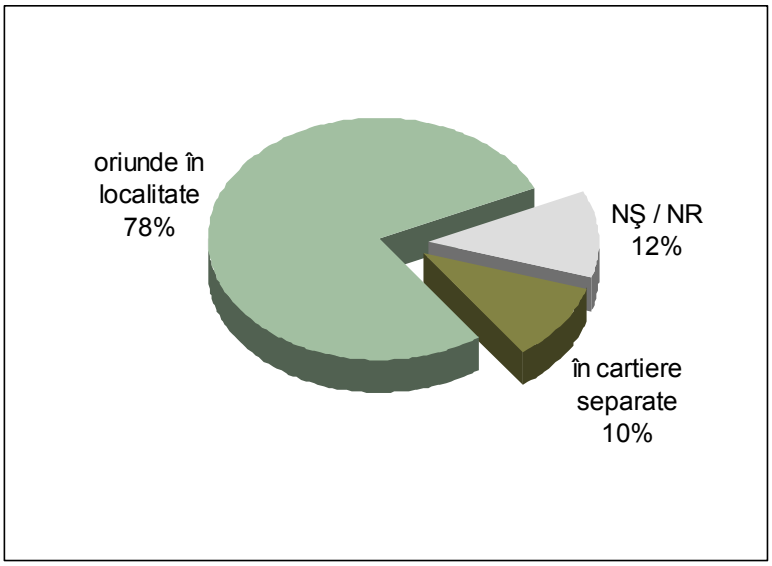

40

(valori)

41

În materie de politică, oamenii vorbesc despre “stânga” şi “dreapta”. În general vorbind, unde v-ați plasa pe scala de mai jos?

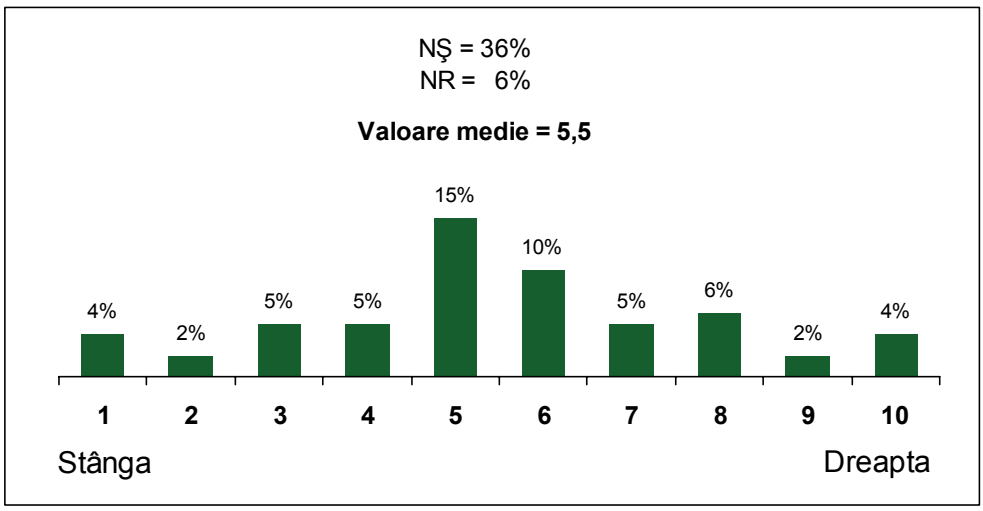

42

Acum, am dori să ne spuneți părerea dvs. privind următoarele afirmații, dând note de la 1 la 10.
1 înseamnă că sunteți cu totul de acord cu afirmația din stânga, iar 10 că sunteți cu totul de acord cu afirmația din dreapta.
Puteți alege, bineînțeles, orice cifră intermediară pentru a vă nuanța cât mai bine răspunsul.

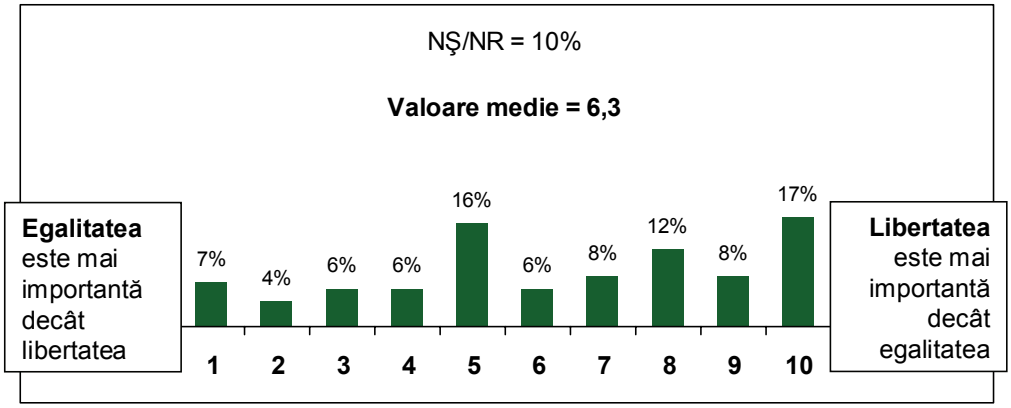

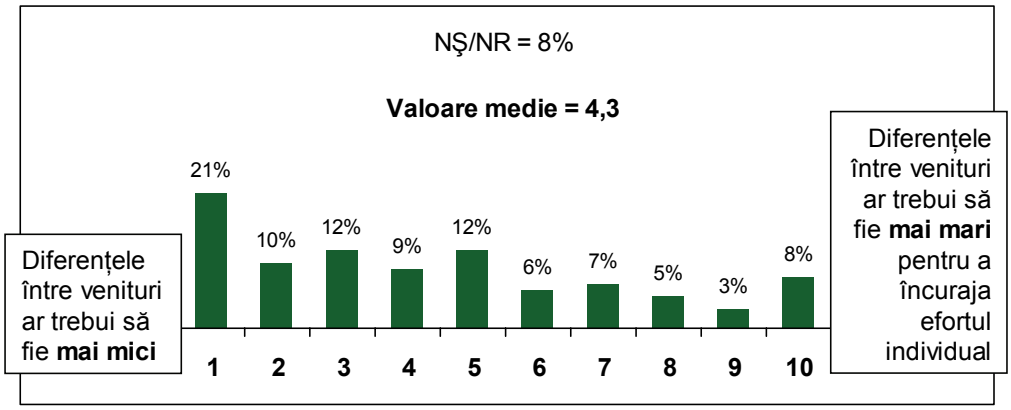

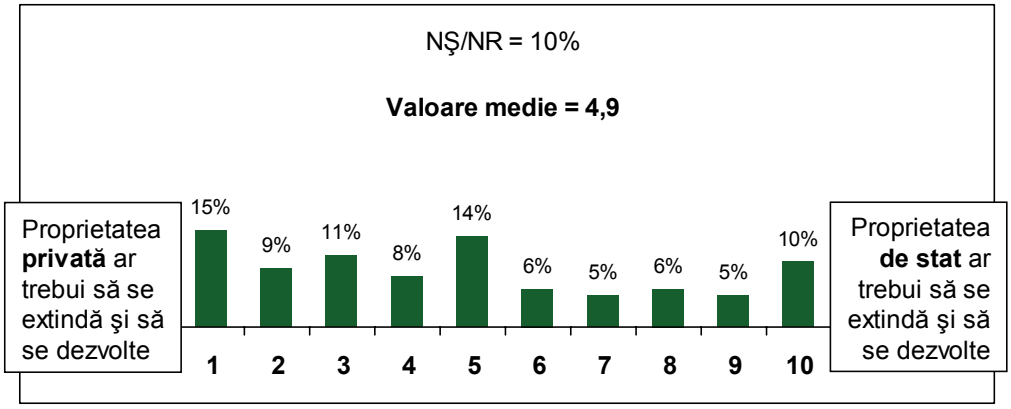

Acum, am dori să ne spuneți părerea dvs. privind următoarele afirmații, dând note de la 1 la 10. …
(continuare)

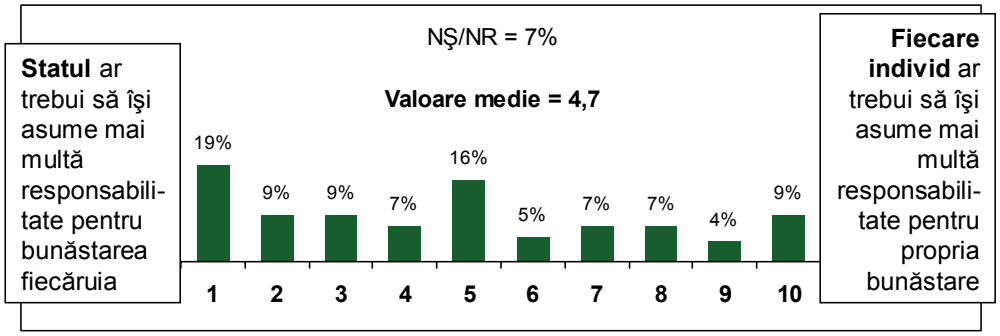

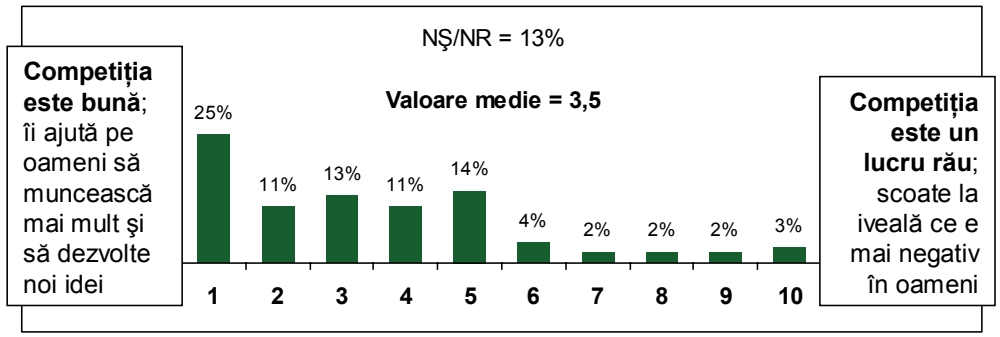

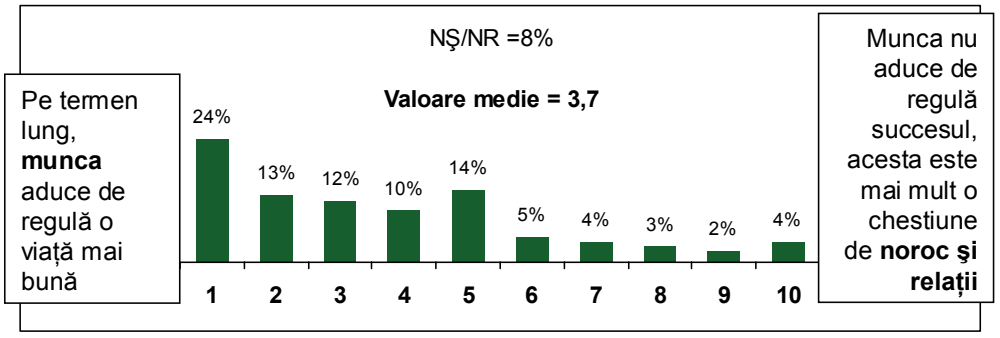

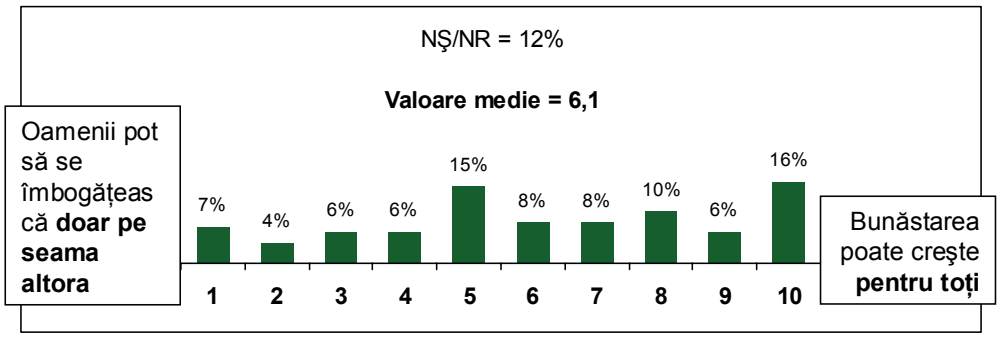

44

Unii oameni cred că fiecare îşi poate decide propria soartă, alţii zic că destinul ne este hotărât de la bun început.
Vă rugăm să ne spuneţi ce credeţi dvs., dând o notă de la 1 la 10, unde 1 înseamnă că „totul în viaţă e determinat de soartă”, iar 10 că „fiecare îşi hotărăşte singur destinul”.

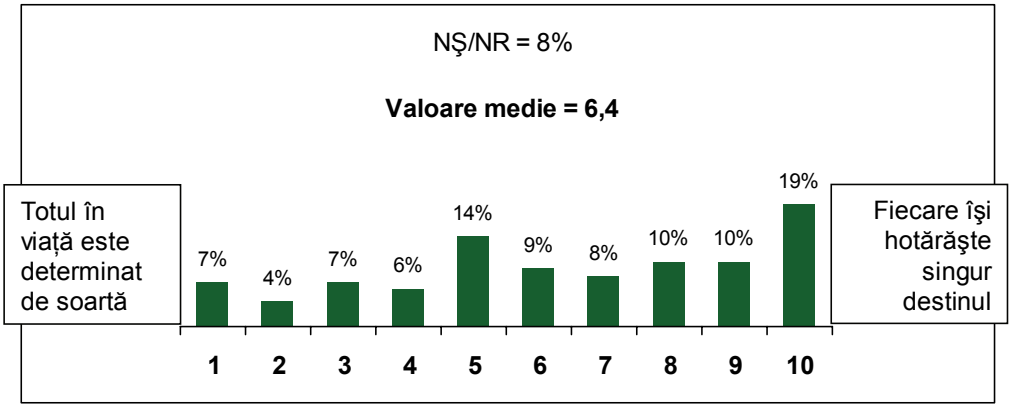

După părerea dumneavoastră, comunismul...?

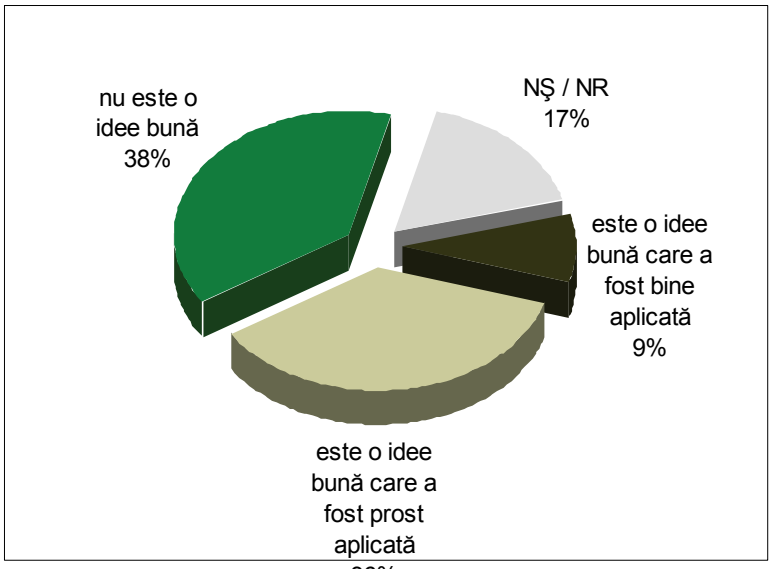

După părerea dvs. …

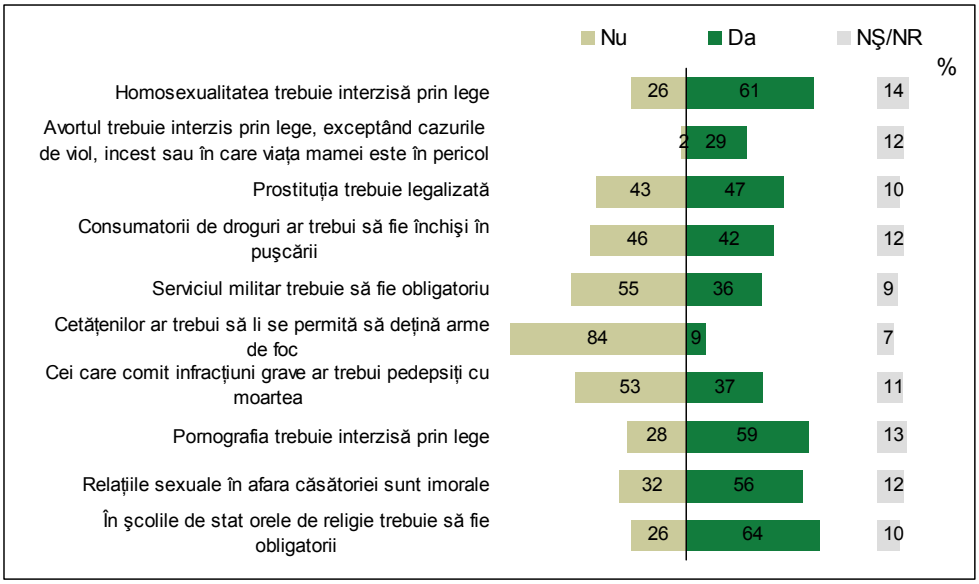

Cum credeţi că au reuşit majoritatea oamenilor care au făcut avere în România? Prin …

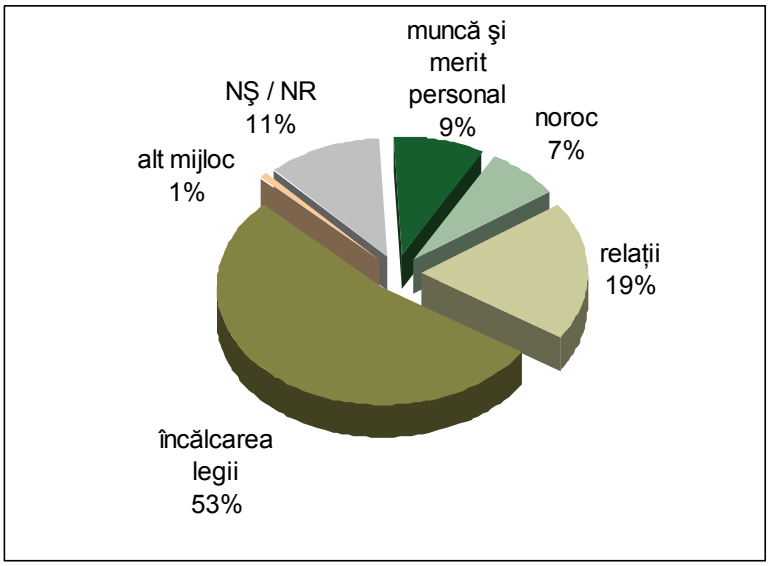

46

O să vă citesc acum o listă de afirmaţii şi o să vă rog să îmi spuneţi în ce măsură sunteţi sau nu de acord cu ele?

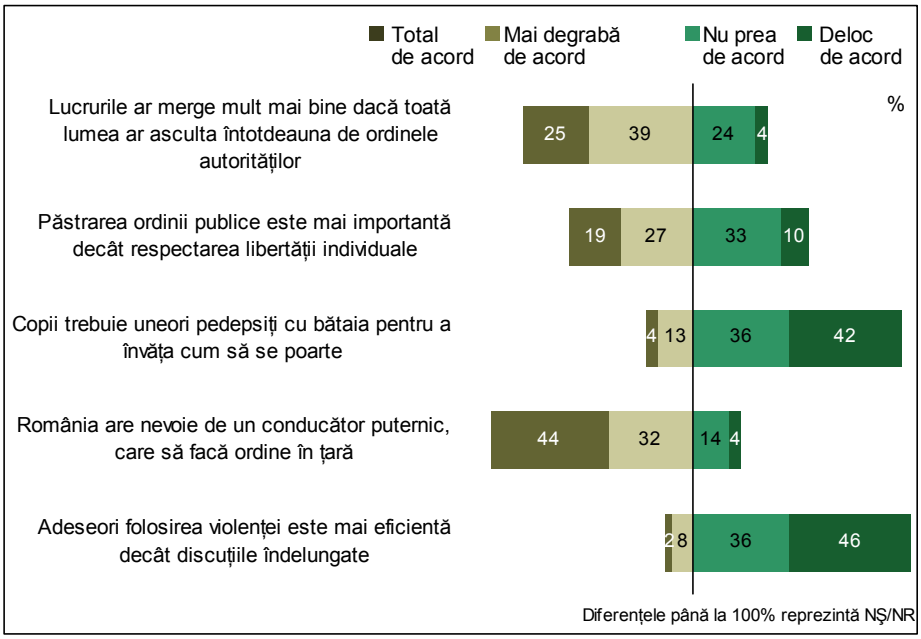

Pentru fiecare din afirmațiile următoare, vă rog dați câte o notă de la 1 la 10, unde 1 înseamnă că nu sunt justificate deloc, iar 10 înseamnă că sunt total justificate.

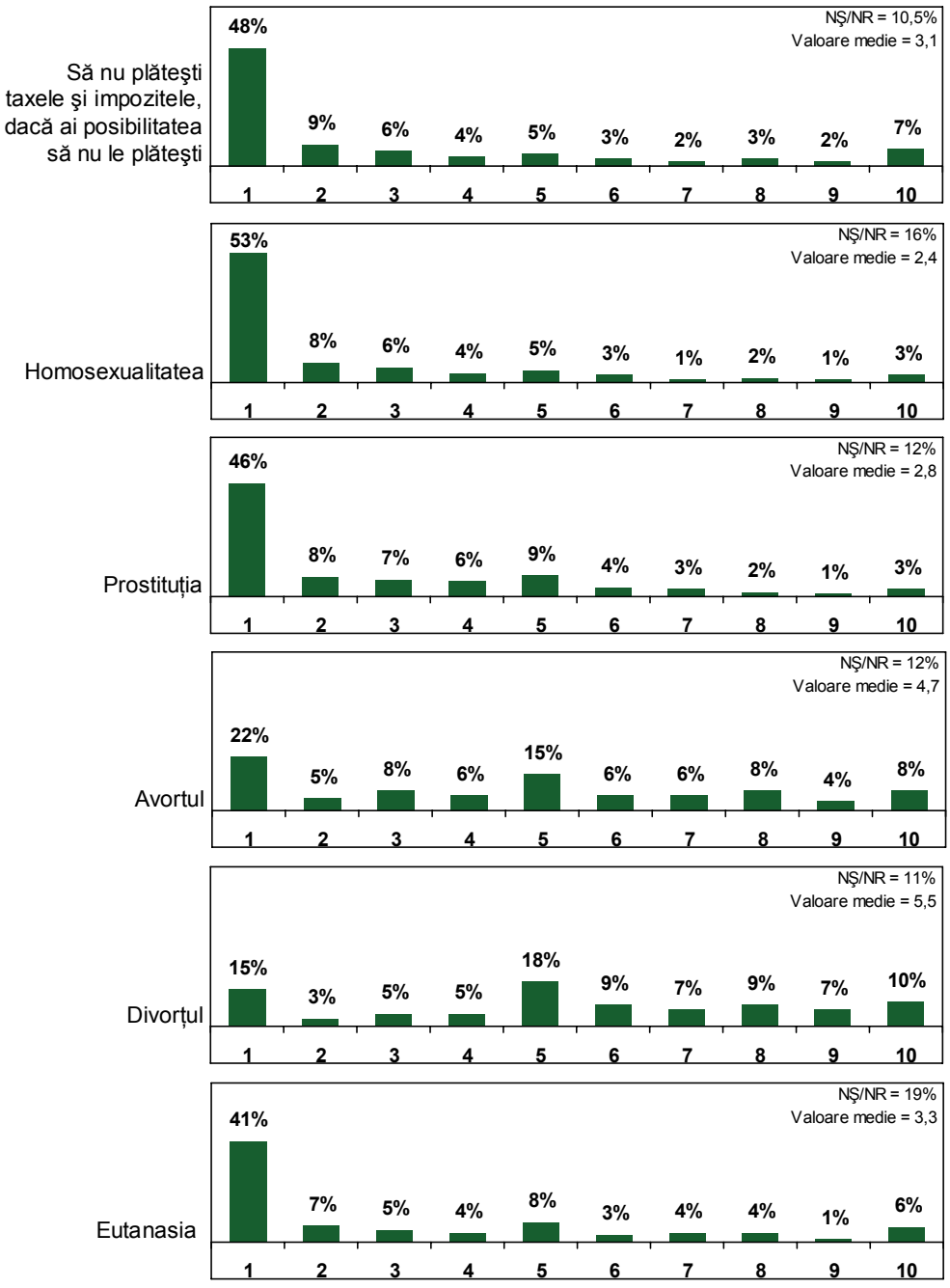

48

(altele)

49

Ştiți să folosiți computerul?

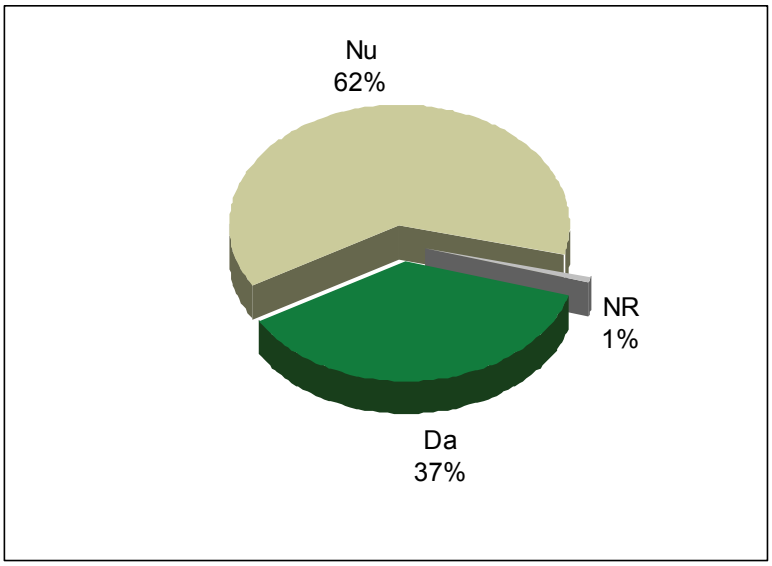

În orice societate, unii oameni se consideră boga ți, alții se consideră săraci. Dvs. unde vă situați pe următoarea scală?

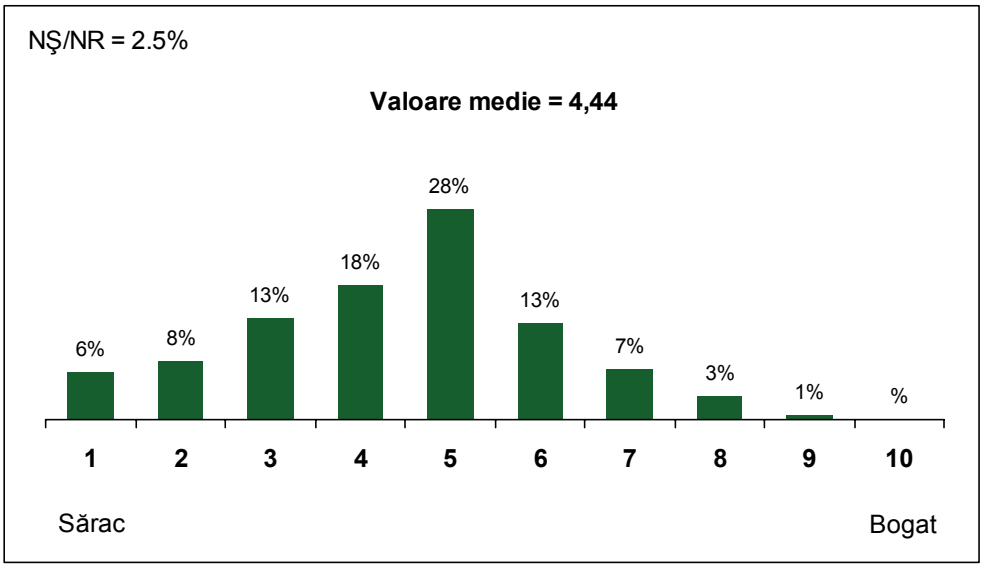

50

Cum apreciați veniturile actuale ale gospodăriei dumneavoastră?

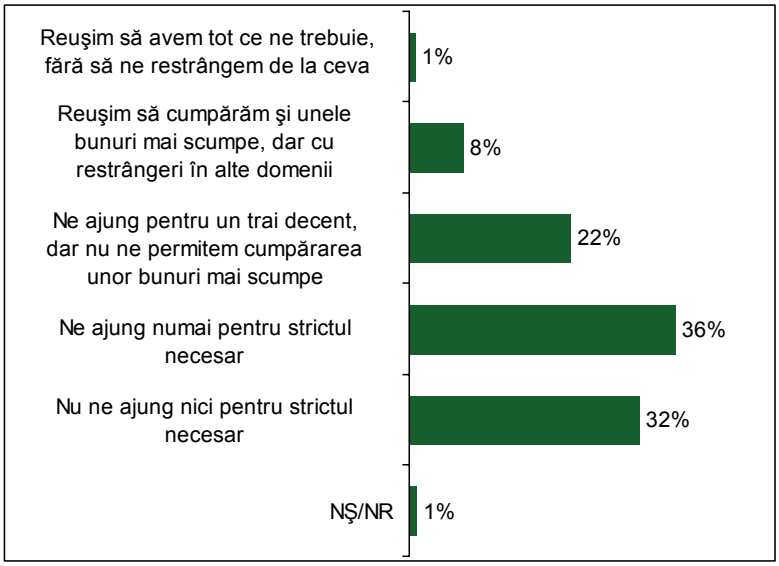

51

Dvs. aveți o asigurare de viață?

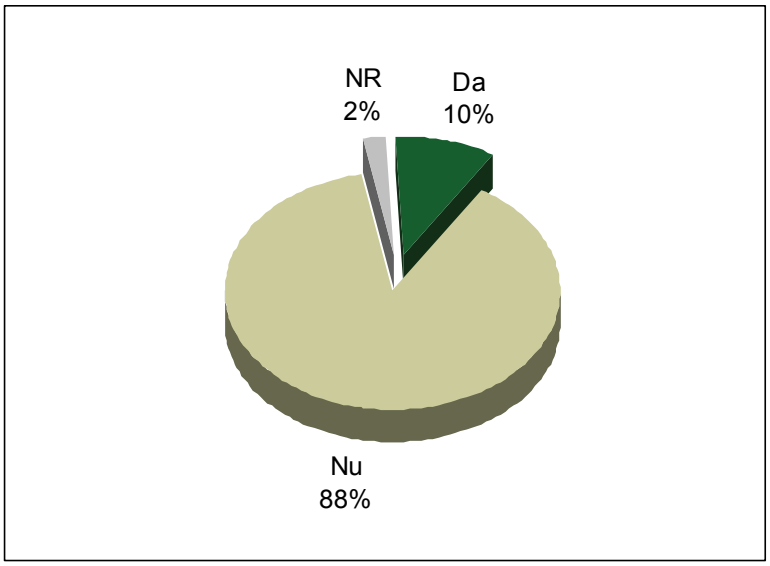

Dvs. v-ați asigurat locuința?

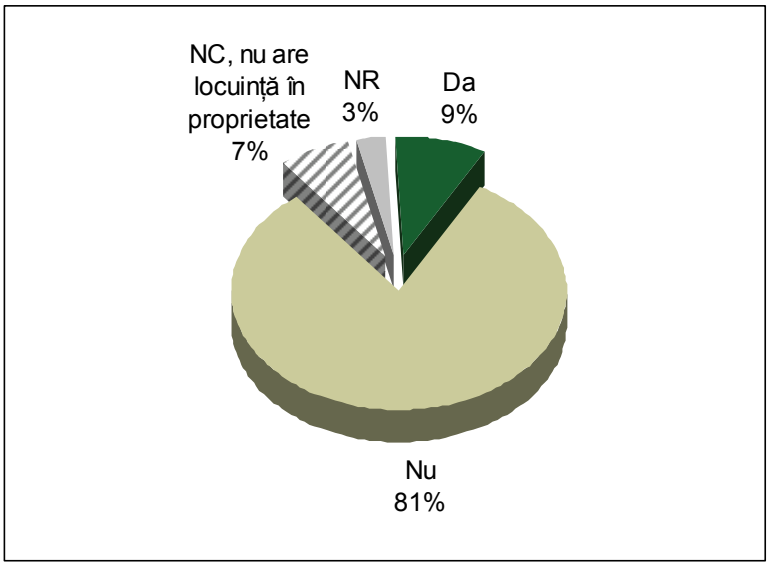

52

În gospodăria dvs. există cineva care se ocupă de munca agricolă, inclusiv creşterea animalelor, silvicultură?

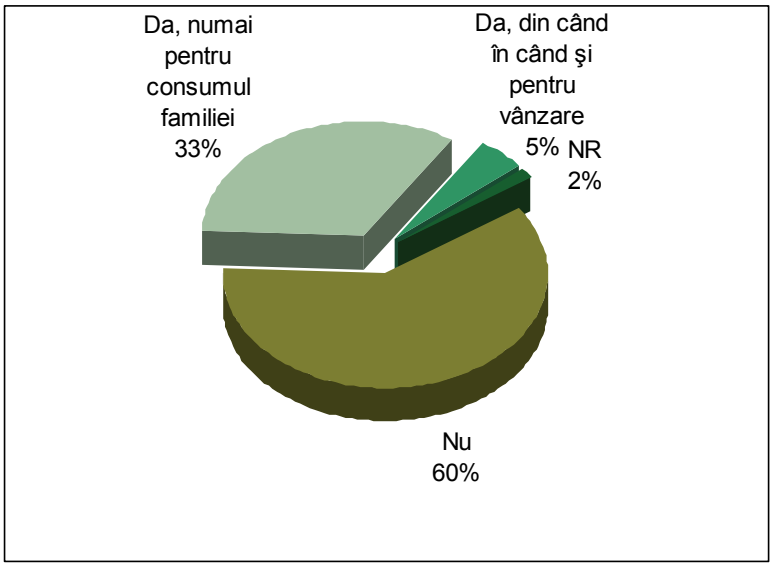

Dvs. v-ați asigurat producția agricolă pentru cazurile de calamități naturale (inundații, alunecări de teren, secetă)?

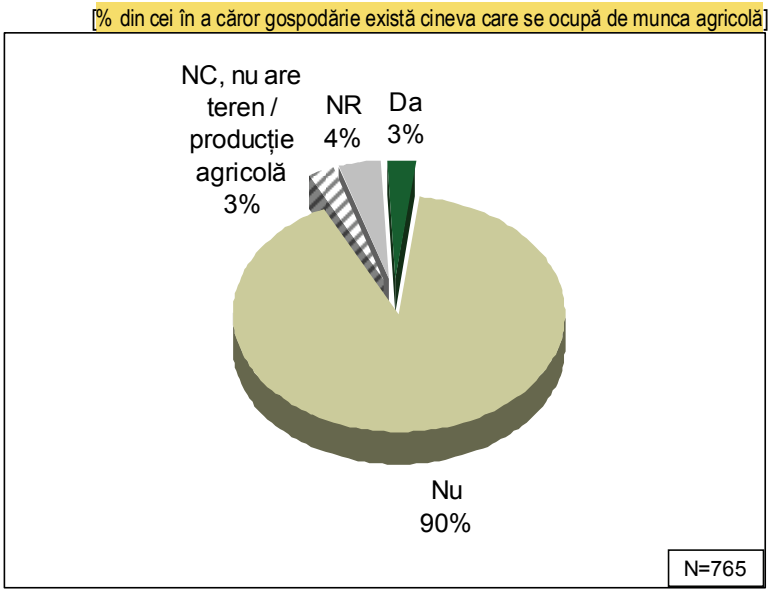

53

Există cineva în familia dumneavoastră care este asociat(ă) sau are în proprietate o întreprindere particulară sau o afacere?

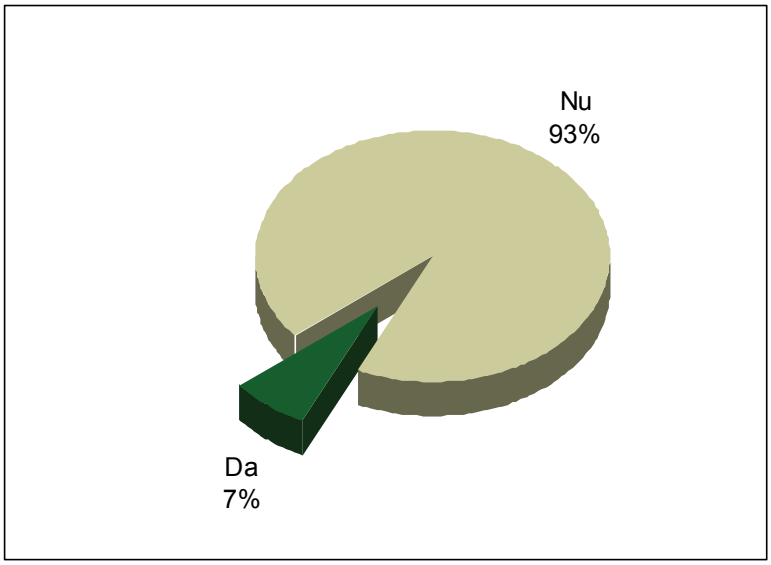

54

Note

1 Ionica Berevoescu, Dan Chiribucă, Mircea Ioan Comşa, Narcisa Grigorescu, Andra Aldea Lazăroiu, Marilena Pană, Lucian Pop, Manuela Sofia Stanculescu, ***Feţele schimbării. Românii şi provocările tranziţiei****, Bucureşti: Nemira, 1999.*

2 În seria studiilor româneşti de sociologia tranziţiei bazate pe construcţie teoretică şi analiză cantitativă.

3 La nivelul juriului percepţiile şi motivaţiile pentru schimbarea de tematică şi format au fost, probabil, diferite. În ceea ce mă priveşte aveam în minte referinţe foarte precise legate de cercetări anteriore în care lucrasem. În 1995 coordonasem, în baza unui grant CNCSIS, un sondaj pe tema comportamentelor de alegere ale populaţiei COMALP (datele de sondaj sunt disponibile la http://dumitru.sandu.googlepages.com/COMALPbaza1995.sav). Erau acolo, din plin, întrebări referitoare la orientări valorice, încredere în instituţii, motivaţia migraţiei, strategii de viaţă etc. Experienţele anterioare cu sondajele pentru Research Office of USIA (coordonate, începând din 1990, în cadrul firmei private SOCIOBIT) sau pe tema Atlasului Social al României (CURS, 1991) favorizau aceeaşi idee de utilitate a unor sondaje sociale ample care să permită simultan descriere şi explicare socială. Toate acestea erau informaţii a căror utilitate în analiză îmi devenise foarte clară mai ales după lucrul la ***Sociologia tranziţiei. Valori şi tipuri sociale în România****, Bucureşti: Staff, 1996.*

4 Opţiunea pentru ca juriile de Barometre să fie laboratoare de cercetare a opiniei publice, cu participarea tinerilor din centre universitare diferite, cu deplina independenţă în organizarea cercetărilor, a fost puternic susţinută nu numai de către profesorii şi cercetătorii implicaţi în primele jurizări din anii 1994-1997, ci şi de către Consiliul Naţional al Fundaţiei. Schimbările din 1998-1999 au beneficiat din plin şi de sprijinul Consiliului Naţional, ale celor care au avut rolul de preşedinţi, Lazăr Vlasceanu şi, ulterior, din 1999, Renate Weber.

5 Ionel David, Ana Maria Stanciu, Oana Cincă, Ovidiu Voicu. Deoarece am lucrat efectiv cu fiecare dintre aceştia, în calitate de membru sau de preşedinte al juriului, am temei suficient pentru a folosi prilejul să le mulţumesc pentru susţinerea morală şi profesională a Barometrului. Coordonatorii din Fundaţie care au lucrat pentru BOP mai ales în momentele esenţiale ale schimbărilor de orientare în desfăşurarea programului, Ionel David şi Ovidiu Voicu, au avut dificultăţi suplimentare în a asigura buna desfăşurare a programului sub aspect administrativ. Personal, datorez un cuvânt în plus de mulţumire lui Ovidiu Voicu în legătură cu creativitatea de care a dat dovadă, în interacţiune, probabil, cu colegi din Fundaţie, în sugerarea unor teme de lucru pe care ulterior juriul le-am transformat în proiecte de cercetare, precum cele referitoare la migraţie sau locuirea urbană. Identificarea unor fonduri suplimentare pentru barometrul rural este un alt exemplu de ajutor consistent pe care Ovidiu l-a dat în susţinerea programului. Mihaela Ştefănescu a fost coordonator de program, din partea Fundaţiei, la cercetarea asupra Locuirii temporare în străinătate şi asistent de program la alte valuri BOP, precum cele referitoare la profilurile electorale şi la percepţii asupra mass-media.

6 În toamna anului 1999, juriul era constituit din sociologii Gabriel Bădescu, Horea Băcanu, Ionica Berevoescu, Mircea Comşa, Sebastian Lăzăroiu, Manuela Stanculescu, psihosociologul Ticu Constantin şi politologul Cristian Pârvulescu. În anul 2000, pentru scurtă perioadă, a activat în juriu şi Irina Culic. În 2005, Cosima Rughiniş devine membră în juriile BOP. În ceea ce mă priveşte, după 1998 am continuat să fiu activ în juriu fie ca membru în Consiliul Naţional al Fundaţiei, fie ca membru în juriul de Barometre sau consultant. Voi menţine şi în notele următoare specificări în legătură cu echipele care au lucrat la diferite ediţii sau variante ale Barometrului pentru a pune în evidenţă diversitatea şi mulţimea de specialişti implicaţi în laboratorul de cercetare care a funcţionat în cadrul BOP.

7 Horia-Roman Patapievici a fost, pentru scurt timp, în anul 2000, membru în juriul de Barometre.

8 Jurizarea la Barometrul de gen a fost asigurată de către Renate Weber, Mihaela Miroiu, Manuela Stănculescu si Ionica Berevoescu.

9 ***Eurobarometrul rural 2002****, cu juriu compus din Manuela Stănculescu, Ionica Berevoescu, Lucian Pop, Lucian Luca, Constantin Ciupagea.*

10 ***Eurobarometrul rural 2005****, jurizare de către Gabriel Bădescu, Mircea Comşa, Dumitru Sandu, Bogdan Voicu, Mălina Voicu.*

11 Pentru detalii, vezi anexa metodologică despre eşantionare la volumul Ionica Berevoescu et al., 1999, op.cit.

12 Dumitru Sandu, ***Sociabilitatea în spaţiul dezvoltării****. Iaşi: POLIROM, 2003, pp.108-119.*

13 Cel mai adesea, licitaţiile pentru control în teren au fost câştigate de echipele LUAS şi ICCV. Rolul acesta l-au avut însă şi echipe de la CURS, Gallup, MMT etc.

14 Astfel de verificări includ: compararea datelor de eşantion cu cele din populaţie aşa cum rezultă din statistica oficială; compararea între eşantioane succesive; evaluarea interpretabilităţii datelor culese (un eşantion nu poate fi considerat ca reprezentativ dacă vârsta şi educaţia, spre exemplu, nu corelează semnificativ sau invers proporţional); compararea operatorilor sub aspectul numărului de non-raspunsuri pe care le obţin etc.

În 2004, valul din primăvară, juriul a decis să lucreze cu două eşantioane în „în oglindă" . Fiecare dintre cele două institute implicate în sondaj a cules date pentru câte un eşantion reprezentativ la nivel naţional. Compararea datelor culese pe această schemă a indicat că structura celor doua eşantioane este concordantă pe dimensiunile socio-demografice de bază (vârstă, educaţie, gen, sat periferic, drum din faţa casei, surse de venit, ocupaţie etc.). La fel răspunsurile la întrebările de opinie

pentru foarte mulți itemi. Non-răspunsurile la întrebările de opinie sunt apropiate ca proporție pentru majoritatea întrebărilor. Au apărut însă diferențe semnificative între distribuțiile de eşantionare pentru unele întrebări politice (intenție de vot, încredere politică, autoritarism). Aceste diferențe derivă, foarte probabil, din orientările politice diferite ale operatorilor de la cele două institute dependente la rândul lor de istoria rețelei de operatori. Este o ipoteză care cred că merită să fie testată în continuare.

15 Este vorba de valul octombrie 2007 când am adoptat o ponderare a fişierului pentru o corecție de vârstă-gen pe medii rezidențiale. Este probabil că mobilitatea foarte mare a populației, asociată cu migrația temporară în străinătate a făcut necesară o astfel de intervenție.

16 Valul BOP din toamna anului 2005 a fost realizat simultan cu sondajul World Value Survey pentru România, folosind chestionarul acestui program internațional.

17 Pentru o lungă perioadă, un rol esențial în acest dificil proces de a vedea cum merg „în teren" întrebările formulate în birou şi l-au asumat cu pasiune şi succes în special colegele Manuela Stănculescu şi Ionica Berevoescu.

18 Astfel de agregări parțiale am construit pe teme de sociabilitate sau de stare de spirit pentru fundamentarea unor materiale proprii de analiză.

19 Juriul pentru sondajul referitor la percepții despre mass-media a fost constituit din Mircea Comşa, Dumitru Sandu, Alexandru Toth, Mălina Voicu şi Ovidiu Voicu, ca manager de program..

20 Barometrul pe profiluri electorale a fost coordonat de Mircea Comşa, Andrei Gheorghiță şi Dumitru Sandu.

*21 Echipă de realizare a cercetării şi de redactare a volumului **Viața socială în România urbană**, apărut la POLIROM în 2006 – Dumitru Sandu (coord.), Mircea Comşa, Cosima Rughiniş, Alexandru Toth, Mălina Voicu, Bogdan Voicu.*

*22 Echipa de cercetare pentru **Locuirea temporară în străinătate** D.Sandu (coord.), Alexandra Mihai, Ana Bleahu, Delia Bobîrsc,Vlad Grigoraş, Simina Guga, Monica Jeler, Georgiana Păun, Cerasela Radu, Cosmin Radu, Monica Şerban, Mihaela Ştefănescu, Alexandru Toth,Georgiana Toth.*

23 Proiectare sondaj şi redactare - Alexandru Toth, Georgiana Toth, Mihaela Ştefănescu, Ovidiu Voicu.

*24 **Barometrul incluziunii romilor** a avut un juriu format din Cosima Rughiniş, Gabriel Bădescu, Mălina Voicu, Vlad Grigoraş.*

25 O valoare sub-unitară a acestui raport ne arată că ponderea celor care consideră că direcția este greşită este mai mare decât a celor care spun că este bună iar o valoare supra-unitară semnifică situația inversă.

*26 „Facem o distincție între satisfacția față de viață şi fericire. Prima este văzută mai ales ca rezultat al unui proces de evaluare care include aspirații materiale şi sociale şi împliniri, iar cea de-a doua apare ca rezultat al experiențelor pozitive, în mod particular al celor strict asociate cu relațiile personale" (Max Haller şi Marcus Hadler, **How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: an international comparative analysis**, in Social Indicators Research (2006) 75, p. 69).*

27 Un exemplu de abordare similară prin obiective, dar diferită ca metodă este cea a lui Leo Bogart din Reconstructing Past Social Moods from Paintings: the Eye of the Beheld , în International Journal of Public Opinion Research, June 1, vol 15, 2003,119-133.

28 Dacă o persoană a spus că în România lucrurile merg în direcția greşită atunci probabilitatea de a declara că este nemulțumit de propriul trai este de aproape 80% (procentul mediu al celor care au răspuns la sondajele BOP din perioada 1998-2007 că sunt nemulțumiți de traiul propriu, din totalul celor care etichetau direcția schimbărilor în țară ca greşită, a fost de 79%. Cum să spui unui străin, persoană cu statut formal (oficial, de cele mai multe ori, în percepția intervievatului) că tu trăieşti bine, deşi țara merge prost sau că țara merge bine, dar tu o duci prost? În situațiile de interacțiune formală astfel de posibile inconsistențe sunt evitate.

Diferențe între procentele date de BOP şi cele rezultate din EB, pentru întrebări similare, pot rezulta şi din alți factori asociați cu schemele de eşantionare (în EB – stratificare pe regiuni de dezvoltare, selecție random route*, iar în BOP – stratificare pe arii culturale, selecție probabilistă) sau cu tipul de introducere pe care operatorii o fac în deschiderea discuției cu intervievații.*

29 Indicele satisfacției de durată este construit ca scor factorial (înmulțit cu 100) din variabilele referitoare la optimism, satisfacție generală şi satisfacția față de viața în prezent comparativ cu cea din anul anterior (satisfacție relativă). Este calculat pe 38.086 cazuri corespunzătoare celor 10 valuri de sondaj dintre 1998-2007. Datele pentru ultimul val de sondaj sunt ponderate pentru corecție de vârstă-gen, pe medii rezidențiale. Coeficienții scorului factorial sunt de 0.45 pentru satisfacția relativă, 0.42 pentru satisfacția generală şi de 0.41 pentru optimism.. Indicele KMO=0.65.

30 Indicii câştigului salarial real scad în perioada 1997-1999 cu cel puțin 20 de puncte procentuale comparativ cu 1996. Redresarea economică începe din anul 2000, pentru a ajunge la un nivel superior celui din 1996 abia în 2004.

1996	*1997*	*1998*	*1999*	*2000*	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*
100	*77.2*	*80.3*	*78.3*	*81.7*	*85.8*	*87.8*	*97.3*	*107.6*

Sursa: Anuarul Statistic al României, INS, 2005.

*31 Dumitru Sandu, 2003, **Sociabilitatea în spațiul dezvoltării**, Iaşi: Polirom,*

32 Dumitru Sandu, idem, p.101.

33 Pentru fiecare dintre cele şase categorii de vârstă-mediu rezidenţial am estimat câte un model de regresie a satisfacţiei de durată asupra timpului de înregistrare. Coeficienţii de regresie bivariată şi determinaţiile multiple aferente au valorile:

		tineri	*maturi*	*vârstnici*
urban	*b*	*4.47*	*4.55*	*3.18*
	R2	*0.7*	*0.74*	*0.43*
rural	*b*	*3.41*	*3.18*	*1.19*
	R2	*0.52*	*0.56*	*0.15*

34 Afirmaţia este bazată pe analiza de regresie a satisfacţiei relative în raport cu timpul (codificat 19981, 19982, …20071, 20072). Coeficienţii de regresie simplă sunt 0.88 pentru optimism, 1.78 pentru satisfacţia relativă şi 1.09 pentru satisfacţie generală. Nefiind vorba de un eşantion, problema semnificaţiei statistice nu se pune. Cei zece ani ai intervalului de analiză au statut de populaţie, nu de eşantion.

*35 Indicele opiniei personale dominante IOPD este o adaptare a indicelui opiniei dominante IOD pentru a fi folosit simultan pe mai mulţi itemi şi la nivel personal, nu la nivel agregat precum IOD (vezi Dumitru Sandu, Gordon F. De Jong, **Migration in market and democracy transition: Migration intentions and behavior in România**, in Population Research and Policy Review, 15, December 1996, p.442 sau Dumitru Sandu, **Sociologia tranzitiei. Valori si tipuri sociale in România**, Bucureşti: Staff, 1996, p.44): IOPD=100*(P-R)* (K-N)/K2 , unde K – numărul de itemi folosiţi pentru măsurarea opiniei , P - numărul de itemi pentru care răspunsurile sunt pozitive, R- numărul de itemi pentru care răspunsurile sunt negative sau de respingere, N –numărul de opinii neutre, inclusiv cu non-răspunsuri. Indicele are un interval de variaţie între 100 ca atitudine de maximă intensitate pozitivă şi -100 ca maxim negativ pentru atitudine. Itemii de evaluare a satisfacţiei faţă de guvern variază de la un minim de şase în anul 2000, la 12 (satisfacţie faţă de modul în care guvernul rezolvă problemele legate de educaţie, sănătate, nivel de trai, locuinţe, locuri de muncă, agricultura, industrie, justiţie, corupţie, mediu, privatizare, ordine publică).*

36 Indicele satisfacţiei cotidiene are, pentru datele BOP din octombrie 2007, o asociere de maximă intensitate cu variabila care măsoară intensitatea fericirii personale. Asocierea puternică dintre cele două variabile are nu numai o determinare de conţinut, ci, probabil, şi una legată de posibila contaminare a răspunsurilor despre fericire de la cele asociate cu sentimentele vieţii cotidiene. În chestionar întrebările sunt pe aceeaşi pagină, la mică distanţă.

	SATISFACŢIE GENERALĂ	*OPTIMISM*	*SATISFACŢIE RELATIVĂ*	*FERICIRE*	*SATISFACŢIE COTIDIANĂ*	*SATISFACŢIE FAŢĂ DE GUVERN*
SATISFACŢIE GENERALĂ	*1*	*.385(**)*	*.417(**)*	*.383(**)*	*.254(**)*	*.225(**)*
OPTIMISM	*.385(**)*	*1*	*.456(**)*	*.276(**)*	*.227(**)*	*.223(**)*
SATISFACŢIE RELATIVĂ	*.417(**)*	*.456(**)*	*1*	*.387(**)*	*.291(**)*	*.190(**)*
FERICIRE	*.383(**)*	*.276(**)*	*.387(**)*	*1*	*.477(**)*	*.118(**)*
SATISFACŢIE COTIDIANĂ	*.254(**)*	*.227(**)*	*.291(**)*	*.477(**)*	*1*	*.067(**)*
SATISFACŢIE FAŢĂ DE GUVERN	*.225(**)*	*.223(**)*	*.190(**)*	*.118(**)*	*.067(**)*	*1*

***corelaţie semnificativă pentru p=0.01.*

37 Întrebarea nu era nimic altceva decât o adaptare a întrebărilor obişnuite pentru a identifica primii sau primele 10 (top ten). În SUA, spre exemplu, sunt de tradiţie sondajele, în rândul specialiştilor sau al populaţiei, pentru identificare primilor 10 preşedinţi în istoria ţării. Pe moment, întrebarea a fost comentată, critic sau pozitiv. Ulterior a fost uitată. Am reluat-o pentru ultimul val al BOP pentru a obţine informaţii suplimentare asupra factorilor care contribuie la reconstrucţia imaginilor publice asupra trecutului politico-economic.

38 *Nemulțumirea față de guvern este semnificativ asociată şi cu neîncrederea față de parlament, primărie, poliție şi justiție.*

39 Am rulat modelele de regresie multiplă din tabelul A2 prin înlocuirea variabilei bunuri materiale cu variabila venituri in gospodărie per capita (valoare logaritmată). Coeficienții de determinație multiplă tind sa aibă valori mai mici pentru noile ecuații, iar pentru fericire ca variabila dependentă coeficientul de regresie devine nesemnificativ. Este temeiul pe care îl avem pentru a considera că la momentul sondajului din 2007 bunurile din gospodărie au o mai mare relevanță decât veniturile în determinarea bunăstării subiective.

40 71% dintre persoanele căsătorite care consideră familia ca fiind importantă în propria viață se declară fericite. Procentul corespunzător pentru cei căsătoriți, dar care nu acordă mare importanță familiei, este de numai 47%.

41 Vezi, spre exemplu Raportul național pentru Eurobarometrul 67 la adresa http://www.infoeuropa.ro/docs/EB67RomaniaFinalValidated2.pdf

42 Constatările sunt bazate pe rezultatele unui mode de regresie ordinală logistică în care variabila dependentă este încrederea în biserică, iar predictorii sunt cei specificați în Tabelul 4 *plus cei referitori la locuirea în urban, consumul media, nivelul maxim de educație pentru familia de origine-părinți, cunoaşterea limbilor străine, experiența de migrațiune în străinătate, accesul la internet şi starea de sănătate proprie aşa cum este ea evaluata de către intervievat. R2 Nagelkerke este de 0.14. Numai cu predictorii specificați în tabelul 3, în modelul restrâns, R2 are valoarea 0.09. Datele de analiză sunt cele produse prin BOP- octombrie 2007.*

43 Constatarea este fundamentată prin rezultatele unui model de regresie în care variabila dependentă este încrederea în justiție, iar predictorii sunt cei specificați în nota anterioară pentru modelul încrederii în biserică.

44 Banca Mondială, 1997, Romania: Poverty and Social Policy, Report No. 16462-RO.

45 Rata de sărăcie absolută determinată conform metodei Băncii Mondiale, CASPIS şi INS.

46 În 2004, PIB-ul a atins nivelul din 1989.

47 Venitul disponibil total pe adult echivalent, fără autoconsum

48 ***Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme şi al zonelor sărace în România*** *2001, Nemira, Bucureşti.*

49 Pentru anul 2001, estimările brute se ridică la circa 2-3% din populația din mediul urban. (Stănculescu, M.S. şi Berevoescu, I., coord., 2004, ***Sărac lipit, caut altă viață! ...****, Ed. Nemira, Bucureşti)*

50 Vezi, spre exemplu, Chiribucă D. şi Comşa, M. (1999) ‚Elite vechi, elite noi', în Berevoescu et al. ***Fețele Schimbării. Românii şi provocările tranziției****, p. 249-56, Nemira, Bucureşti.*

51 Cuvânt înainte la Stănculescu şi Berevoescu (coord., 2004).

52 Fără autoconsum.

53 Întrebarea din text a fost folosită în anii 1997 şi 2007. În 1998 şi 1999, întrebarea a fost reformulată astfel: În general oamenii vorbesc despre existența mai multor clase în România. Dacă ar fi să vă gândiți, dvs. de ce clasă considerați că aparțineți? (1) clasa de jos ... (5) clasa de sus. *În 2003, întrebarea a făcut precedată de:* Următoarele figuri reprezintă diferite tipuri de societate. Citiți vă rog descrierea fiecărui tip, uitați-vă la figuri şi decideți care figură descrie cel mai bine situația din: România dinainte de 1990, România de azi (2003), România de peste 10 ani (2013) şi România aşa cum ar trebui să fie? Priviți figura pe care ați considerat-o că reprezintă cel mai bine situația din România de azi. Unde se situează familia dvs. pe această figură: (1) clasa de sus (2) (3) (4) clasa de mijloc (5) (6) (7) *clasa de jos?*

54 Factorul explică 55% din varianța totală, KMO=.738.

55 Profilul grupului celor care nu răspund la întrebarea privind autoidentificarea clasei sociale se aseamănă cu profilul persoanelor care se poziționează în clasa de jos.

56 Mirona Hrițcu, "Silviu Brucan e gata să-şi îngroape profeția", în Cotidianul, Februarie 5, 2005

57 Sigur, merită remarcată discrepanța, frecvent întâlnită şi în alte studii, între răspunsurile din sondaj şi proporția celor care au votat (aproximativ 30%).

58 Informarea politică este estimată cu ajutorul unui indicator compus, pornind de la interesul declarat de subiect pentru viața politică din localitatea sa, pentru viața politică din România, alegeri parlamentare, campanii electorale, emisiuni politice, discuții şi lecturi pe teme politice.

59 Toleranța este estimată cu ajutorul unui indicator compus, pornind de la 11 întrebări privind categoriile de persoane (de altă rasă, care se droghează, imigranți, ...) pe care subiectul nu şi le doreşte drept vecini.

60 Încrederea este estimată printr-un indice agregat, pornind de la întrebări despre încrederea în persoane pe care respondentul le întâlneşte prima dată, persoane de altă etnie şi persoane de altă religie.

61 Încrederea socială este estimată cu ajutorul întrebării: "Dumneavoastră credeți că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni?", cu răspunsurile posibile "Da", "Nu".

62 Astfel, numărul celor care termină o facultate a crescut de aproximativ patru ori. În 1989 erau înscrişi 164.507 studenți, în timp ce în 2007 au fost înscrişi 785.506.

63 Atât în cazul estimării printr-o singură variabilă, cât şi atunci când încrederea este estimată printr-un indicator agregat, corelația cu nivelul şcolar nu diferă în mod semnificativ (p = 0.05) de zero.

64 În total, de la 1 septembrie 2006 şi până la sfârşitul primului semestru, din sistemul de învățământ preuniversitar au plecat temporar sau definitiv 4951 de cadre didactice calificate. Dintre acestea, au plecat prin demisie 843 de cadre didactice. În plus, au fost acordate1159 concedii fără plată. (Aida Dănăilă. O profesie tot mai neatractiva din cauza salariilor mici. 1000 de profesori au părăsit sistemul de învățământ. Sâmbăta, 03 Martie 2007. România Liberă.)

65 Există o relație slab pozitivă între şcoală şi toleranță, însă este datorată unui al treilea factor, vârsta. Astfel, în modelele statistice care cuprind simultan cele trei variabile, efectul şcolii nu mai este semnificativ statistic.

66 Mark E. Warren, Democracy and Association (Princeton: Princeton University Press, 2001) 61.

67 Gerhard Lehmbruch and Philippe C. Schmitter, Patterns of Corporatist Policy-Making (Beverly Hills, CA: Sage, 1982)

68 În general, valorile obținute în sondajele naționale sunt cu atât mai mici cu cât modul de estimare este mai precis. Atunci când sunt puse şi întrebări deschise este posibil să fie excluşi din categoria voluntarilor respondenții care s-au referit la asociațiile de locatari, la alte activități non-voluntare sau care sunt plătite, ori au avut în vedere doar participarea regulată la slujbele religioase (cum pare să fi fost cazul în sondajul WVS 1997).

69 Datele acestor sondaje pot fi accesate la adresa www.cses.org. Datele au fost culese în România în decembrie 2004 (coordonator, G. Bădescu).

70 Intervalul de timp vizat este 1996-2007, dar datorită lipsei datelor în cazul unor analize acesta poate începe doar în 1998 sau chiar mai târziu. În unele cazuri am ales să prezentăm datele la nivelul întregului an, fie care medie a valorilor obținute în cele două valuri ale cercetării BOP, fie ca valoarea obținută în cadrul unui singur val (dacă datele nu au fost culese în ambele valuri din acel an).

71 Dat fiind faptul că spațiul politic este unul mobil (partide şi lideri care dispar, respectiv apar), aceste măsuri medii sunt relativ mai puțin comparabile în timp, dar după cum se observă din grafic dinamica lor o urmează pe cea înregistrată în cazul încrederii generale în partide.

72 Variantele de răspuns nu au fost aceleaşi în timp, dar, cu anumite limite, datele sunt comparabile. La început a fost testat acordul cu „existența doar a unui partid", apoi au fost oferite şi variantele „două partide", respectiv „trei partide sau mai multe", iar începând cu 2005 a fost adăugată şi varianta „nici un partid".